

55

Народна библиотека „Данило Киш” Врбас

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Милијана Радовановић

Главни и одговорни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Емсура Хамзић,
Никола Шанта, Павле Орбовић,
Светислав Шљукић и Драгица Ужарева (лектура и коректура)

Досадашњи уредници

Ђорђо Сладоје (2005-2009), Небојша Деветак (2010-2017)

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас
21460 Врбас, Маршала Тита 87
Тел/факс +381 (21) 707-566
e-mail: casopistrag@sbb.rs : casopistrag@yahoo.com
www.vrbasbiblioteka.org.rs

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

300 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације

Рајна Круљ, академски сликар

*Часопис се финансира из буџета општине Врбас, Секретаријата за
културу АП Војводине и Министарства културе РС*

САДРЖАЈ

пјраї поезије

Манојле ГАВРИЛОВИЋ.....	5
Милош ЈАНКОВИЋ.....	10
Енес ХАЛИЛОВИЋ.....	13
Жарко ДИМИЋ.....	15
Борис ЈОВАНОВИЋ Кастел.....	17
Мирослав ТОДОРОВИЋ.....	21
Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло.....	26
Жељка АВРИЋ / Ранко ПАВЛОВИЋ.....	29
Радмило В. РАДОВАНОВИЋ.....	34
Жељко МЕДИЋ Жац.....	38
Николина БАБИЋ.....	41

пјраї прозе

Мирољуб ТОДОРОВИЋ.....	45
Томислав ЂОКИЋ.....	48
Момчило БАКРАЧ.....	53
Јелена ГЛИШИЋ.....	64

пјраї малих наслова

Зоран М. МАНДИЋ.....	66
----------------------	----

пјраї на пјраїу

Милена Ж. КУЛИЋ.....	70
Момчило ГОЛИЈАНИН.....	78

пѣраї друїиѣ

Ценет САТЕРЛЕНД.....	91
Михајло ЛОМОНОСОВ.....	96
Славе Ђорђо ДИМОСКИ.....	114

пѣраї лоїоса

Ненад ГРУЈИЧИЋ.....	122
---------------------	-----

пѣраї д'оје

Мирослав АЛЕКСИЋ.....	132
-----------------------	-----

пѣраї ицчиїавања

Маја БЕЛЕГИШАНИН.....	135
Анђелко АНУШИЋ.....	139
Сава КРНЕТА.....	145
Маријана ЈОВЕЛИЋ.....	155
Јованка С. НИКОЛИЋ.....	160
Словенка МАРИЋ.....	164
Марко КРАГОВИЋ.....	169
Давид КЕЦМАН Дако.....	172
Милица МИЛЕНКОВИЋ.....	177
Тања ПРОКОПЉЕВИЋ.....	181
Љиљана ЛУКИЋ.....	184

пѣраї наслеђа

Владимир УВАЛИН.....	189
----------------------	-----

Манојле ГАВРИЛОВИЋ

НЕБЕСКА СВИЛА

У небеској свили певају априли
око дуге цвета црна дуга лета
 перуника расте место крила ласте
 на гранама звезде пролећа се гнезде
С облака латице срп везе витице
кроз векова очи јутро сребро точи
 са Карпатског венца свиће роса зденца
од сна ветар плете кошуљу за дете

Низ словенске магле селице се нагле
ратници са стрелом на јелену белом
 кроз бисер и стазе низ Мораву газе
 расту Сунца зраци у крилатој шаци
Лети цвет и пчела изнад српских села
јесен просу влати ловац гору злати
 воденица зори меље траг у гори
невести у руци коло воде вуци

Ноћ запали свилу Месецу на крилу
ставим сат и тачку на орден и значку
 из ока бездана расте реч звездана
 са Звезде Данице светле Грачанице
Низ облаке лети сан црне плавети
из Тројице свете Морава брег плете
 од ветра и злата на небеска врата
куца ратник трећи од свитања већи

КАЛОПЕР И НАНА

Ноћу игра варка искра са угарка
калопер и нана из карпатских дана
 слазе ловци речи носе дугу деци
 пева сат у речи крилат стрелац клечи
Јелен проси срну у небеском трну
на рогу му цвета божур са три лета
 зором лете свици пева дан у птици
у облаку стрели светли дан на пчели

Повратич из лова бежи лов из лова
расте бисер леска плетем брег од песка
 перуника цвета на гранама лета
 с неба слеће соко кроз облака око
низ столетне стазе кћери срне слазе
на рукама века тече божур река
 зором преко пресла враг у чамцу весла
с Кобилишта трчи Баш-Челик у причи

Узmem ноћ и бајку да нацртам барку
отац бруси длето да покоси лето
 с лица скида росу оштри срп и косу
 на небеском сату пшеница у злату
у Присоју вуци носе цвет у руци
Месец зором слете претворен у дете
 у Селишту јелен копа извор зелен
с Кукутнице трубе крило ветра љубе

КУКУРЕК И ЗОВА

Кукурек и зова светли бисер с крова
стрељам звезду ранку зором на уранку
 на карпатском ланцу звони сат у ранцу
 бацим копље стрелу да устрелим пчелу
Зовем хромог вука сном ветра и звука
пустим с брега псето снег чувам за лето
 затворен у фрулу зидам ветру кулу
у небеском чанку садим брезу танку.

У моравској роси јелен брезу проси
Стражилово тражи ловца црне ражи
 цвет из трећег века пун магле и смеха
 Ћеле-кула лети на Видовдан свети
Певају селице с Гоча Јелице
златиборске стазе црни вуци газе
 на Рзаву свеци маглу косе преци
мач Дунавом плови срна ловца лови

Скупља светлост свица Милици са лица
на Даници звезди српска госпа језди
 ој Лазаре свети крила ветру сплети
 проспи кишу зденца са Обилић венца
Косовске селице пчеле и пчелице
пију бисер воду на небеском своду
 песници од росе косе ветру носе
на Итаку стижем Бошков барјак дижем

СРЕБРО КИШЕ

Стигао рани мраз замрзао шуму и лаз
сребро кише роси вода звезде носи
 кревет и ралицу мотику палицу
 са тавана даске две сломљене маске
Кутију од лима шпорет од дима
мараму од свиле од јасена виле
 крило мртве чавке ђурђевак и травке
карлицу без млека носи црна река

Свиралу с три рупе столицу из шупе
седло белог вранца брезу изнад кланца
 конопац и фрулу вериге и лулу
 крабљачу за козе врзину и лозе
Дневник разред трећи чункове за пећи
прозоре и стакло изгужвано пакло
 орман без одела књигу Црна стрела
кошницу што зуји ветар у олуји

Новине са стола меденицу с вола
носи сат од росе црне магле косе
 сноп класалог жита бела јутра вита
 Небојшину кулу сјај ветра у јулу
Снегове с Карпата од колибе врата
лопту без играча светлост испод сача
 Колубарску битку и јасику витку
и пролећа нека носи бисер река

У СРЕБРУ И ВОЋУ

На небу у воћу сребри Месец ноћу
у крилатој влати пролеће се злати
певају селице у класу пшенице
кладенац на брегу плете џемпер снегу
Са звезде и дворца расте светлост творца
на рогу јелена пава ноћ зелена
с облака аласи свици и таласи
у чаробном веку силази на реку

Дунав пали луле са Небојше куле
на Чубури хајка на Дорћолу бајка
низ врачарске воде црни вуци ходи
око цркве лети српски Сава свети
Са руке Карпата мач отвори врата
и полеће јато птица неударо
ковач сабље црне са очима срне
низ слепо пролеће крилат век долеће

У свемирском оку кошута у скоку
под копитом белца лежи копље стрелца
ратнику са руке ветар просу звуке
уђе у кап кише и стихове пише
Милош муње баци пева век у шапи
столетна нам туга ноћу дође с југа
и полете стрела с небеског чела

ТАКОВСКИ ГРМ

У Таковском грму Милош плете срму
диже барјак свети ноћу да полети
пролећа се беле на крилима пчеле
низ пределе ума свићу брег и шума
Играју се зденци у моравској сенци
дан с Месеца слете и поче да плете
слободу од росе и дугине косе
У Србији приче на цвет трешње личе

Таковски грм зелен носи златни јелен
са облака баци белу ноћ у шапи
на Руднику сева и црн Месец пева
ветар звезде бере пун словенске вере
Низ брегове лети Бошков барјак свети
светле бисер знаци у звезданој шапи
у вековној натри пева мач у ватри
низ небеске стазе бисер брезе слазе

Таковски грм гори док Видовдан зори
низ Србију ноћу ко сребро у воћу
 Шумадију диже у Београд стиже
 Бошков баркај свети од сна и плавети
На дугиној влати црн се извор злати
са рудничког снега и врачарског брега
 звони поток зденац с неба пада венац
игра звезда вита преко српског жита

КОСОВСКА ТМИЦА

С чела Свете Госпе ветар звезде проспе
видим главног Творца на прозору дворца
 пружи ми сјај мача испод златног сача
 у небеској ражи ловац извор тражи
Јагањце на брегу ко бисер у снегу
чува чобан дете и сан реке плете
 док Морава тече кум Вожда посече
са Таковског грма пада цвет и срма

Марков Шарац пита Карамана хрта
је л` био у бици у Косовској тмици
 је л` видео чавке и крваве травке
 како Лазар свети кроз облаке лети
Да л` Ситница тече на Видовдан вече
Косовки на руци плачу хроми вуци
 Бошков барјак злати црног јутра влати
селице дан деле низ божуре беле

Ко разбаца свице низ Мишара лице
лети ли то Лука дном небеског звука
 да ли то на Церу деца кишу беру
 с Колубаре росе два гаврана носе
да ли на Љубићу беле зоре свићу
са острва Вида старац Месец скида
 дном небеског лука Дамјанова рука
са Данице Звезде бела јутра језде

Милош ЈАНКОВИЋ

ДОКАЗ ПОСТОЈАЊА

Једна ме рима
мучи ноћима.

Рима са зубима,
што дах одузима.

Рима са ноктима,
дуби ме ноћима.

Рима, од вина и дима,
мене из мене отима.

Та рима, упркос свему и свима –
једини је доказ да ме има.

ПАРАДОКС

Разапет између две крајности –
оног што морам и оног што нећу –
у стању налик неизлечивој болести
(исход нерешив ни вољом ни памећу),
одлучио сам да се мртвим прогласим,
да привремено заборавим све што сам знао,
па кад се, и ако се, са собом усагласим
да наставим тамо где сам застао.

Од тог тренутка прошла је деценија,
стекао сам све што мртвацу треба.
Да живим – мртав – све ми више прија,
од како сам зашао с оне стране неба.

ТЕТОВИРАН ТУГОМ

Нису све туге
једнако важне, живе и дуге.

Има и таквих
да си свикао на њих,
па више нису
оно што јесу –
жива рана на живом месу –
већ су постале
белег, ожиљак,
као тетоважа, трајни знак,
стечено право,
наследно богатство,
немо и видљиво
вечно сведочанство
о томе да знаш
како изгледа
кад нешто желиш
а то ти се не да
и да си свестан
да дупло си слаб,
јер ниси само свој,
већ и Божји раб.

МНОЖЕЊЕ СА ЈЕДАН

Канула је суза, налик капљи крви,
подједнако врела, подједнако слана,
док ме исти очај испочетка мрви
у освит унапред протраћеног дана.

Исти ме бесмисао наново разара –
никако да ишта из бившег закључим.
Сам себе саздавам од винских утвара –
никако да ишта од себе научим.

Данас је тешко, сутра биће теже,
јуче не постоји ни у траговима.
Ван сваке сразмере и ван равнотеже,
ни у чему нисам, а свуда ме има.

Ово моје стање, лишено имена,
мамурлук чини и смешним и бедним.
Сам себи двојник, дублер и замена,
самог себе множим са собом, једним.

MODUS OPERANDI

Мало по мало је морало,
 да би се вредновало
 и какво-такво опстало,
 не би ли се сазнало
 како се тачно звало
 и оно што нам се није дало,
 а што би нам и припало
 (јер нас је, по свему,
 следовало – и то, и све остало!),
 само да се мање сањало
 а више веровало.

Овако, све је пропало.
 Претворило се у кало.
 Ништа постало.
 Нестало.

ДИЈАГНОЗА

Статус непромењен – и мртав и жив,
 истовремено ме и има и нема,
 ни црн, ни бео, али јесам сив,
 нисам одговор, али ни дилема.

Невидљив а присутан, налик на вирус,
 неуништив као пластична кеса,
 из великог минуса у велики плус,
 од монашког мира до лудачког беса.

Од свега помало, за сваког понешто,
 могу – али нећу, немам – али дајем,
 и мртав живим довољно вешто
 да – мада ме нема – упорно трајем.

Прст у уво, па псовку у етар,
 лелујам као дим понад згаришта,
 горчина у души, у коси ветар,
 све ми је, бре – а није ми ништа.

Живим од снова, за тварно не марим,
 кад другог нема – самог себе глођем,
 тек што се подмладим, намах остарим,
 идем ниоткуда – да нигде не дођем.

Енес ХАЛИЛОВИЋ

ДВАДЕСЕТ ЗЛОЧИНА

*Лежање на јајима траје нормално 21 дан.
Википедија: Домаћа кокош*

Аристотел. О њему данас мислим.
Он је рекао: Ми смо оно што узастопно чинимо. Перфекција,
дакле, није дјело; она је навика.
Имао је склоност да опише ствари и догађаје.
Описао је реторику, поетику, метафизику, логику, али
описао је и шта се дешава унутар јајета.
Како у јајету од заметка настаје пиле? Запитао се
једног дана и тог истог дана је налегао двије квочке.
Пратио је шта се дешава у јајима.
Сваког дана отварао је по једно јаје
и описивао сваки стадијум нерођеног пилета.
У ту сврху, двадесет дана је морао сломити по једно јаје,
зауставити по један живот.
Крив је.
Аристотел. О њему данас мислим.
Имао је склоност да опише ствари и догађаје.
Он никад није рекао: буди невин и бићеш незналица.

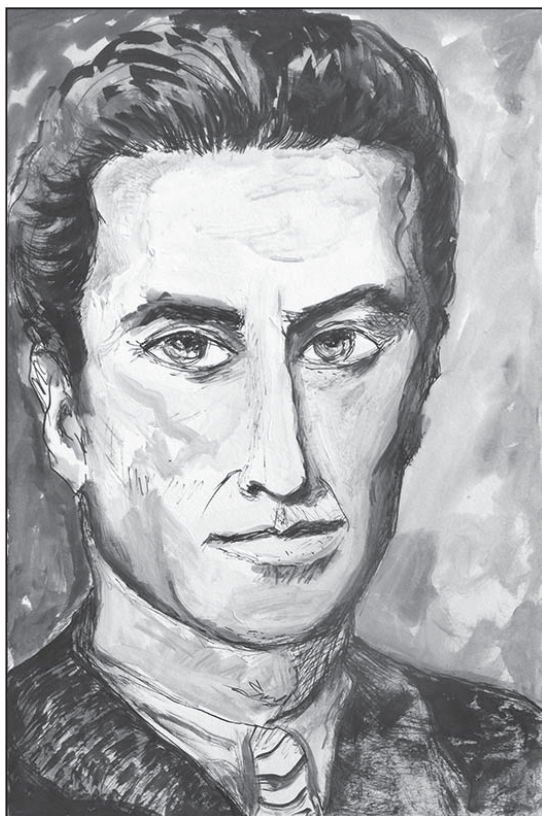
П.С.

Била два
истомишљеника.
Први је посумњао у другог.
Други
је посумњао у себе.
Тај други,
то сам ја.

траг поезије

ИЗНУТРА

Изван тежи да види шта је
изнутра – свједок ми је црв у јабуци.
Киша би да покваси
унутрашњост кабанице. Кожа се представља
као показатељ унутрашњих обољења.
Ријеч опонаша значење. У нару живи народ.
Околни ваздух жели бити ваздух у лопти.
Крв просута у кланици завиди оној крви која тече
у кланичком раднику.
Кошпица у трешњи је племкиња,
али чим је испљунеш постане непотребна.
Нико није сачувао сјећања из мајчине утробе. То је
необорив доказ. Нешто се тиме може доказати,
али не знам шта.

Милош Црњански

Жарко ДИМИЋ

СУСРЕТ

Миловану Витезовићу

1.
Ено га, где иде
Кнез Михаиловом,
из правца Коларца
на глави носи време
2.
Беле – седе разбарушене косе,
и насмејане браде.
Очи му као Србија,
топле и испране
сјајне.
3.
Мало се гега,
ослоњен на вишњев штап,
који је давно био у стаблу,
и сав се претворио у ракију,
муштикле и скуп намештај.
4.
Негде ту док хода и сабира,
ваздух нагнан ветром,
испред себе,
прати га његова Миљенка.
5.
У по бела дана
и на сунцу сенке
мој Миловане

РАДОВАЊЕ

Радовану Поповићу

А, ко ли се толико обрадовао
Рођењу твојем
Отац!
Али и мати
Радосна да му роди
Радовање
Србијанско сунце
И облаци
Залазе за време
Радост да се окреће ка богу у васељени

ОДЕЛО

Одело од речи, језика и гласова
Сашио сам
Као некада Бранко
И звук и звук
И хук и хук
И вичу сви
Он је го, он је го.

Где су данас песници
Са штаповима и навиљцима стихова
На дугим прашњавим путевима
У потрази за тугом и радовањем
Где стискају времена да их стигну
Када сунце не престаје да сјаји
И свет је као и цвет онај
Остао без ноћи.

Одело од речи, језика и гласова
Удобно је и топло.

Борис ЈОВАНОВИЋ Кастел

СЛОВА ОД ПОРФИРА

Визија Пабла Неруде, пред смрт

На самрти, бунцајући,
помињем мајку и дивим се младежу
изнад ува иако је не упознах.
Измишљено име
(очев бијес због поезије да прикрије)
прекидам кашљем.
Лорку, Стаљина и Чеа
дозивам на партију покера
када прође визита.
Дипломатске каријере, сплетки,
љубавница и Нобелове дипломе
више се не сјећам.
Револуционар и прогнаник сам.
Журно дописујем поему
о древном граду Инка у планини
али отров је, слутим, неумољив.
У посљедној реченици –
Мени је потребно море јер ме оно учи
заборавио сам да умрем.
И ево ме на напуштеној плажи Анда
просијавам склеротичне таласе
да словима од порфира поему допишем.
Револуцију наставим...

12. новембар 2015.

траг поезије

ЉУБАВ И РАЗЛИЧИТЕ СМРТИ

За трен ока
изабрао је самоубиство,
трен вијека
борио за живот у примисли незнанке.
Између секунде и еона,
сунчаник показује
дужину мисли о њој
непрекинуту упркос
сакралности кружнице од рђе.
Вјечност љубави
и поподне равнодушја
док је на веранди
под сламеним шеширом
слагала пасијанс и јела бакалар –
били су исто!
Скок са литице – отрежњење!
На прасак се
у марици на другој обали живог пијеска
није осврнула
да равнотежу пасијанса не прекине.
Кад карте љубави сложи,
бићемо у записима различитих смрти –
мору и забраву!

20. јул 2016.

ПИТОМИ БОР И ЗРИКАВЦИ

Над шеталиштем витка пинија
косе у пози кишобрана,
питомија од илузија –
чека целата.
Памти смотре илирских племића,
парфем Рима, љубавнике Хеленизма,
галебов тенор у срцима Словена...
Потпаљени јаром,
зрикавци најављују обред.
Ехом сјекире,
главе у лијевој руци понијесмо
и изгубисмо, никад ближи свецима.
Ко ће нам рећи путању
глава око ломаче,
у којој дивљини да их нађемо
кад се зрикавци више неће чути?

21. јул 2016.

СМОКВИН ЛИСТ И РАЈ

Прије коктела у част једноликости
кренуо је на пут
ка Елизеју осаме.
У завежљај сложио смокве
из прошлих вјекова:
петроваче, сушалице,
шарагуље и зимице.
Листове сакрио у књигу Постања
са полице библиотеке вина
да се грешници, сити од воћа
са крошње добра и зла,
не открију послије
оркана рођених да мину.
Пред капијом раја
обнажену дјевицу свештеницу
са Пелопонеза
ослијепише блицевима папараца.
Беспомоћан, без листа смокве
да прекрије дјевичанство,
вратио се винском подруму
да се нектарима једнобојним
отрује.

ДОПИСИВАЊЕ НЕБА И ДНА

На жалима
без гламура историје
и жагора чунова
погледом по азурним небесима
дописује тромеђу Конфучија.
Мисли – пламен погибелји,
подршка – ентропија,
искуство – светковина до губилишта.
Заточеник модре боје
раскршће са безбројним спектром
немоћан да пређе.
Препливава га
са торња таласа
гледајући дно...

ДЕЛФИНИ ГИМНАСТИЧАРИ

Пошто би пристао у затон,
умио лице кишницом,
дао посади вољно,
запалио цигарилос одавно осушен –
отишао би мајци
у стари камени кућерак
покривен зарђалим звијездама,
пољубио јој стопе, узео приганицу
и попио сок од зове.
Оглушио се на молбе
да га мушке главе не пију
да не остану без потомства.
Показао јој је легију
делфина гимнастичара
у пјесми праћакања
док у етру дописују
линију његовог родослова.

ТИНТА У НАРУЧЈУ

У кућиште из старог краја
(обрасло драчом и маглом епова)
донио је у наручју
ар јонске тинте
и дулум Тихог океана.
У салону тинте
чули су се богови и марш рачића.
Из подрума океана
жабокречина бјеснија од лисице
и бржа од идеје
одлетје у прашуму.
У тинту укотвљен,
како се из салона
међу братство премазано глином
вратити
кад потез топом
са боговима одиграти мора.
Они неће чекати...

Мирослав ТОДОРОВИЋ

ТРОПРСТЕ ПЕСМЕ
(от Куцаји)

ОКО пејзажа
У твој погледу –
радост свитања

БОЈЕ пејзажа
хране твој поглед.
Пут жубори.

У МАНАСТИРСКОЈ тишини
склопљених очију
силазим низ векове

ПОТОК Младић
Кроз шуму пева
У мени жубори

У ГОЛОЈ крошњи
Гнездо Тачка
Летња песма

ШТАП на кревету
Мирују моје стазе
Сећам се Корачам

ЗЕЦ преко поља
Сенка га сустиже
Лепет и... тишина

ХУЈИ у крошњама
Облаци преко њива
Пејзаж се распевава

ПЉУШТИ киша –
У ноћној тами
жамор гласова

ПЛОВИМ с облацима
Хујим понад гора
У себи пролеће чујем

За Богдана Р.
МРТАВ је минули дан
Таложе се у тишини
Миленијуми без гласа

У СНУ
Биљка сам коју узгајам
На јави у небо загледан

У СНУ
Осмех што ме обасјава
На јави Ноћ и тишина

У СНУ прелиставам
књигу коју пишем
На јави: Пустош и белина

У ЦВЕТНОЈ крошњи
Радост пролећа
Ку-ку-ку-ку

Та Златна јесен
Мирис јабука у трави
Списом старац идеш

ЛЕПЕТ крила
Слушам као песму
Чему речи о томе

ТРЕПЕР лишћа
Титра светлост
Белина мисао сплиће

ЖУБОР потока у сну
Будим се на
обали реке

ШУМИ лишће
Пролећни поточићи
у ваздуху светле

БИТИ у пејзажу
Светлост и сенка
В а и с т и н у

ЗИМСКО сунце
Хладна белина пејзажа
Сенке облака хује

ПРОЛЕЋНО сунце
Лепет крила
Зелени пејзаж отвара

ПРОЛЕЋНО сунце
По горским странама
Снежне мрље прибира

За Мају Белегишанин
ЗИМСКО сунце
Јато врана
Гракће снежна белина

НЕЧУЈНО без гласа
у суху траву лист
Без даха запис

ШУМ и лишће
Мрље светлости на
Длану јесење тишине

ВИДИ те пејзаж
који гледаш као
листак што трепери

МИРИС узоране земље
испарава у ваздуху
чује душе

НИЧЕ и човек
са семењем које
полаже у земљу

У СЛУ
Светли над рукописом
На јави: Ћутим у мраку

КРИШКА плавети
Између тмурних облака
Око твојој песми

ЗУЈ пчела Цвркут птица
Капи кише Лишће
У свепесми с(в)е чује

НЕБО у мирису шуме
Плове облаци магле
Лице пејзажа сваки час друго

ГРМЉАВИНА понад гора
Линија муња огњени цртеж
И брда у мени дрхте

ШУМ Прхут лепет
У крошњи трешње
Исконски тренуци трепере

У ПУСТОЈ кући
Слушам ноћну тишину
Месечина куца у прозор

ТИШИНА старе куће
Сам за столом
Слушам оно чега нема

КУКУРИКАЊЕ петла
Буди јутарњу тишину
Пустог села

ГОСТ за трпезом
лепир у цвету јоргована
Мајски запис – Слика

ЋИЛИМ маховина
Слушам Шуму
Мелем тишину чујем

СВЕ стрмије су стазе
по којима сам дечак
негда трчао

НА стаблу букве
Кора – нечије лице
радознало ме гледа

КАКО могу бити усамљен
Међу народом дрвећа –
идем кроз шуму

ЋУТИ мокро лишће
Шумор кише појео
Шумове јесењих боја

ПУТ појео густиш
У сећању оживе стазе
Заискри суза

КРОШЊА – скулптура
живи други живот
у песми мојој листа

ИЗМЕЂУ две смреке
Одмара се лежала
Ја сам у малињаку

ПОБИЈАМ притку
Снажније замириса
стабљика коју везах

О како чудесно сјаје
капљице росе
док их сунце испија

Где је сада глас
оног дечака?
На брду стоји старац.

БИТИ у том опису
Лист што трепери
Живот = Трепер = Дашак

ПАМТИ ова прашина
И топот, и шапут
Шуми у трави

У ВИЗИЈИ потоњег стиха
Дух над водом
Перо моје

Трешњевица, 2015–2018.

Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло

НИСИ ТИ НЕ ЗНАМ КО

Ниси ти не знам ко, и да јеси исто је,
авиони ће једнако пловити преко неба,
гусенице ће по жељи дуд да кроје,
од зрна жита остаће мрвице хлеба.

Ниси ти не знам ко, сви умеју да се љубе,
у Корлатошу или Банстоу када ме узме сета,
досетићу се да је и то за људе,
делом са овог и са оног света.

Ниси ти не знам ко, кога нема без њега се мора.
Све што у рикверц иде и напред исто тера,
као будућа грана у часу док се отвара кора
излази младица која ка небу смера.

Ниси ти не знам ко, ја богами јесам,
можда је одговор управо тамо:
ти мислиш да јеси, ја знам да сам плесан.
Мислиш: моја си вечност, ја тренутак само.

Ниси ти не знам ко, и во вјеки ћеш бити,
опада пролеће са грана, јесен ће сад да листа,
то што си ме извезла, паукове су нити
однеће их вода: брза, мутна, чиста...

Ниси ти не знам ко, сунце заправо западу рађа,
а наше молбе звезде падалице мељу.
У теби трачак врага, у мени поток свиле:
још да замислимо какву пусту жељу.

СТВАРНО, ЉУБАВ

Ако не умеш са женама,
нећеш ни са поезијом.

Нису то обичне жене,
оне су увек необичне.

Теби необичне,
не гледај околo!

Седи и пиши:
стварно, љубав!

Онда размак направи
од наслова.

И настави, ако знаш
како се наставља.

ЛЕТЊА

Пољски пут до хоризонта води,
тачка сам сред жита и сунцокрета,
изнад дивље јабуке бели облак броди
до последњих шума овога света.

Прелет благог ветра и ведрине,
цепова пуних зарне летине
и дивљих купина, и паведрине,
љубави у таласима модре детелине.

Зелена вирга – застор видокруга
прекрива далека поља и воће,
тиркизна киша плаха и луда
променади како хоће.

Под сунцем: зрелим тајанством слободе
са табанима обувеним у прашину,
гледамо, ветрушке зраке воде,
кроз заигран багрем у тишину.

POST MERIDIEM

Када се поведе разговор о нама, сетимо се
да ће приликом померања казаљки на сату
наша даљина бити још већа.

Код мене у поноћ, три су сата код тебе ујутру.

Брже бих стигао авионом
да се успут негде не преседа,
и негде уз пут маглом не бива
на домаку бивше ноћи и новог дана.

Тада ћу поседети од магле
и моја ће праскозорја
казаљкама окретати густе ваздух
смрзнутог мора на обалама пустим.

Постаћу она врста незналице
која чује само ветар у протоку времена
што својим иде путем.

ГЛИНЕНОМ ГОЛУБУ НИКЛА КРИЛА

Свиће! То сам већ пророковао
мада сам пустио да прво сине:
сунце индијанско, лето као пакао,
и у њему, на крову, голуб од глине.

Главном луткару не видим лице
само танак конач к'о са оног света,
мрда марионете – улизице,
голуб се пита да ли је мета.

Одговора нема: нити јесте, нит' није,
разнебљен и обезглављен чучи на летви,
и наједном осети да срце бије,
развезала се глина, к'о кад је крај клетви:

(као кад се злих чини ослободи вила)
и паучина застори пушкарнице,
за глиненог голуба коме су никла крила
ето му изнад небесне безгранице.

Жељка АВРИЋ
Ранко ПАВЛОВИЋ

*ТА ЗАГОНЕТКА ЗВАНА ЖИВОТ,
КОЈА СЕ ЉУБАВЉУ ХРАНИ
Сонетна бројаница у две руке*

1.

*У почетку се к'о наговештај јави,
кроз титраје душе, дамарима тела;
искра постања, загонетка љубави,
озарени светлом у игри анђела.*

И као биљчица међу два камена,
сунцу окренута, жељна бистре росе,
бичу љутог вјетра њежна изложена,
проклиње облаке који муње носе.

*У тишини расте, висином уздиже.
Кроз коров лелуја, доброј мисли слична.
Иако малена, небу све је ближе*

биљчица која се животом назива.
Само наоко крхка и безлична,
коријеном пише да је моћна, жива.

2.

*Усправљена сунцу, жедна светла, страсно,
неприметно расте, јача сваким даном.
И природа цела прославља радосно,
венац земног праха са нити звезданом.*

И биљчица њежна, сунцем умивена,
израсла из росе ил' из морске пјене,
постаје човјек, мушкарац и жена,
један космос мали, дио васељене.

*Мозаика тога каменчићи сви смо –
своје место има свака божја мрва.
Ил' ћемо тек бити, ил' већ можда бисмо*

клица у Ријечи која бјеше прва
у промисли Творца кад на своју руку
Адаму и Еви подари јабуку.

3.

*Шта су одговори спрам вечних питања,
и светлости шта су, насупрот бездана?
То је слово спаса насупрот ћутања,
за вечним животом глад необуздана.*

А биљка већ човјек, распет на хридини,
са тајном у себи, дубљом од еона.
Сам је, или му се само тако чини,
гледа с њим да ли је распета и она.

*Човеку је ватра дар од Прометеја,
стваралачка искра за будућа дела.
О времену митском силна епонеја –*

претке и потомке истом причом храни,
у замку коју је историја сплела
забораву улаз на херојства брани.

4.

*Ranta rei – све тече и све се мења.
Сваки нови дан изатка причу своју.
Протичу воде, долазе поколења,
све нови призив и друга боју.*

А живот пролазан, као вода што је,
из једног у други облик се претаче.
У њему опилке свако тражи своје
и сам одгонета шта му они значе.

*Од постанка све нас мучи исти немир –
с којом смо сврхом на овоме свету?
Откуд смо потекли и где нам је увир?*

Зашто смо сами у људском мравињаку,
сами спутавамо крила у свом лету?
Зашто упадамо у замку баш сваку?

5.

*Искористи сваки дан, уживај – Carpe diem!
Не пропуштај никад садашњи тренутак.
И остави трага у животу чијем,
Један живот стао у савршен свитак.*

Сваког дана, трена, сам себе удиши,
ни часа не мисли на *Memento mori*,
Од свакога врха можеш бити виши,
када ти се у жар мисао разгори.

*Корацима ветар а слободом птица,
у сусрет животу ти рашири крила.
Буди ведрога духа, насмејаног лица,*

јер све је у теби, радост, кап весела,
то си што си био и што јеси била
у честици глине свог прародитеља.

6.

*Пођи и ти тамо куд мисао крене,
следи своје срце, своје стазе тражи.
Љубављу ћеш само звезде да досегнеш
а не празном речи, обманом и лажи.*

Цвјетну стазу тражи, бјежи од беспућа,
она коју волиш нек те стално прати,
трње заобиђи – далеко му кућа! –
храбри ни пред огњем никад неће стати.

*Чекају тренуци што се вечно памте,
тешка искушења јачају ти вољу.
Чувај у свом срцу ватре које пламте*

и њиховим сјајем освјетљавај стазу,
затирући сјеме трњу и кукољу,
лакше да се крећеш из таме излазу.

7.

*Данас нам дај, животе, да имамо све –
најбоље друштво, вина, песме и смеха.
Сад смо ту а сутра бићемо ко зна где,
тражећи срећу, бежећ' од неуспеха.*

Од брега учимо језик руске степе,
ноћни шапат траве разњежен до бола,
стихови нека нас римама кријепе,
од њих ми немамо бољих апостола.

*Јер све брзо прође као трептај ока
замагли се поглед уместо ведрине.
Тиха вода смени немир крвотока.*

И зато уграби тај тренутак среће,
не дај да крај тебе као магла мине,
оно што одлази вратити се неће.

8.

Животна нит кад се свом крају примота,
схвати да почиње следеће поглавље,
још једна страница само твог живота,
и драгу поведи на матурско славље.

*Не чекај на сутра, живи данас што је,
од јутарњег сунца до поноћног сата.
Сви су дани важни, ноћи све су твоје –
што их више бројиш, вредније од злата.*

Од тебе зависи млад докле ћеш бити,
дизгине живота у твојој су руци,
у своме космосу, у својој орбити

*сигурним кораком звездама ћеш ближе.
Чекала те казна или славолуци,
радуј се животу – свете, ево стижем!*

9.

Било да си кремен који искру скрива,
ил' биљчица крхка, свенула зарана,
ти мораш, животе, бити ватра жива,
јер у теби сви смо, а љубав ти храна.

*Док нас занос води, надањују страсти,
цело наше биће изгара и чезне.
Па нас сличност дели, спајају контрасти,
од животног сока пијане и трезне.*

И границе нема да препрека буде
нашој жељи силној врх да дотакнемо,
јер и недостижно мамац је за људе.

*Прометејски усуд човеку је писан.
Када узлетимо и кад поклекнемо,
Икаров нам запис и далек и присан.*

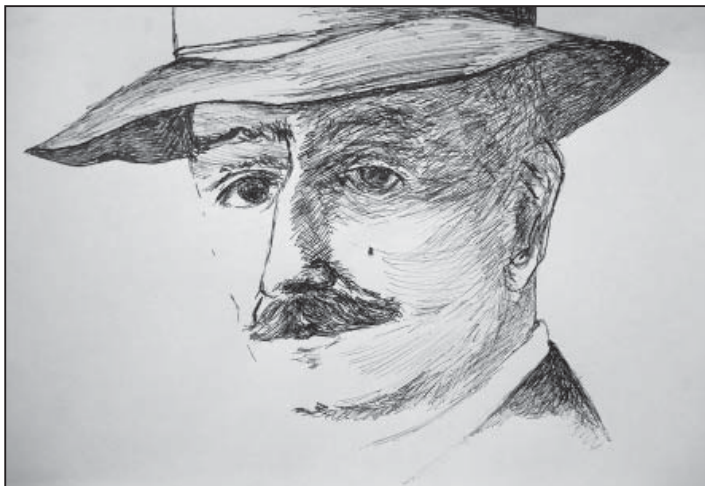
10.

А та загонетка живот што се зове,
и којој је љубав неизбјежна храна,
изазове нуди, сваким даном нове,
игра са судбином није јој баш страна.

*Свако ново јутро шаховско је поље,
по којем се крећу ловац или ловљен.
Од божијег даха ил' семе ђавоље,
човек ил' је проклет или благословљен.*

Шах-мат позиције опасност су само
за оног ко не зна да избјегне замке
зато и с пјешаком на крају блистамо.

*Ко радости живи, никада не губи,
било да је кремен, под трњем, од сламке.
Победно је срце које ближњег љуби.*

Алекса Шантић

Радмило В. РАДОВАНОВИЋ

ДУЖНИК ЛЈУБАВИ

Још сањам пољупце те жене
Ноћу кад са мене самог ћебе склизне
Тужна је соба тужне су усне њене
Касно је за све ми се нећемо срести
Затворили сва врата затворили очи
У жудњи пролази лијепо тијело уздах први
Страст је остала и ружно проклетство
Старо сунце призива чудесне боје
На јави смо у ружним сновима
Твој мед поклоњен данас је чемерно горак
У мом срцу куца равнодушност
Сваки дан исти сваки дан све бољи
Са тобом устајем са тобом се будим
Постеља празна сваку вече је призиваш
Ја стишавам страсти на кољена падам
Хиљаду звијезда преко мене лети
Кроз моје тијело пролазиш ти и живот лажни
За тебе сад сам неко сасвим трећи
Наш пут је црн црно у нас тече
Уздишу плућа срце ћути још се живи
У свом оклопу скривен а чујем
Збогом збогом иди иди...

18. новембар, 2017.

УСИЈАНО ЛЕТО

Ничег више немам само своју сјенку
Ни тебе ни родитеље само муклу тишину
Неког сам ипак волио мислећи да се јави
Твоје ријечи још живе испод овог ужареног неба
Једна се херцеговачка кућа вечерас у мени јавља
Она је била ту био сам ја у њој
Ту су започињале нечије несвјестице
Мучнина посртање куцање осипање стиска
Нечије кошуље ливадом су одјуриле
Моје протегнуто тијело јурило је за њима
Ту љубав пронијесмо занијемили у зубима
У нама остаде ружна пјесма живота и бола
Пепео једне младости и немир испуњени
Ови јесењи дани вуку се кроз блато
Узалуд заклањам лице умор ме слама
Око поноћи јављаш се али то је мисао горка
Нада мном титра небо неко вече у киши
Твоје прозрачно тијело и море дубоко
Круже лица круте фигуре у избуљеним огледалима
Ја се бацам на сопствени мач љубави
Да поспаним прозорима намигнем још једном
Да будем ништа да ми ништа не пружиш

18. новембар, 2017.

НЕ ЧЕКАЈ ПЈЕСНИКА

Давно сам оставио оно што сам волио
Ја сам овдје немам шта да изгубим
Вријеме ме стеже камен блато и снови
Један Ујевећ са чијих корица неки ауто блиста
Ако наиђеш туда немој да те туга сатре
Можда ће улетјети у тебе нека црна птица
Овдје не станује нико само мрак и ја
Умјесто тебе мене њушком њуши једно псето
Тако живот пролази не штедим се све ће проћи
Пред очима ми искачеш као свици у ноћи
На овом путу нико не чека пјесника човјека
Разбијеног у крхотине без икаквог бљеска
Зато он лежи на другој страни пута
Њезино прозрачно тијело остало на Млијечном путу
До њега више се не може више не смије
Никад се неће вратити оно миловање
Њена рука у лице моје припијена

Сад је поноћ звијезде трепте тише
 Ти негдје са другим спаваш цвијеће спава
 Па тако из дана у дан у моје снове корачаш
 Душу удахнеш и један звук из младе утробе

19. новембар, 2017.

СПАСЕЊЕ

Тражиш поново ту жену као спас
 Тражиш њене руке дојке бедра кољена
 Топло крило њено усне бијеле
 Ти си странац тамо гдје је она отишла
 Она не разумије твоје ријечи ниси њен
 Признај свој гријех немој се стидјети
 Блажени љубавни загрљај неко други има
 Ти се полако рушиш то ти у стиху пише
 Узалуд у рими збориш да боли боли
 Гледаш како твоја кућа у патњи гори
 Зажарен са њом чекаш спасење
 Тако у диму над предјелом си тужним
 Баци један поглед у влажне тмице
 Препознај себе замисли будућност љепшу
 Не дозволи патњи да управља тобом
 Живот је ломан види звијезду у том мраку
 На слијепом колосијеку нешто лијепо наслути
 Крени застани удахни сједни запали
 Неко ће да се сјети некога ти прати
 Улицом лебди мир можда и она пати
 Из тамног сна у лијепу јаву падни
 Све то има смисла стихом у њено срце уђи
 Постани чаробњак нађи смирај себе спаси

19. новембар, 2017.

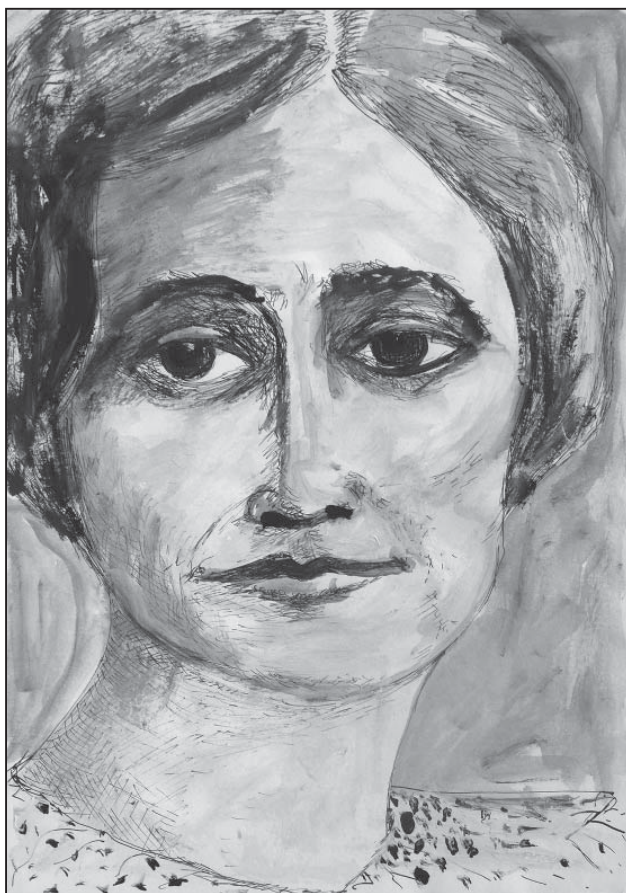
ЉУБАВНИ ЈАД

Миришем жуту ружу удишем њену тајну
 Еол ме у круг врти сјенка прати
 Приближава ми се плава коса влат трепери
 Буди ме оно прољеће и заспали мир
 Њега нарушава шум који бруји
 Завјеса пада неко кроз стакло гледа
 Неко је отишао за љубав времена нема
 Он је чекао узалуд се сјећа детаља

Сад ћути зауставља говор у себи
Свако је понио по један цвијет ка свом сунцу
Једно друго не видјесмо отворених очију
Неке птице су прхнуле преко наших рамена
Стао је ум неко је заиграо у душама
Сјенке су порасле скриве се у сутону
Крв као булка расу се у жилама
Наша драга кућа заувјек се сруши
Све што је било полако оде у прах
Ми смо ископали своју раку и ноћ неку
Болест нек буде дар у нашем љубавном свијету

20. новембар, 2017.

Из необјављеног рукописа „Аполонова лира“

Исидора Секулић

Жељко МЕДИЋ Жац

Увек ми најави своје доласке
Зрацима сунца који се пробију кроз облаке
Или ми дошапну траве док ослушкујем јој кораке

И опет је светло
И све је згуснуто и присутно
И руке ми се празне облицима испуне

Као да је живот
У ичшекивању долазака вечан

И не знам блискост шта је
Ни како се без стида прича о интими
Док се преда мном као најлепши не отвори цвет

И да је бити леп
Могуће... једино у истини
Због које се не мора нужно бити срећан

О, шта си ми то са собом донела
Или си сва од светлости
Сачињена

Па осетим мир кад у мене сиђе

И не дам усамљености
Нити било чему другоме
Да ми ближе од тебе приђе

Једини сведок
Била нам је Поезија
У оним дивним часовима
Када сам до краја поверовао у Бога
Јер видех како се простор испуњава значењима
Док лежали смо наги међу изгужваним рукописима
Призивајући реч која је лепша и већа и боља
И да изван речи тражити не треба
Ни исходиште времену
Ни могућност
Исхода

Ми више немамо где него у стварање
У игру
У страст
У опитовање
Лажан је мир који се намеће као потреба

Нама се открива
Запис који гори између два догађања
О читавим пространствима на којима се осваја слобода
Ал' треба проћи кроз изненадна распукнућа ноћи
Без икаквог знања о неумитној зори
И у тихој радости стварања
Бити онај који љуби
И прашта
И воли

Сада је све у реду љубави
Опет слушаам музику
Читам поезију
И боравим међу људима
Одувек си се чудила
Колико сам помирен са светом око себе
И како прихватам живот у свим његовим околностима
Али онај сан и даље се понавља
Полако се удаљаваш од мене
Као да се враћаш у доба
Кад си била девојчица
Па се окренеш
И насмејеш
А ја покушавам да те досегнем

Све до краја сна са испруженим рукама
За тебе ме вежу најдубља недостајања
Објавио сам још једну збирку песама
(знам да знаш коме је посвећена)
Али све мање пишем
И ово није песма
Ово је двогодишња суша
И између речи усекла се пукотина
Кроз коју наслућујеш све што нисам умео изрећи
Ово је и потврда
Коју оверавам на шалтерима
Иза којих ме питају од чега болујем
И да ли ћу престати да певам о сродности душа
Овако се браним од недељног јутра
(које се више неће поновити)
И не истрчавам више
На ветар и кишу
У покушајима да удахнем
У мени сада читаве шуме дишу
Ја сам плућа света који ће се обновити
Сада је све у реду љубави
Опет слушавам музику
Читам поезију
И боравим међу људима
Тебе више не доказујем другима
Тако што им доносим песму
Као молитву
И као утеху обезљубављенима

Николина Нина БАБИЋ

ГРЕШНИК

Видим га..
Не човека
већ зрно песка
из профила.
Дете беле уличне прашине,
потамнеле
напијене жучи...

Није то човек
већ претучени понос
у ритама тајни.

Губи нешто
са отежалих капака
док будан сања.

Човеколико зрно песка
стоји пред стражарима
лажљивог раја.
У њима одсуствује сажалење.

Он не мари.
С његовог потиљка
и даље силази ново јутро
на гвоздене трепавице.

Чеда ти скупљају орахе
Под дрвеном сенком

Чујеш ли, старче?
Чеда ти скупљају
Грашке ораха са чела.

Крцкају зубима љуску
Не би ли језиком до језгра.

Тврд је орах
Тврђи инат зуба

Чујеш ли, старче,
Крцкање ораховог мяса
Под језиком времена?

И удове темеља?
И темеље кровова?
И нокте усуда?
С језика им пљувачка
Претвара твоју коштану срж
У траг

Траг који ће
У нарамку таме
Носити
Грудобољу ораха.

НА КОНЦУ СТРУНЕ

Погрбљени небодери
Вуку се један за другим
У ретровизору зенице.

И далеководи
У струјном преплету
Некадашњих
Руковања и загрљаја

Путевима
Наше фасаде
Ломе нас као
Погаче

И круне као со
За добродошлицу
Туђим уснама.

Себи остадосмо недослани
И измрвљени
Од својих непољубљени
И недочекани.

Добродошло збогом.

На концу струне
Самоћа и Бог.
Бог и самоћа
Гудалу свеједно.

ПЛОЧНИК

Киша наноси оловне речи
Исковане на њему агресијом
Водене песнице не штеде
Бачене године

Погађају
Као ударцима чекића
Исту тачку у мени

Шкргућу точкови аутомобила
У покушају да посвађају воду и тло
Сећам се
Само си ходао
Ја незрело летела

ПОРОД

Дан ми међу прстима цури
Као зрневље песка,
Или зрневље семена,
Родих га рано, кад и себе,
У једном олујном повечерју.
Родих га да ми видело покаже
Да ли то са дланова,
Између прстију
По отисцима корака на тлу
Клизи песак или семе...

БИРОКРАТСКИ ТРИПТИХ

Извод из књиге рођених

Родила ме је регистраура
Да, управо та на столу Вечитог бирократе
Повила ме је белим папиром и црним словима
На пелени стајало ми је име
И хрпа бројева
Нека од слова бејаху викари мог рођења
Без пупка
Звездолики бројеви описаше кружницу трајања
А велика белина болно ми показа да сам несазнатљив
и другима и себи
До ускрснућа новог параграфа

Извод из књиге венчаних

Моје беле ивице напипаше
У мраку
Ивице, нечије друге
Трептај један био је потребан
Да нам се укрсте белине
Трептај други – да се укрсти
Војска слова у бици заједништва
Трећи... да нестане у премореном преплету
Не ујединивши се овде никада, заправо

Извод из књиге умрлих

Папир се круни
Звоно је громогласило
Бројеви се сложише
У црне бројанице и
Заокружише белину

Мирољуб ТОДОРОВИЋ

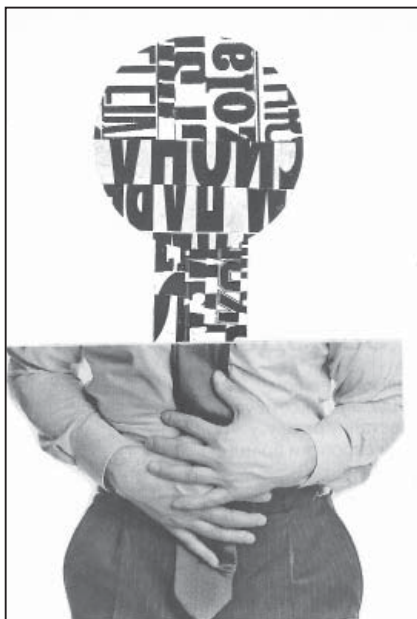
КОКОШАРИ
(шатро приче)

ЦАРСКА КЛОПА

Хвале клопу у Мажи. Кажу прва лига. Нема такве ни у царском Бечу.

Одем тамо да подмирим мензу. Досадила ми је у кући цигла и мртва природа.

Наручим урнебес и добро се набокам. Онда дигнем котву да шпартам Кнез Мишовом. Негде код Академије осетим фрку у стомаку. Јавнуо се шпајз. Узмувала га „царска клопа”. Видим биће ждрца па пожури у гајбу да нађубрим њиву.

Илустрација Мирољуб Тодоровић

НИСМО МИ ОБДАНИШТЕ

– Шта мислиш о малом Бори? – упита ме Мунгос док смо пијуцкали дасковачу у његовом кокошињцу.

– Клиндов је тек ушао у клапу – рекох – веома је млад, надам се да ћемо нешто утркељати у њега.

– Контам да га пошаљем у Уј Видек да зракне шта намеравају они мангаши што нам се стално уфуравају и соли туђу чорбу око масних послова овде у Бегишу.

– Дечко је још зелен – ускопистих се – та банда је опасна, ако га провале може да надрља ко жути.

– Време је да почне да шљака – испљуну Мунгос – нисмо ми обданиште.

ПОРНИЋИ

Сања се јутрос ремнула раније. Није ме било у зембиљу. Забринула се. Нагазила ме је у радној соби како књавам крај компјутера.

– Који ти је ђаво? – питала је надрндано будећи ме.

– Ништа – певнух уз благи кез – шацовао сам нешто на компишки па се укњавао, попио совку.

Упалио ми кец, на екрану није било слике па Сања није могла да ођанише да сам читаву ноћ ждракао порниће.

ЛУДОВ

Тип је избунарио чакију и кренуо на мене. Било је мрачно али сам могао да уждракам искежену фацу, махните дзиљке и велику балу на баљозу дилкана.

Ово је неки лудов помислих и ухватих тутањ.

Лудов потрча за мном.

Нагло сам уштопао и ударцем десне гљарке избио му чакију из шапе.

Фрасирао се. Очи су му отишле у чворе.

Онда сам га снажним ударцем у мензу послао на калдрму.

ОПЕКЛА СЕ

Кад сам стигао у кокошињац нађем Сању кисне на зембиљу и ронца. Прифурам се, седнем крај ње и навучем је на плућа. Питам шта се догодило. Она ћути и показује ми своју десну руку. Опекла се на шпорету док је готовила клопу.

БОКС МЕЧ

Отишао сам с Мунгосом на бокс меч. Готивили смо да шацујемо добру макљажу. То би нас забавило. Били би у фазону.

Боксовала су двојица горогана. Тешкаши. Навијали смо за омањег. Навалентан, са пуно добрих финти и лукавих кривина али му пегла није била јака. Облетао је око трокрилца, кљуцкао га у главу, ребра, стомак, није палило. Када је на крају калирао већи гороган га захвати једним добрим крошеом и уз халакање раје положи на патос.

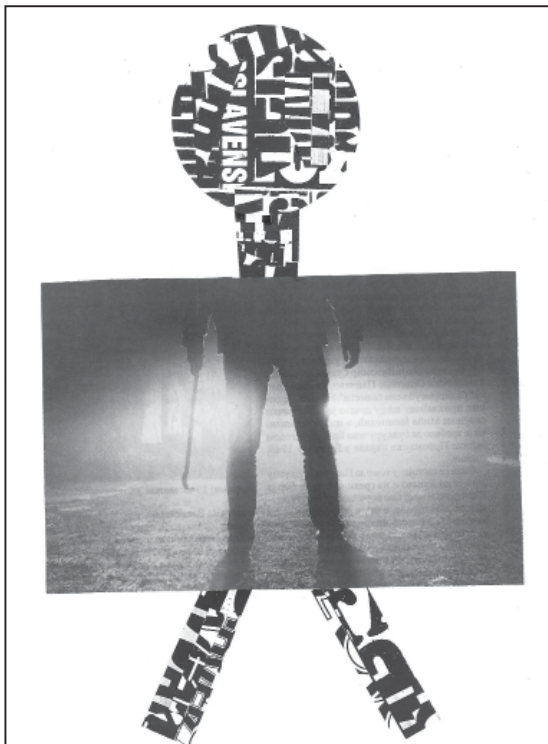
КОКОШАРИ

Ремнула ме нека бука на улици. Отворих оквир. Било је мрачно и хладно. Пингвини су падали у несвест. Тројица мангаша, ноћних бравара, обијали су бенцу на паркиралишту поред зграде.

Скембах са стола први предмет и подигавши шапу као да држим пуцаљку дрекнем:

Скидај се с кола – кокам!

Кокошари подигоше тикваре и зракнуше у мом правцу. У мраку нису могли да виде шта држим у шапи па збрисаше.

Илустрација Мирољуб Тодоровић

Томислав ЂОКИЋ

КРАЂА И ПРЕКРАЂА БИЦИКЛА

Мистер Мајк, хотелијер у Стоктону у Калифорнији, заправо је Микајло Видовић из Србије, бивши сеоски мангуп и ветропир из села Ш. на рубу Поморавља. Млад, пун снаге и здравља, био је кафански човек и луталица. Мајка га је виђала само кад у зору „вечера“, а отац се на њега вечито мрштио и обасипао га псовкама.

Тај и такав српски момак, и не наслућујући предстојећу балканску буру, уочи самих деведесетих минулог века напабирчио је некако паре за авионску карту и, вођен авантуристичким инстинктом и светлוצавим сном о животу на високој нози, обрео се у Америци. А тамо, у новом свету, нису га чекали мед и млеко! Енглески је брзо научио, а све остало ишло је и споро и мукотрпно. Превалио је дуг и тегобан пут од рудара, ливца, носача гајби у ланцу трговине, преко таксисте, до угледног хотелијера који топлим осмехом и невероватно чистим енглеским дочекује „Грингосе“, али и темпераментне Мексиканце, и носталгичне Јермене, и црнпурасте, омалене, али као мрав вредне Грке.

Сунчано јутро у порти грчке цркве Три јерарха у Стоктону. У пуном сјају блистају зажарене кугле зрелих поморанци на три стабла крај парохијског дома који још мирише на креч, али високо уздигнут метални крст на његовом крову наткриљује и њих и два кривудава стабла смокава боје слонове кости. Богослужење тек што је завршено, а отац Димитриос Хаџидакис, још у мантији, већ се умешао у темпераментни, жагорљиви грчки свет, и онај из Епира, и онај са Пелопонеза, и онај са Крита. Све њих, па и благоглавољивог оца Хаџидакиса, повезује древна љубав према Хелади, заједнички Бог и вера и заједнички, јелински језик, већ поприлично запљуснут надменом бујицом енглеског. Док они ватрено чаврљају на матерњем, у порту пристиже закасниели старац Георгиос, проћелав и погрбљен. Спарушеним рукама гура црвени бицикл марке „херкулес“, наслања га на једну од оне две дарежљиве смокве и прикључује се земљацима извињавајући се што је морао да закасни на богослужење.

Однекуд, као да си га из хеликоптера из(бацио), крај црвеног бицикла створи се овдашњи „мистер – Мајк“, Србин с крупним,

ћилибарски жутим наочарима. Не изустивши ни реч, на десетак корака од Георгиоса окренутог леђима, изненада прилази бициклу и, зграбивши га као кобац кокошку, чврсто стискајући ручице гувернала, гура га према црној, металној капији порте изнад чије средине доминира бели, такође метални крст. Као да је врелом водом попарен, окреће се Георгиос и, мада стар и болешљив, по(трчи) за мистер-Мајком и својим бициклом „херкулес“. Тренутак-два касније, на излазу из порте настаје мучна сцена.

– Мистер-Мајк, куда ћеш тај мој бицикл?! – довикује на енглеском успаничени старац из Ларисе.

– То је моја бицикла! – одлучно ће Србин с пругастом кошуљом и дрвеним крстићем око врата.

– Како „твој“?! – буни се престрашени Грк, црвен као рак.

– Моја – зато што си ми је ти украо!

– Ја „украо“?! Како... ја?! – гуши се Георгиос као риба на сувом.

– Гоги (тако му се Србин обраћа), то си ми ти мазнуо кад си Цариградским друмом пролазио кроз Србију!

– „Мазнуо“! Ја „мазнуо“?! – запрепашћивао се Грк, осведочена поштењачина, коме је срце ударило сто километара на сат.

– Лично ти! – пресече мистер Мајк, који је већ отварао капију.

У следећем тренутку збуњени Грци присуствовали су трагикомичној сцени. Кад је предњи точак бицикла већ био изван порте, омалени, стари Грк се био просто обесио о бицикл грчевито га стежући за корпу. Србин је вукао напред, а Грк – назад! Настаде мучно отимање, гурање, гушање, а сцена је била зачињена и сузама Грка и сочним, српским псовкама које, наравно, несрећни Георгиос, некадашњи кујунџија у домовини, није разумео.

Присутни Јелини најпре су све то гледали скоро не трепћући, а кад њихов стари земљак и овај пргави Србин, кога су веома добро знали, почеше да „развлаче“ бицикл као конопац, сложено праснуше у смех. Но, одмах затим дође им жао земљака и таман кад помислише да му притекну у помоћ, зајапурени мистер-Мајк усмери поглед према њима и, витлајући дугом руком, повика:

– Гоги лопов! Гоги украо!

На то међу Грцима настаде потпуна пометња. Нису знали коме да верују и шта да у(раде).

А добро су познавали мистер-Мајка! Још боље свог „Гогија“! Србин је у Стоктону био потпуно усамљен, Осим њега, у том калифорнијском граду живео је још само један Србин, али он је био у инвалидским колицима и једва је опстајао, уз помоћ служавке, Индијанке. Дакле, мистер-Мајк није имао с ким да се дружи, нити с ким да „збори српски“. Морао је да се ослони на њих, Грке! Јесте, они нису његове горе лист, али су његове вере, а није неважно ни то што су му „комшије“, Балканци! Уосталом, да није било њихових предака, племенитих Грка, на Крфу не би преживео ни Микајлов прадеда Станојло, чувени солунац с Албанском споменицом и Карађорђевог звездом, који ни сањао није да ће му праунук цабаисати јарам и волове и отиснути се преко океана, где жудњу за домовином утољује носећи

српску шајкачу и бриџ-панталоне и једући пржена цревца (за које Американци неће ни да чују) у мексичком ресторану „Халиско“. Еее, тај исти Микајло, Станојлова крв и презиме, сад се у туђем свету, као новопечени „каубој“, отима за некакав бицикл! Има, он, додуше, и српску цркву, али на два сата вожње одавде, у Џексону. Сретао се тамо и с Русима и Украјинцима (док још нису били у међусобној свађи), људима сличније, словенске крви, али су му они, ипак, далеко! Од ових истих, Јелина, не дели га ни вера, ни миље удаљености! Годинама посећујући њихову, православну цркву Три јерарха, с њима се невероватно зближио. А с овим, злосрећним Георгиосом постао је толико присан да га је из милоште прозвао „Гоги“ Чак су и сами Грци са симпатијама прихватили тај Георгиосов надимак. За све њих он је био само „Гоги“, али Гоги који ни мрава није згазио, који ни маслинову коштицу није украо! И како сад поверовати да је он, главом и брадом, „лопов“, да „краде бицикле“?! Грци су стајали као кипови. Недоумица је била потпуна.

А до расплета ипак дође“. „Мистер-Мајк“, иако млађи и јачи, први попусти и привремено диже руке од „своје бицикле“. Ошамућен као после најтеже пијанке, Гоги седе на „херкулес“ и, вијугајући од нервозе, отперја у оближњи кварт. Но, и кад бицикл смести у гаражу, никако није могао да се смири. А следеће вечери ока није склопио! Сву ноћ се превртао у постељи и премотавао ружан дневни „филм“ у коме је јасно живела свака реч њиховог ватреног дијалога:

– Бицикл је мој! Кунем се у Бога: мој бицикл!

– Откуд твоја бицикла, а марка српска?!

– Послао ми брат из Грчке.

– Како „из Грчке“ суботички „херкулес“?!

– Купио га у Београду мој брат Василис! Тамо студирао физичку културу!

А ту је и Гогијев ноћни монолог: „И таман кад сам помислио да сам га некако убедио, он се изненада саже и зграби пумпу с „херкулеса“! Помисливши да ће ме, онако бесан, њоме треснути по глави, претрнух од страха, али он је тресну о бетон, испружи свој кажипрст и њиме упре у косу шипку која од седла води према педалама и дрекну.

– Видиш! Видиш ове две рецке изнад места за пумпу. То сам ја обележио своју бициклу! У хиљаду бих је познао!“

После се, неочекивано, случај још више закомпликовао! Добар глас далеко се чује, а рђав још даље! Прича о Гогију „лопову“ чудним каналима доспе и до самог господина Ангелопулоса, председника Црквеног одбора цркве (Три јерарха). Као рис љут на Георгиоса који је том „крађом“ и „плуноу Бога и окаљао образ целе грчке заједнице у Америци“, он позва Георгиоса, изгрди га као мати дете и запрети му искључењем из Грчке православне цркве. Наставак приче Микајло Видовић није знао, али кад следећег дана на његова врата зазвони госпођа Христина Хараламбис, Гогијева супруга, он брзо схвати да је враг однео шалу! Јадни Георгиос не само да је доживљавао све страшније ноћне кошмаре, већ је стреловито пао у бунар очајања. Зато јој се „мистер“ одмах извини, објасни јој да се „само на(шалио)“ и

пожури да спасава своју невину жртву. Отварајући срце, господину Ангелопулосу потанко објасни целу ствар

Будући „мистер-Мајк“, односно Микајло Видовић, био је враголасти деветнаестогодишњак из села Ш. у Србији. Имао је исти такав црвени „херкулес“, производ суботичке фабрике „Спартак“. Од њега се није одвајао ни дању, ни ноћу! А једног недељног поподнева био се бициклом запутио у оближње село Р, на свадбу. Само, Микајло није био међу званицама, већ незвани гост, такозвани „ајтација“. Тамо се и најео и напио, и нагледао лепих девојака, а кад је у глуво доба решио да се из „ајте“ врати кући, плъуснула је велика киша. Поприлично „накресан“, возио је Микајло свој црвени „херкулес“, врлудао и падао. А кад је схватио да је већ мокар к’о миш, променио је план. Окренуо је леђа друму јер му се учинио предугачак и одлучио да крене пречицом – пешице! Прст пред оком се није видео, а он је гурао црвени „херкулес“ пробијајући се кроз блато. До потока је некако и успевао да отресе глиб с ципела, али кад се некако измигољио на другу обалу, више није могао. Низ ногавице му се цедила вода, ципеле су му цмрћкале, а точкови бицикла били су толико уваљани у глиб да су пре личили на тракторске. У ноћи, густој као тесто, осетио је да више не може. Само је сочно опсовао и гурнуо „херкулес“ у некакав жбун пун трња. Ни сам не зна како се довукао кући, ни како се као проштац свалио у кревет, али добро се сећа како га је отац ујутру олујно грдио што „свуноћ дрежди“ и што „у кућу уноси туђоселско блато“. А по подне, пошто се како-тако испавао, Микајло је похитао својим ноћним трагом, али – од бицикла ни трага, ни гласа! Као да је у земљу пропао!

Сад Микајло Видовић, дотични „мистер-Мајк“, у Америци има вилу с базеном, три луксузна аутомобила, ергелу прелепих коња, али ни то га не чини срећним. Напротив, он је дубоко несрећан човек! Он трага за бициклом своје младости, за „херкулесом“! Таквог, нажалост, нема нигде, од Стоктона, преко Сакрамента и Сан Франциска, па све до Детроита! Али га, где чуда, има у рукама старог, онемоћалог Гогија, коме се после, мистер-Мајк извинио због свог геста који је маскирао као „неслану шалу“. Без обзира на то, све је било касно јер је српски авантурист старог, питомог Грка већ био дубоко увалио у горке неприлике. Жудећи за тим, боље рећи – таквим бициклом, Микајло је, заправо, чезнуо за својом необузданом младошћу и својом далеком домовином. А може и обрнуто!

Е, остао је несрећни Георгиос члан Грчке православне цркве и сачувао част и достојанство, али му је и даље било врло тешко да свој црвени „херкулес“ сачува од као осица насртљивог „мистер-Мајка“ из те, „луцкасте Србије“. Шта му све овај није нудио за тог двоточкаша! Давао му је двеста, триста, петсто долара, нудио му да бира један од три аутомобила, био спреман да се одрекне чак и тамноплавог „кадилака“, који је толико волео! А после толико безуспешних покушаја, на крају му је у руке тутнуо празан чек:

– Гоги, попуни сам – на колико хоћеш!

Грк само одмахну руком! По стоти пут се заклињао не само да никад у животу није закорачио на тле Србије, па, сам тим, ни на

Цариградски друм (чија се линија, оовременски преименована у „аутопут“, и данас пружа једва на пушкомет од Микајлове куће у Ш), већ и у то да је у Америку долетео авионом, директно из Атине! Боловао је и после тога мистер-Мајк свој стари, црвени бицикл, али га није одболовао. А после свега, унесе се он једног дана старом Грку у лице.

– Гоги, дај ми свој „херкулес“ – бар да се сликам на њему!

Ма колико да је волео „мистер-Мајка“ (и грех му је опростио), не даде му Гоги, да му га мистер-Мајк, напротив, ипак не (пре)отме! А после свега, Србин му очајнички предложи још једну могућност:

– Гоги, преклињем те, напиши тестамент да је остављаш мени. Макар после своје смрти!

– Не! – одбруси неумољиви Гоги

Овога лета „мистер-Мајку“ умре тешко болесни отац. С кнедлом у грлу, долете Микајло из Сан Франциска у стари крај, испрати оца на вечни починак, али му, чим се у црној кошуљи врати с гробља, у свести поново изрони онај исти, црвени „херкулес“. После оне незаборавне, авантуристичке ноћи (која је заиста личила на библијски потоп) у којој је будући „Американац“ изгубио бицикл своје младости, отац му је два дана ћутао као заливен, а трећи дан га упита:

– Где ти је бицикла, Микајло?!

– Не знам! Турио сам ју под кош. Мора да ју је неко украо?!
– одговорио је наследник. Никад му није рекао истину, чак ни пред лет преко океана! То га сад пече као жеравица, горе него то што му тврдоглави Гоги из Ларисе ни по коју цену не да бар близанца оног, давнашњег „херкулеса“ који својим црвенилом оличава жар његове младости.

Тин Ујевић

Момчило БАКРАЧ

КЊИГА СТРАХА

Вуја је врхунски лопов. Готово би се могао назвати мађионичарем. Тачније, био је у то доба, у животној етапи преласка из егзистенције класичног криминалца у нешто друго, рецимо у модус интелектуалног билдера.

У том периоду крао је само књиге, али не било какве, него искључиво оне које је намеравао да прочита. Гомиле књига окупљале су се у његовом стану на петом спрату највише куле једне у низу композитних зградурина у блоку Јурија Гагарина. У једном тренутку његова библиотека премашила је бројку од невероватних пет хиљада.

Пељешио је престоничке књижаре и антикварнице, вртеће гондоле по самоуслугама (књиге су се тада нудиле као такозвана роба широке потрошње), повремено би оперисао и по самоуслугама градских библиотека, а једно плодно лето провео је као сезонски радник у централном магацину највеће издавачке куће тога времена, увалио се онамо преко веза у студент-сервису. Ловина коју је дан за даном односио са посла била је, сума сумарум, непребројива.

Кукавни послодавац није ни слутио да је у мрестилишту запослио пирану.

Поступак је био једноставан и савршен, неколико пута током смене излазио је из фирминог дворишта у набавку потрепштина, доносио доручак за цео колектив, цигарете коме год затребају, пола кила ракије, гајбу пива, слаткише, шта год би изволео да пожели неко из посаде постаријих магацинских радника, дивних кратковидих лењиваца лепо угнежђених у дремежу. Обожавали су га, љубазан и предусретљив дечко, увек насмејан и за све оран, зујао је поред портирнице овлаш махнувши руком старом вратару који га никад ништа није питао.

Стотињак метара низ дорћолску улицу налазио се чика Љубин стан у ком је преподне самовала његова сенилна и потиштена мама. Симпатични мајстор Љуба, повучени нежења и залуђеник игара на срећу био је дечко Вујине згодне младолике мамице и његов човек од поверења. Вуја би скокнуо до другог спрата, два пута стиснуо звонце и ушао, због његових долазака врата нису закључавана, сићушна

старица га је дочекивала са смешком, из загрљаја огромне фотеле пред титрајућим телевизором. Беше одушевљена његовом изненадном навадом да је посећује на сваких пар сати. Из ходника би одслушао њен крти рецитал, тужан коментар на неку вест из јутарњег дневника или метеоропатско жалужкање, потом би у тоалету истоварио књиге штековане за појасом испод радничког комбинезона, однео их у „очухову“ собу и сложио у припремљену кесу са логоом Љубине фирме „Симпо“-Врање. Поседео би са тетком Маријом пар минута уз цигарету и охлађену кафу, те одјурио назад на радни задатак.

По завршетку смене сврати да покупи натоварене кесе, трамвајем 11 одшлепа плен до свог књишког куплераја.

Прочитане књиге које су се показале као мање важне продавао је једном антиквару за багателну цену. Конспиративна комбинација.

Од тог обрта могао је лепо да живи, пуши супер-филтер, пије нес кафу и кокту, остало је покривала кева Рада, удовица пилота ЈНА која је уживала супругову солидну посмртну пензију.

Оперисао је по граду у мом *Фиоручи* џемперу који сам му уступио јер је боље чукао на његовој издуженој фигури. Упадљива ствар необичног кроја, црни штоф налик на чоју, црвене рамфле на рукавима и доњем обрубу, плетени крем оковратник разделног В изреза који се од грудног коша наниже копчао чичак-траком. Био је то Вујин лоповски костим, није га скидао са себе, тврдио је да му доноси срећу. Дупликат никад није виђен на београдском асфалту. Тај имиџ усекао се у меморију свих књижарских продаваца, постао нека врста фаме, на његово појављивање палио им се аларм, Фиоручи је одмах добијао пратиоца који га није испуштао из вида, али књиге су и даље нестајале.

Није ми било јасно зашто је Вуја инсистирао на толико проваљеном аутфиту, на моје питање одговарао је смешком.

Нагађам да је то био изазов за његов лоповски понос.

Нацртао сам се у Београду у сред нагле пролећне запаре, град је клубучао у врењу шетача. Лепушкасти захуктали зверињак. Вуја ме чекао на договореном месту, у кафеу „Касина“ преко пута Теразија. Са њим је био и Фиоручи. Идемо у акцију, рекао је издувавајући дим лоше цигарете, докусурио исхлупели напитака и исфурао у вреву са рукама у џеповима.

Књижара лепо расхлађена, три продавца и три аутистичне муштерије што пипкаво гњурају по пуним гондолама, сричу слокове са рикни. Вуја стаје пред пулт са насложеним сликовницама корица, на другу страну истог трена ускоче кракати брадоња битничког изгледа, са оштрим погледом иза бифокалних наочара. Подсећа на Гинзберга у време млађе бајатости. Не изговара ни добардан ни изволите.

Никакве шансе за акцију, помислим, хвала небесима.

Вуја хладним гласом књишког znalца пита за неке наслове, Гинзберг трепће губећи фокус, потом главу заврти унаоколо, скенира полицу која му је иза леђа, нагло се досети где је једна од књига које је поменуо сумњивац, сагиње се до самог дна рафа одакле ишчепркава тражени примерак, а у том интервалу Вуја се нагиње преко пулта,

протеже се надреално, готово као кошаркашки центар који је посегнуо да убере грозд, из полице бешумно извлачи два тома нечега што у том магновењу не успевам да разаберам, то се дешава на метар изнад бледог Гинзберговог темена, књиге путују кроз простор и нестају под Фиоручијевим плаштом делић секунде пре него што се продавац напетих очију усправља и даје тражену књигу у Вујине празне шаке. Махер, фини читалац, наглас рецитије исечке рецензија са полеђине, па потом везе коментар мени намењен. Не чујем нити једну реч.

Гинзберг је већ успаван пилулом големог интелекта којим разметљиво барата дотични књишки мољац, или можда досадам налик на амфитеатарску са његовог промашеног факултета, мрси браду и звера некуд у шрех.

Вуја спушта књигу на пулт, захваљује се и излази на улицу, ја га аутоматски пратим носећи жмарце који ми миле уз врат.

Док одмичемо питам га шта се то управо десило, јер оно што сам видео већ ми делује као опсена. Он лаком кретњом посезања под пазух испоручује на видело дуплог Толкина са пресвученим тврдим корицама Нолитовог издања, каже да ми то поклања за сретан почетак. Почетак чега?

– Како си могао бити сигуран да те неко од Гинзбергових колега не мотри однекуд са стране? Ниједном се ниси осврнуо. – Накратко је био збуњен, потом се насмејао сувише гласно за једног обер лопова.

– Онај лик је стварно плънути Гизберг! Наравно да сам знао, имам савршен осећај за рупу у времену, цеп у коме си неприметан, траје три до пет секунди током којих можеш све. Нисам се освртао јер бих тиме уништио тај балон вакума перцепције, осетљив је као мехурић од сапунице.

Улазимо у продавницу скупоцене галантерије у којој он, на леп осмех, од љупке даме у коротној црнини добија две јаке кесе, непрозирне и отмене. У једну смешта мој поклон и каже: „Ово су твоје бисаге, па нек је са срећом, да их напуниш пленом.“

Зујимо градом обилазећи дестинације по некој његовој ћудљивој рути, он не форсира ситуацију, а ја се не усуђујем да се машиним било чега, не умем да одагнам осећај да нас снима хиљаду скривених камера и одред жандармерије спреман да истрчи однекуд, тако да излазимо углавном празних шака.

У једној забаченој радњи, скученој, налик пре на сваштару него на депо литературе, некако успевам да стрпам у гаће мали шпанско-српски речник, појма немам шта ће ми, но то је тријумф, скинуо сам шанерску ђану. Фанфаре су трештале, али маневар је неким чудом остао непримећен.

Дугокоси и страшно бркати маторац ушинутог костура испраћа нас на улицу као да га вуче незнана сила, као да нешто важно има да каже, само што за нама не проспе воду за сретан пут, трабуња заједљиво и сасвим криптично о проклетом времену пуном протува, па се укипи и њушка простор као да очекује мучки напад с бока. Осећам да би ми пуцао у главу кад би поуздано знао шта сам урадио.

Био је то чудан тип, личио је на лудог пророка.

Онај чича је познати песник, обавештава ме Вуја док се журно удаљавамо, каже човеково име. Иди, никад чуо, одговарам лаконски, лоповски презриво.

– Стари живи од те радњице, но добро, нисмо га много штетовали, срећом, било би грехота. Ја га надасве штедим, ретко кад гепим нешто, само ако тога нигде друго нема.

На те речи испод пазуха извлачи књижицу стихова М. Павловића под насловом „Он“. Показује ми цену, тачније низ три пута поништаван шкработином, на дну кога стоји, непрецртан, број 5. Пет динара. Књига која вреди колико кутија шибица, знатно мање од кугле сладоледа. Нисам уочио то присвојење. Неће га, знам, приметити никад нико, из најмање три разлога, међу којима је малопродајна безвредност те књижице, затим ексклузивни космички статус поезије, и не мање важно: опсенарска моћ момка лепљивих прстију. Велика је вероватноћа да ни Павловићев колега неће регистровати како речене робе нема.

Сирота стварчица, никоме неће недостајати.

– На моменат сам помислио да ме је матори провалио, – кажем.

– Скоро. Ухватио је нешто антенама свог божанског надахнућа, али онако смушен није био сигуран, пропустио је тренутак да реагује. Но сетиће се за који дан, песници су познати по накнадној памети. Елем, опет срећа. Да је дигао цеву морао би да га нокаутираш. Нипошто да чекаш да то урадим ја, твоја је гажа, па тако и твоја карма.

Смеје се на моје мрштење. Објашњава како морам да будем спреман на такве ствари, кад је неопходно треба испољити суровост, без жаљења, без трунке оклевања.

Неких пола сата касније, након безуспешног опсервирања неколико успутних станица, ушетамо у највећу књижару на Кнезу, дводелну, са првим одељком налик на узак тунел у дну кога за командним столом седе троје-четворо продаваца, сркућу кафу и зуре право ка улазу-излазу кроз који ушетава Фиоручи и уз њега нека у црно упакована момчина мисионарски кротког изгледа.

Немам појма како сам надошао на такав избор гардеробе и имица, црна ролка, црне фармерке, црна балон-јакна и црнаfino поткресана брада. Утисак је донекле кварио, или можда поправљао, машиницом покошен фриз младог будисте. Или кримоса недавно изашлог из мардеље.

Идем напред, право до шалтера са неколико пари очију, приђем и причам нешто јако fino, питам за неку књигу Светог Серафима Саровског чији сам наслов случајно знао. Све ми говори да на дотични скуп моја жвака делује као спреј јаког транквилајзера. Али везе немам шта чинити даље. Шарам очима, као дубоко замишљен.

Мајстор Фиоручи се ограђује, стоји пар метара иза, мукло и индиферентно. Мајстор ми, очас схватим, препушта иницијативу, као жутокљуном регруту на обуци.

Увиђам, са мешавином разочарења и олакшања, да је ситуација безизгледна, сваки сумњив покрет деловао би као силовање.

Захвалим се на обавештењу да тражим оно чега нема, окрећем се на пети па полако низ тунел, ка излазу, видим да је Вуја далеко отклизио простором, израња у косу светлост са запада и нестаје у матици пролазника, коракнем преко прага, и баш у тој милисекунди око ми склизне ка искошеној металној полици истуреној пред излог, поглед ми падне на књигу на којој крупним словима блешти наслов „Страх”. То и ништа даље.

„Каква је то мистерија – шапне ми електрика која је лудо заварничила између мозгових синапси – откуд ту тај необјашњени феномен, за који неки мудрац, изгледа, има објашњење?”

Половином тела већ сам напољу, десна рука лепрша слободна, страховито близу папирног паковања у ком је распакован *Страх*, декодиране све његове тајне, па ко би томе одолео, једино неки потуљеник који заувек не устаје из згурености над малим стварима, заноктицама и кукурузном кашом, хитнем десницу, тачније – одлети сама, покупим *Страх* са полице и тутнем га испод јакне у мрак под левом мишком, глатко, негде на рубу свести удивљен над својом вештином.

Струјим даље елегантно као клизач који очекује одличан уметнички утисак, већ сам и потиљком на улици, а тад из дубине тунела зачујем хор женских гласова и један мушки роктај.

Исколачим очи, панично тражећи правац којим треба бежати. Фиоручија нема нигде на видiku, испарио је као црни облачак, неухватљиви дух књишке пошасте. Сунем десно уз зграду и скренем за хошак унакрсног правца.

Млади монах из манастира Ватопеда жури са црном књигом под црном мишком.

Главињам тескобно као да ће ми спасти гаће, не усуђујем се да потрчим, тачније – нисам у стању, накркаче носим *Страх*.

С муком прешпартам коловоз, окренем се и дахћем вирећи иза скупине контејнера којима моментално упутим нему молитву захвалницу, а онамо на обали реке шетача Кнез-Михајловим сокаком оне жене, моје прогонитељке, грозно гранају рукама и неразговорно галаме, неки људи застају, округ врте главе као перископе, скенирају видик, и мада ме нико још није очима прикуцао адреналин ме просвирава од ножних ноката до темена, пара ми шикља испод тесне крагне црне стреч ролке.

Гушим се у ужасу, јер слутим шта ме чека.

Црно костимирани дијаболик је ухваћен у клопку и сад је у тешкој фрци, стриже ушима, беспомоћан, долијао је тај скот лоповски. Помишља да уклету *Страх* набијем у уста контејнера, дубоко међу смеће, изврнем јакну на наличје и бегам уз зидове, главе увучене у торзо грбавих мајмунских рамена, али досетим се да је јакна и изнутра црна, црн сам одасвуд, наличје није спасоносна маска. Агонија.

Тад се осврнем и у дивној близини угледам излог пун viseћих празних бунди и филцаних шешира што лебде на копљастим сталцима.

Одмах ми бива јасно: то је крзнарска радња за изумрле даме и господу, најбоље место за спас дијаболика маскираног у младог ђакона или студента теологије.

Упадам унутра у ниском старту, готово пузећи, завитлам несувислу фразу према фантастично бајатом чилагеру за старинским пултом: „Имате ли нешто летње, молићу?“

Човек је плунути Дезмонд, онај Рип Кирбијев батлер, јунак из моје безброј пута обљубљене Стрипотеке.

Нешто у мени цикне: „О, зашто ли се, проклетиња, баш сад оваплотио?“

– Имамо – изговара он освежавајуће хладним гласом – располажемо „панамцима“ врхунске израде, снежно-белим, *of course* (ово последње чујем само ја), али нисам сигуран да то иде уз Вашу црнину, млади господине. Хм, или ипак иде, кад мало боље размислим.

– Цена? – питам дахтаво, бечећи се неконтролисано. Ситница, вели Дезмонд, па ми заврне уши болесном небулозом од цифре. Ух, мора да се ради о шеширу из Титове колекције – настављам да раштимано булазним. Не, али саткан је од 40 хиљада чворова, наставља он да жонглира кошмарним бројевима. У питању је, каже, ручни рад врхунских чилеанских панамероса, израда једног примерка траје месецима.

Да, капирам.

Дезмонд гестикулира отмено и не престаје да утегнуто сипа из тог свог портрета невероватно минимизоване мимике, а ја тескобно мрмљам, ван контроле, са усана ми побегне ружна псовка (мајке ти га гураве), не, није упућена ни њему ни Чилеанцима, већ *Страху*, међутим, како то Дезмонду да објасним. Ту је његовој финоћи и самоконтроли крај, ушилио је ка вратима пипак натприродно дугачког кажипрста, укипио се широко пружене руке, као саобраћајни знак за правац. Зечија доња вилица му ситно дрхти.

Враћам се напоље, у баруштину стрепње. Но гле чуда, нигде ни трага од потере, гунгула је пресахла. Кренем десном страном те изгубљене улице којом нико не протиче, као змија поточарка вијугам ка пешачком водотоку кроз Кнез, е да бих у њему сретан и неспретан нестао.

Приближавам се зиркајући испод ока не бих ли негде спазио Фиоручијев рукав с црвеном рамфлом, али нема га у ковитлацу фигура, прилазим жамору који се котрља индиферентно, утешитељски, и стајем на пола метра од плавог мантила у коме прекасно препознајем полицајску униформу.

Висок неки пандур, жилави рмпалија, окренут ми је леђима, појма нема да сам ту, пригушеног даха зурим у његове плећке. Муркан у руци држи токи-воки приљубљен уз нос и крекеће лепим баритоном...

– Пријављено је разбојништво, еееенг, да, мушкарац двадесетих година, сав у црном, средње висине, кратка коса, негована брада, ееег, отуђио је робу у власништву П. књижаре, један примерак, под насловом *Страх*, ааа, тако је, не, није крађа, класична отимачина, на очиглед персонала, побегао у правцу Коња, или наниже ка Зеленом Венцу, бзззууу, да, звић, не... пресећи у зони...

Нека три метра милео сам уназадачке. Потом ушинуо корак

удесно и улио се у метеж, извијугао трудећи се да будем у мртвом углу. Свима. Сасвим јасно, био сам једина силуета описаног изгледа. Снимили би ме и одозго, из хеликоптера, као од шале. Следећи пандур на кога налетим употребиће пиштаљку и палицу чим ме спази.

Загазио сам у тремор-панику, заборавио *Страх* стиснут под бицепсом. Али нисам га испуштао, јер већ је био прескуп. Угледао сам улаз стамбене зграде и протиснуо се кроз врата од армираног стакла која, на срећу небеску, нису боловала од аутоматског закључавања. У хаустору чудан сеновити хлад и благи ђух мемле, предратни, још из давне краљевине, рекао бих – да сам још био способан да размишљам и именујем. У сред простора лифт ограђен китњастом гвозденом решетком. Све ми је изгледало познато. Наслућивао сам откуда.

Серија „Отписани“, гестаповац Кригер пење се степеништем у посету лепој плавојци, секретарици вермахтове полицај командантуре, која је у слободно време координаторка дружине илегалца. Замамна Злата Петковић, Балкан бјути. Стан јој је на четвртом спрату. Идем и ја горе, али не пешице за страшним хладнооким Жигоном, путујем лифтом, и не заустављам се, идем до поткровља, а потом по цреповима кроз град. Већ њушим радост спасења.

И ето ме горе, излазим на ненаткривени ходнички балкон, го и истурен, скучен попут голубарника, са климавом оградом од ливеног гвожђа.

Клопка, другови, клопка.

Испред мене је само пад у предратно двориште. Сувише дубок.

Пад није лет. Није. А скок би био пад, неповратан.

Болно је привлачан тај буцак у који се доспева времепловом. Доле је неко суро таворење, азил. Потпуно одсуство појма о вреви која се ваља испред чела зграде, па тако и о помама гладних којота, чувара реда и закона и *Страх*а, њиховој хајци на несретника који је отуђио нечију имовину.

Ех, кад би он, тај лажни филмски дијаболик, барем имао лепљиве пипке којима би се спустио низ зидове и нестао у другој причи.

Да ли ће се цајке досетити, кренути ка мени небеском слепом улицом, наћи ме на врху вертикале? Моје је да чекам и гледам голубове како маневришу унаоколо, слећу да шепаво гегуцају по олуцима. Требало би и да завири у књигу *Страх*а, да дознам о њему нешто пре него што ме ухапсе.

Заузнем турски сед у ћошку терасе, пришкринем врата. Живећу неко време у висећем кавезу. Ископам *Страх* испод јакне. Наквашен је знојем.

Књига је права лепотица.

Тачније, на омотачу корица је слика лепотице која глуми престрављеност. Гола су јој рамена и деколте, длановима придржава поцепану белу дукс мајицу. Коса рашчупана, размазана шминка. На рамену јој длакава мушка шапа изронила из позадинске сенке. Секси *Страх*, кичерица.

Писац је неки болесно методичан махер, психијатар по

занимању. Вози причу од Старог Завета наовамо. Прелећем странице, штрбнем ту и тамо од сјајне гомиле теоријског блага, свет је несагледив и суштина му је нечитка, али осећам како се *Страх* примирио, сјахао ми с грбине, протурио је њушку између решетки гвоздене оgrade, гледа у даљину. Добро нам је ту на скровитом видиковцу на коме никад нико, гарантовано, није боравио на тај начин, мој и *Страхов* начин, та корпа-крлетка ни голубовима никад није бивала дом. Запосео сам га ја, стокилаш без перја, претворио га у свој заклон, своје гнездо над литицом.

„Више се уопште не бих усудио изрећи оно што сам једном доживео на Алтима: А сада ћемо се помолити за оног међу нама који ће први умрети.“ – Закачио сам ту реченицу негде при средини књиге. Зауостављам се, остајем закуцан над њеним значењем као возило које је у сред ковитлаве јурњавае остало без гаса. Склапам књигу, гурнем је у кесу, међу Толкине.

Немам коментар. Али *Страх* га има.

Преображен значајно, у новом руху, свечаном, седа ми у крило. Отмен је, хтео би нешто да попричамо о суштини.

Шта ја то радим са својом глупошћу, питам се. Или ме он пита.

„Па, ето, трошкарим време које тече ка неумитном, понекад зачикавам, да бих изнудио мало забаве и трилера, понеки хорор, као мајмун који с времена на време протресе решетке кавеза.“

Капне ми на памет да бих се могао помолити за оног међу нама... за себе, пошто смо ту само *Страх* и ја, а он је неуништив, бесмртан. У овој дружини ја сам онај који ће први умрети. Само се треба усудити то изрећи. У односу на тај фрапантни податак и пандури и *Страх* који они сеју само су бледа шала, додуше без смеха, али и без стрепње и дрхтања.

Једва сат касније утрнуо сам и у глави и у ногама, а мало после почела је да ме мори жеђ. Убрзо потом спопале су ме и све друге нужде. Али морам да сачекам, чврсто сам одлучио, да Сунце бућне иза хоризонта, па ћу се ишуњати на улицу под покровитељством мрака. Моје црнило тад неће бити упадљиво, а хајкачи, ако до тада не буду одустали, тражиће ме већ по Батајници, Инђији, или чак тамо у Ваљеву. Мајсторски сам их преварио, виноу се међу голубове на пар стотина метара од места злочина, одмах ту над њиховим зујећим главама.

Лифт се неколико пута покретао, али није се враћао до поткровља, клангарао је и шкрипао без пратње људских звукова, као да се возика самом себи за љубав. Пар пута сам назрео гласове однекуд иза зидова, по реч-две, пригушен узвик, па потом мук, као да је зграда била напуштена, без становника осим неколико илегалаца попут мене, који се ту скривају од светине што се напољу умножава. За све време ушима нисам ухватио да је неко ушао или изашао на врата неког од станова.

Ни у дворишту није било знакова живота, живело се само на крововима.

Дочекао сам насушни сутон и тад се упалило прво светло.

Шибнуло је кроз прозор дворишног крила зграде, само спрат ниже од оног на коме сам боравио. Гола стакла, без завеса.

Отуда је у мене зурило лице као из гледалишта у театру, удобно смештено у наслоњач плитке фотеље. По врату ме лизнула језа. Била је то нека друсла старица, укочена, без мимике, можда непокретна, или посве исхлапела. Појмио сам да тако седи и посматра ме сатима. Ваздушном линијом били смо удаљени једва десетак метара.

Те очи биле су крупне и нетремичне.

Неко је упалио светло у соби и њено присуство се обзнанило билмезу у црнини који је дошао да медитира на скученој viseћој ложи, неупотребљивој за било шта, бесмисленој. Никада она на том месту није видела човека, а тај је остајао ту упорно, да се пржи на голој светлости звезде, листа књиге, гестикулира причајући сам са собом, моли се с рукама испред носа, хвата се за главу, псује, колута исколаченим беоњачама.

Упутио сам јој смешак. Махнуо руком. Слегнуо раменима ширећи дланове у знак снебивања и извињења.

Проклето, проклето необјашњиво чудо. То сам био. Немајући појма о томе.

Учинило ми се да стара мрда уснама. Не зато што покушава нешто да каже, него онако упразно, као рибица у акваријуму.

Или је ипак хтела штагод да ми дошапне.

Покупио сам одатле своје изгужвано обамрло тело, сишао степеништем до приземља, носећи све нужде као пртљаг.

Све је у тој згради и даље било пусто и празно, замрло. Извадио сам *Страх* из кесе, завукао га у штрокави уски размак између оgrade лифта и зида, одмакао се, осмотрио. Књига се могла уочити тек из непосредне близине. Обећах себи да ћу сутра доћи по њу.

Јасно је, плашио сам се да носим *Страх* као доказни материјал. Резонски. За случај евентуалног засакања од стране пандурације.

Улица је била крцата и бучна, ноћна руља пуцала од набоја енергије и елана.

Весели пандрц.

Живнуо сам и ја донекле, откравио сам се, усталио ритам корака. Дијаболик се шета по сред јавности, анониман, неухватљив.

СТИГАО САМ У ВУЈИН КВАРТ ЛАКО И БРЗО, ИНАЧЕ ДУГА ВОЖЊА
трамвајем протекла је очас у блаженом полудремежу, чисти уживањац, упркос жеђи, глади и осталим нуждама.

У стану није било никога. Кева Рада је код момка, тамо ће преспавати, такав је био договор, да би њен син и најбољи му ортак могли да се посвете целоноћном разматрању литературе и галиматијаса сирових збивања на пљоснатој и прилично пустом полигону званом живот изван књижевности, илити збиља. Али како то да Вуја није ту?

Обузеле су ме зле слутње. Фиоручи је ухваћен у рацији, оној коју сам ја изазвао. Иследници га клепају књигама по глави, траже да призна ко је поп с којим оперише у тандему. Где је *Страх*, питају. Он се добро држи, одолева. Или не?

Шмугнем одатле. И са мношћом опет *Страх*. Можда инспектори

управо јуре ка адреси из личне карте ухваћеног организованог криминалца, или су већ ту, кибе са позиције на спрату испод.

Обрћем правац, клизим увис степеништем, уза зид, у трку изувам ципеле, стискам их мишицом, дахтање пригушујем до шиштања, адреналин ми звижди у ушима, лак сам као дим, сенка дима, тачно знам где сам се запутио, идем на врх солитера. Липсао стижем до осамнаестог спрата. Нисам знао да је горе видиковац, плато величине боксерског ринга. Ниски бетонски обруб. Досеже до појаса одраслом попу, дијаболи.

Да ли да ту обавим нужде? Да их не бих обављао током ислеђивања. Не? Ух, тачно, непријатно је, вртоглаво, ветровито.

И суштински болесно, ту на врху торте, над толиким наслаганим главама.

Легнем на патос ринга, бленем у небески зјап. Зашто су београдске звезде увек бледуњаве, млаке и проређене? Зашто ме сад питају јесам ли ја нормалан човек...

Прибрао сам се, спустио се доле, обувен. Прошао поред врата Вујиног стана. Ништа, ни сумњивог звука ни наглих војних маневара. Ево ме испред зграде. Ништа. Кренем даље ка некуд.

Стигавши надомак трамвајске станице спазим Вују, клипше натоварен кесама као домаћица која се враћа из шопинга. Зури у моје ту-присуство врло скептично, као у лажно указање. Осећам се као новинска вест о непријатном инциденту. Низ руку ми виси она кеса са два Толкина, самотна, без икаквог књишког умношка. Узалудном се показала обер-лоповова здравица.

– Где си ти, друже, шта би с тобом?

– Ето, мала хаварија.

– Дигао си величанствену пометњу, све сам снимио. Само немам појма где си одтутњао, тражио сам те сатима.

– Нећеш ми веровати. Завукао сам се у... у ствари немам појма да ли у или на.

– Молим?

– Објаснићу ти.

Вуји се свидела прича, али није ми сасвим поверовао. Звучала је превише поетично. Фикционализујем, фризирам фабулу да бих намакао кафкијански заплет, бифлам тренинг за своју књижевну опсесију, од које сам већ тада боловао, тако је нагађао, осетио сам то. Нисам му замерио, свакако је све деловало претерано естетично, натегнуто, преко мере зачињено апсурдом.

И добро, где је *Страх*, питао је.

Отишли смо до Кнеза пре преподневног градског убрзавања, улицама је још титрала ноћна прозрачност. Блудео сам горе-доле, тражио прави улаз, али зграде су личиле једна на другу, хаустори су цинично разјапљивали уста, показивали ждрела и крајнике, но нигде оног лифта. Најзад сам и ја посумњао у своју лепу и младу небулозу. Пришуњао ми се *Страх*. Пlemenити *Страх* од осујећења. Не, него *Страх* од неверице, од обмане, привиђања, од присуства непостојећег.

А тај је најстрашнији.

Кад сам књигу нашао, ипак, где дивног чуда, осећао сам се епохално, тријумфално, спасено. Укратко, био сам срећан. Таква је победа истине у коју си озбиљно почињао да сумњаш. Рекао бих да је то оно што именују магловитом речју епифанија.

Вуја удубљено листа *Страх* у ходу док планинарино низбрдо Балканском, на путу ка железничкој станици.

– Чуј, друже, вредело је – каже – твоје муке имале су смисла.

Задао сам му домаћи задатак, каже, сад он мора да нађе *Страх* и присвоји га, али не тако што ће да га неприметно дрпи, него ће скупо да га купи, отме га најбезочније, крајње брутално и дрско, свима на очиглед. Потом ће да бежи пред потером, па како год да се заломе, па нека то и буде крај његове лоповске каријере.

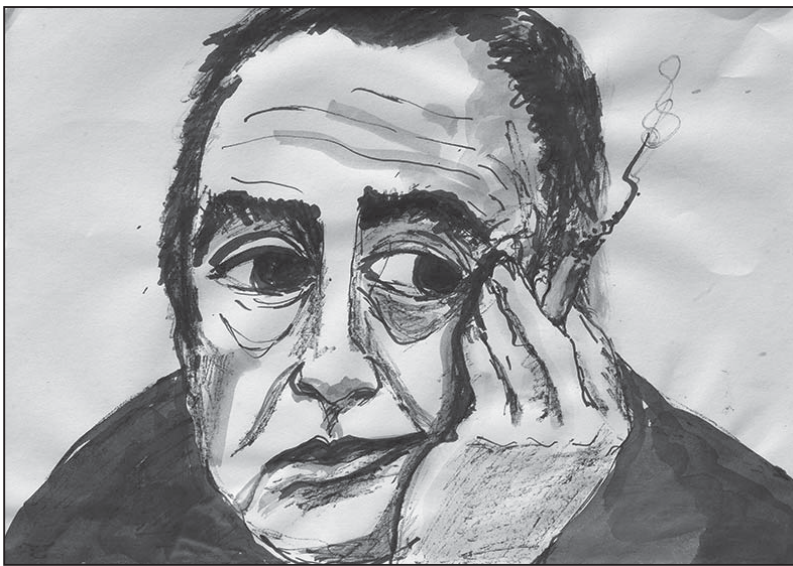
– Не зајебавај! Али зашто?

– Како зашто? То је оно чему све време тежим. Примењена филозофија.

...

Није нашао *Страх*. Уверавао ме током неколико узастопних извештаја преко телефона да књизи није ушао у траг, нигде је нема. Нисам веровао. Најпре је отишао у исту ону књижару, одмах након што смо се растали пред полазак мог воза, с врата је објавио који наслов тражи. Нема, рекоше му, јуче је продат задњи примерак. Продат? Насмејао се продавцу у брк, али прећутао је коментар, то би била јалова акција, упасти у фрку а да ниси ни пипнуо плен. Наставио је потрагу. Узалуд. Узалуд.

Па? Веровати? Не?

Васко Попа

Јелена ГЛИШИЋ

БУНАР

Ноћ. Црна као бездан зјенице њене мајке која је прије неколико минута угасила сва свјетла и отишла на спавање. Лијевим образом и врхом носа наслоњена на стакло прозора, шарала је погледом по тами, питајући се да ли је то што гледа небо или поглед можда није подигла довољно високо, па гледа кров комшијине гараже. Очи су се полако привикавале на таму и почела је јасније да разазнаје облике. Облаци су пропуштали понеки сноп мјесечеве свјетлости која је правила необичне сјенке у кући. Одувијек зазирући од несталних и прикрадајућих сјенки, прикова поглед за бунар који се једва назирао испред куће.

Ископан прије педесетак година, док је њен дјед био у пуној младалачкој снази, био је једини извор питке воде њиховој кући. Ни за вријеме највећих лјетних жега није пресушивао, али тада се, додуше, морао продужавати конопац за који је била завезана стара лимена канта која је, откако се сјећала, стајала на каменом сантрачу, који је био висине тек један метар изнад земље. Тај зид и танки лимени поклопац, били су једина ограда између травнатог, цвјетног дворишта, и дубоке, хладне бунарске воде. Пријатно хладне за пиће и лјети и зими. У бездану бунара, у који је могла да завири тек ако ју је неко добро држао за рамена или око струка, било је нешто добро, животно, неопходно. Било је и небо које се љуљушкало на ситним таласићима. Био је њен лик који се огледао, машући јој, док неко не би спустио поклопац.

– Мама, не вади воду из бунара – молила је плачући. – Мама! Мама, ја знам да ћеш пасти јер нема ко да те држи, а канта пуна воде је тешка... Мама! Мама, немој... пашћеш и удавићеш се! – вриштала је покушавајући да јој отме канту.

Одвојила је лице од прозорског стакла и пипајући по мраку кренула уз степенице које су водиле до њене дјевојачке собе. Голицање мрака по леђима натјерало је да се врати и провјери да ли су врата закључана. Ухватила је за кваку и врата су се отворила. Испред је стајао комшија Петар, старац од седамдесет осам година. На глави му је била шубара коју је носио и зими и лјети, преко рамена огрнут кожух, а међу прстима цигарета која се гасила у старој, изгорјелој

муштики. Петар. Исти онај Петар којег су нашли прије неколико дана у каналу пијаног и промрзлог до смрти и који је сутрадан сахрањен на сеоском гробљу без много оплакивања.

– Жедан сам – рече, пружи јој канту, окрену се и крену према бунару.

Узела је канту, изула кућне папуче и несигурно стала на ледену бетонску плочу испред врата.

– Жедан сам – понови.

Кренула је беспоговорно. Све што је осјећала било је боцкање покошене, оштре траве и заглушујуће лупање срца у ушима. За њом се вукао конопца који је био везан за обруч. Од куће до бунара било је двадесетак корака.

– Жедан сам – рече још једном и наслони се на сантрач подигавши поклопац.

Гледао ју је право у очи које су се сасвим јасно видјеле иако је била ноћ. Полако је почела да спушта канту. Никад није вадилa воду из бунара, нису јој дозвољавали, говоривши да је то тешко и опасно за њу.

Чуло се како лимена канта удара о камене зидове бунара. Конопца је клизио кроз дланове и полако нестајао. Није могла да дохвати воду. Са последњим сантиметрима конопца, везаног у чвор, осјетила је језиву хладноћу. Али, само је први додир воде био хладан. Од првог гутљаја зацвокоташе јој зуби. Закашља се од првог уласка воде у ноздрве. Постајало јој је све топлије, а тијело је бивало све теже. Тонуло је, опуштајући се, као у сан.

Нагли трзај тијела изазвао је оштар бол у врату. Протрљала је болно мјесто, окренула се око себе, устала и отишла у своју собу.

Ноћ је наставила да троши своје вријеме.

Бранко Миљковић

Зоран М. МАНДИЋ

УМОРНЕ КЊИГЕ СТАТИСТИКЕ
(У потрази за лириком статистике)

Сећам се да сам још као гимназијалац, литерарно авантуристички, правио тематске планове на основу којих бих у будућности писао промишљања у оквиру циклуса мојих „малих наслова“ за које су неки, опет од „мојих“, књижевних критичара храбро изrekli да, по луцидности, спадају међу најбоље микроесеје у хоризонту савремене српске књижевности. На списку тих планова дуго су са својим заносним вибрацијама фигурирали појмови математике и статистике. Математике, као науке о величинама и статистике као бројања, или „бројидбе“, или науке која на темељу фокусираних података проучава однос(е) у друштву, друштвеним делатностима и заједницама, и бави се стварањем и извођењем општих закључака на темељу бројчаних података. Наравно, да у тим планским операцијама нисам тежио да се теоретским уносим у процесе артикулисања дефиниција низа појмова без којих је немогуће статистику, као научну област, оставити саму и по страни, изван математике и социологије. А, шта сам стварно хтео је равно муци из које сам настојао да се искобелјам с неком врстом „мале“ приче о суморној атмосфери која влада у „дебелим“ и „мршавим“ књигама статистике, без обзира о ком стању, израженом у бројевима, је реч. Да ли о чисто социолошком самеравању методологије с којом статистика изучава нетипичне колективне појаве, или о потпуно рационализованом уз логичку помоћ математичког приступа? Знам, да сам између тих питања, као Кјеркегор, треперио и страховао да не погрешим у преносима свега оног што сам прочитао о статистици као средству тих изучавања, која се као важан део математике, бави: сакупљањем, анализом, интерпретацијом, објашњењем и презентацијом нумеричких података. И, која се баш због тога, са својим дескриптивним и инфернцијалним карактерима, примењује у широком распону спектра на вијугавом путу од физике до економије и социологије. Међутим, ја сам желео да се у овом тексту појавим као писац, који ће час језиком психолога, а очас и психијатра, тумчити осећања која статистички увиди, анализе, објашњења и коментари творе у осврту на суморност посматраних стања изражених у бројевима круто постројених наспрам, незвучених и необојених,

тананих и нестабилних чињеница. Та моја жеља одудара(ла је) од пристајања на хладни и голи говор математике, који казује да је језик бројева најнеумитнији закључак, који утврђује узроке и последице посматраних чињеничних стања и њихових фрустрација. Због тог одударања се, на крају овог текста, и питам, па откуд мени потреба да се упетљам у једну такву несензибилну причу о немаштовитости промишљања живота, рада и употребе бројева? Можда сам то учинио из побуда неких ирационалних веровања да и бројеви, као људи и животиње, болују од Паркинсонове и Алцхајмерове болести и од разних облика епилепсије, параноје и шизофреније, као и софтвери међу све новијим генерацијама рачунара? Ко зна, шта сам све то умислио на „лицу места“ овог текста? Можда тражећи то незнано у потрази за „лириком“ статистике и њених суморних књига?

ПИЛИЋАРИ

Пилићари нису они људи који у свом песеду имају фарме пилића и друге перади са посебно одвојеним одељцима, или, боксовима за узгој расних петлова. Зато их и не треба тражити у речницима ветерине и лексиконима фармера. Они то име користе као покривач испод кога су сакрили разлоге због којих их тако зову, називају, означавају, оловљавају...

Наслов *Пилићари*, који се на овај, или онај, начин увукао у овај мој текст, који жанровски треба да следи језик мојих препознатљивих „малих наслова“, мотивационо припада заједници изазова, које писци, као и пролазници са „изоштреном“ перцепцијом, срећу и препознају на улицама. У парковима и супер маркетима у којима се сваки дан организује лов на артикле са акцијским ценама. Па ко су онда ти Пилићари?

Према тумачењу моје умне, по мајци бабе Саве – то су пре свега лоши људи склони, како је она волела фигуративно да каже, разним марифетлуцима. Од оних, који су започињали одређеним добро смишљеним подметачинама, а завршавали су озбиљним фауловима свих, који би им се нашли на путу остварења њихових сулудих идеја. Једнаставно, ти лоши људи желели су себично за себе једнако све заслужено и незаслужено. И не само да нису разумели разлику која је делила та два појма, већ их је и вређао сваки покушај да им се то стави до знања, како би стали у ред иза оних са чулима, васпитањем и мером за стрпљење, толеранцију и поштовање одређених правила и моралних вредности. Али, изван овако наведеног теоријског контекста пилићарске незазситости и материјалистичке алавости треба се послужити језиком приповедача. А, једна од тих послуга могла би да гласи овако.

Био једном један у неком граду на северу неке средњоевропске државе – човек звани Пилићар. Тај надимак је добио након што су његови сународници уочили да је он на тезгу своје „продавнице“ ставио све с чим га је бог даривао пре него што се радио – част,

осећање за солидарност, љубав према билижњем, радовање туђим успесима и остварењима... Након таквог уочавања – тог Пилићара почеле су да избегавају: рођаци, комшије, кумови, другови из војске... И сви други које је на разне начине желео да купи, прода, или препрода. Једном од својих бројних кумова загорчавао је живот ширењем разних лажи и трачева. И ко зна, куда би све то, са својом фабулом, одјездила и завршила се ова прича да се једнога дана нису удружили пилићареви кумови и направили му сачекушу на пијаци где је покушао „на слепо“ да „прода“ једног од њих. На тој истој пијаци, након што су га физички савладали, свезаног су га извели и у седећем положају, са дрвеном таблом обешеном на његовим грудима, на којој је писало – ПИЛИЋАР, поставили на једну тезгу. Затим је један од кумова, у улози продавца, преко мегафона огласио почетак и цену продаје. Понуда је била следећа: „Цена овог јадника износи онолико, колико је неко спреман од присутних купца или пијачара, да плати за његову бездушност.“ После извесног времена појавио се један човек који је понудио један долар и то под условом да се Пилићар ослободи како би му се доделила „титула“ градског клоуна, који би потом сваког пијачног дана увесељавао пијачаре и њихове сиромашне купце. На крају ове приче, ваља истаћи, да су њеним исходом сви били задовољни, па чак и пилићареви кумови, који су на крају ослободили своје кумство од једне такве пошаст^{*}.

Синоним за пилићарску пошаст је реч – свраб, кога се јако тешко ослободити, како на јави, тако и у сну.

ГОНИЧ

Наравно, неким^а је на овом прљавом, а Бога ми и све прљавијем и болеснијем свету – част да буду гоничи било чега, без обзира колико се простор тих могућности растезао, или галопирајући ширио попут епидемија и пандемија заразних болести.

О гоничима сам, и сам не знам, да ли више читао, или слушао из уста оних у чија срца и намере сам веровао. И добро знам да је гонич за њих, као и за мене, неомиљено занимање. И да је негативан гонич увек био неко другачији од позитивног чувара стада: бизона, оваца, крава или коња. Неомиљени гоничи су вазда били заробљеници и таоци: бацача људи у бездане јаме, приватних детектива, ловаца на уцењене главе и плаћених убица чак и ловаца на снове. На оне, којима је ентузијазам њихових: емоционалних, интелектуалних, психолошких, професионалних, или уметничких сензибилитета ирационално сметао. И сулудао их чинио непотпуним и несрећним због тог недостатка.

И тако, за веровање је, да је гонич, као заједничка именица, разапета између полова њене поделе на омиљено и неомиљено занимање, остаде, језички, готово трагично, у процепу – негде између. Између тешког разумевања и означавања олаког (при)хватања стања људског битисања, чија флуидност је далеко од сваког саглашавања

са онима, који себе и „агрегатна“ стања свог „морала“, представљају лажним пастирима. Са онима, за које се бојим, да никада, ама баш никада, неће, из гротла своје себичности, и свог проклетства спознати – да је најтеже себе представити себи. И из те представе извући позитиван резултат. Разбудити се. Освестити се. Оздравити...

ЗАШТО РАШИРЕНИХ РУКУ?

Зашто раширених руку? Да, па зар то није исто питање, као оно, које гласи: Зашто ширим руке? Можда зато да, суверено и слободно, покажем, да у оба најважнија правца – на исток и на запад што сежу у дубине њихових географских ширина, са оним магичним казивањима математичких величина, са страница теорије бројева о којима срце, од прапостанка васељене, сриче своје песме. И митове својих псалма – љубави и завета. У којима моје раширене руке помажу ширење алвеола у плућима меморија синапси с којима сарађујем, по уговору о делу, да не бих и даље остао глупо незапослен и трагично непотребан.

Ширим руке, испред великог излога једног мега маркета, зато што с овим текстом, потписујем да бих с њима тако расклопљеним, илити, раскриљеним, живео, скроз на скроз, у вечности. И заједно се с њом, и са њеним екстремним ниским и високим температурама ваздуха, вртео око централног стуба сензације, као рингишпила, око кога се вечност окреће без заустављања, да би неко баш, као ја, случајним посматрачима, пролазницима, па и љубоморним комшијама, поделио поздраве: добро јутро, добар дан, добро вече!

Са раширеним рукама, зато сам сад онај други, онај коме она трчи у загрљај и не да – да је неко престигне. Претекне. А, и како би када сам руке, попут птичијих крила, раширио због ње, завршавајући тако, и онај фамозни доказ компликованог математичког задатка о рачунању вечности. И то у овом свету пуном нервозе, који се као и црква ослања на идеје да се никад ништа не мења, поготово право њених дволичних службеника навиклих само на леп и сигуран, па макар и пролазан живот.

Милена Ж. КУЛИЋ

*ПОЗОРИШНИ ПРЕГЛЕД СТАНИСЛАВА ВИНАВЕРА У СРПСКОМ
КЊИЖЕВНОМ ГЛАСНИКУ 1935. И 1936. ГОДИНЕ*

Једна од приметних разлика између давнашњих и данашњих књижевних часописа, поред уредничких, политичких и вредносних, јесте то што су некада „Позоришни прегледи“ били саставни део скоро сваког књижевног гласила. Данас, позоришна критика готово да не постоји у периодици (изузев позоришних часописа, попут *Театрона* и *Сцене*), а позоришном уметношћу бави се свега неколико театролога, чији глас и списалачки дар тешко допире до књижевне публике. Таква ситуација у српској периодици показује да смо заборавили да се око „позоришних питања ломе тешка копља у јавности“, како је причао Милан Грол, а да је позоришна уметност, ако не најважнији, онда подједнако важан показатељ положаја једне културе (попут нових песничких књига, романа, научних студија и слично). Око позоришних догађаја би требало да се сустичу мисаоне струје не само позоришних критичара и театролога, већ и главних уредника одређених књижевних часописа. Тиме би позоришна уметност постала оно што заслужује – важан део културо-историјског тренутка, часописи би добили квалитетан и важан садржај, а сви интелектуалци који се баве књижевним и песничким радом могли би да повремено, „кад затреба или запне, напишу и по коју позоришну критику“. ¹ Таква слика, међутим, данас не постоји и чини се да књижевна периодика не корача у том правцу и није извесно да ће се то убрзо променити.

Драстично другачија ситуација била је у *Српском књижевном гласнику*, чиме је позоришту придавано велико културно и национално значење, а нашој националној драми придавано је посебно место у српској књижевности. Позоришну критику писали су не само позоришни критичари (као што су Драгомир Јанковић, Милан Грол и други), него и главни уредници – Богдан и Павле Поповић и Јован Скерлић.² Од првог броја *Српског књижевног гласника*, када

¹Драгиша Витошевић, *Српски књижевни гласник 1901–1914*, „Позоришна критика“, књигу уредио др Александар Петров, Матица српска, Институт за књижевност и уметност Вук Караџић, Београд 1990, 194.

²Види: Исто, 194.

је позоришну критику водио Драгомир Јанковић, основне одлике *Гласникове* позоришне критике биле су: критиковање позоришних прилика (без обзира да ли је лош репертоар или превод) и залагање за домаће комаде, чиме се подстичу и глумци и писци.³ Ове критике у *Гласнику*, посебно оне које потписује Грол, биле су често „оштрије но што је оправдано, али свагда из основног разлога: из жеље да стање буде још боље“.⁴ Иако је позоришна критика већином писана по угледу на француске импресионистичке критичаре⁵, специфичан је захтев за домаћим комадима, који је значајно одударао од основне *Гласникове* политике „западњаштва“ и повлашћивања страним узорима, како пише Драгиша Витошевић.⁶ *Гласникова* школа позоришне критике била је, дакле, јединствена појава у том тренутку, те је посве интересантна чињеница да су *Гласникови* сарадници (Јанковић, Грол, Предић, Павле Поповић, Скерлић и други) често своје приказе о позоришту потписивали једним псеудонимом – *Провизорни*. Био је то, како се у критици закључује, „још један знак усрдног служења богињи Талији и култури нашег народа“.⁷

Осамнаестогодишњи Станислав Винавер улази у овакав *Гласников* интелектуални сплет 1909. године, најпре причама, па тек касније, исте године, и песмама. Винавер је, најпре, објавио *Приче које су изгубиле равнотежу*, а потом и приче под заједничким називом *Из земље сунца које сажижје*. Тада је уследио, по Витошевићевом закључку, крај сарадње *Гласника* и Винавера, када је реч о овом раздобљу. Винавер, дакле, напушта *Гласник* већ 1910. године, али поново почиње да пише тек у новој *Гласниковој* серији (која почиње септембра 1920). Иако је опште мишљење да је друга серија мањег значаја и квалитета, Винаверова позоришна промишљања нису, у оквиру позоришне рубрике, за потцењивање, иако је то неколико пута учињено. У 34. књизи нове серије објављује допис из Немачке (Бајројт, 1931, СКГ, XXXIV, 40–45), тј. један прави винаверовски текст, написан у духу његових основних уметничких начела, а осуђујући истовремено националсоцијализам и залажући се за социјал-демократију. То је, заправо, први Винаверов текст након дводеценијске паузе у сарадњи са *Гласником*.⁸ Александар Петров,

³Сличне тенденције приметне су у савременом позоришном свету, пре свега у одлуци Стеријиног позорја да се врати домаћем драмском тексту. У *Гласнику* је о томе отворено писао Драгомир Јанковић, истичући да је „бесмислено да нас се на првом месту тичу писци *Ернанија* и *Ревизора*, него сиромаш наш комични драмски песник, тј. Стерија“. Исто, 19

⁴Исто.

⁵Жил Леметр, Емил Фаге, Франсиск Сарсе, итд.

⁶Види: Драгиша Витошевић, нав. дело, 196.

⁷Исто.

⁸Иако делује да је сарадња поново успостављена на обострану сагласност, постоје подаци који показују другачију ситуацију. Наиме, Винаверова појава у *Гласнику* 1931. ипак није једнодушно поздрављена код свих. На седници Управног одбора 8. новембра, Тихомир Ђорђевић се изјаснио против сарадње Винавера и Светислава Стефановића јер су „нападали *Гласник*“, док су их Милан Грол и Јаша Продановић бранили. У том разговору је истакнуто да су мерило за *Гласник* увек „моралне квалификације – вредности“. Види:

у тежњи да објасни такав јаз у књижевној сарадњи између *Гласника* и Станислава Винавера, поставља следеће питање: да ли је све то време био „отворен позив и за *трубача* и *заставника* модернизма, Станислава Винавера?“⁹ Није безразложно поставити ово питање и врло је важно покушати пронаћи одговор, иако се, овом приликом, тиме ипак нећемо бавити. Оно што је интересантно јесте Винаверов повратак у *Гласник* 1935. године, када поново почиње да објављује своје есеје и много чешће – позоришне критике, чиме ћемо се овом приликом бавити, имајући у виду да је свако истраживање Винаверове позоришне критике унапред обележено фрагментарношћу и несистематичношћу, због доступне, или боље речено, недоступне грађе.

Већ у другој свесци *Српског књижевног гласника* из 1935. године (16. јануара) Станислав Винавер објављује критику Ибзенове драме *Дивља патка*, која је премијерно изведена у Народном позоришту. Тај текст илуструје претпоставку да је за однос између Винавера и *Гласника* важнија позоришна критика од есејистике, као вид сталне и континуиране сарадње, иако можемо рећи да Винавер никада није био *Гласников* писац, на основу значајног истраживања које је обавио Александар Петров.¹⁰ Прва Винаверова позоришна критика у новој серији *Гласника* била је објављена у рубрици *Чланци*, а не у рубрици *Позоришни преглед*, као што је било уобичајено. Тачно годину дана након тога, јануара 1936. године, о Ибзену на београдској позорници пише и Милан Грол, стални сарадник *Српског књижевног гласника*, што показује стваралачки и идеолошки континуитет *Гласниковог* позоришног деловања. У тексту о Ибзеновој драми Винавер је изнео своје кључне идеје о уметничком и књижевном стваралаштву, наговештене већ у манифесту 1920. године. Поводом извођења Ибзенове драме Винавер, између осталог, пише:

(...) живот је нешто свештено, и даје се растумачити, у исти мах, и законима вишим и нижим – употребљавамо наравно ове изразе у њиховом обичном значењу: за великога пак писца и видиоца нема закона виших и нижих, него само закона из разних области и разних техника, последње у прво да увре и тако да се увек оствари круг, безизлазност, права судбина, симбол прастаре змије“.

Током целе године и почетком наредне Винавер је објављивао у позоришној рубрици¹¹, док је стални позоришни критичар *Гласника* Милош Савковић борао у Паризу због докторских студија на

Александар Петров, „Винавер и Српски књижевни гласник нове серије“, Књижевно дело Станислава Винавера (теорија - есеј, критика и полемике - поезија - версификација - проза - језик и стил - преводаштво - компаративне теме - разно), зборник радова, уредник Гојко Тешић, Институт за књижевност и уметност, Београд 1990, 383.

⁹Исто, 382.

¹⁰Исто, 390.

¹¹Објављивао је Винавер и неколико врло занимљивих и квалитетних есеја у *Гласнику*. Међу њима се посебно истичу два есеја: *Песник на сребрном кљувету* о Христијану Моргенштерну и његовом песништву и *Успомена на Брану Ћосића*.

Сорбони. Иако је Винавер у овом случају играо улогу „заменика“ – то није умањило његов углед и квалитет његових текстова, те је у сваком случају оправдана тврдња да Станислав Винавер јесте један од најзначајнијих позоришних критичара између два светска рата, а и након тога. Упркос томе, многи позоришни ауторитети оспоравају квалитет и усаглашеност Винаверовог позоришног оглашавања. Боривоје Стојковић, на пример, наводи да је његов позоришни стил „у основи недовољно сређен и вазда пожељан да буде оригиналан“, а претерана тежња за оригиналношћу га често одведе „у апстракцију и излишна измишљања, која нису увек духовита и практична“.¹² Трагом таквог читалачког утиска, Петар Марјановић, неколико деценија касније, бележи да су Винаверови позоришни текстови „неједнаке вредности“ и да их је тешко систематизовати у прегледнију целину. Марјановић, даље, тврди да се Винавер често губио „у вербалним вратоломијама или неким ситним личним нетрпељивостима, што је сметало не само објективности тих чланака, већ и њиховом квалитету“.¹³ На основу оваквих запажања, можемо закључити да Винавер „није имао среће са летописцима српске позоришне сцене, нити са онима којима је критика позоришне уметности професија“.¹⁴

Уколико погледамо садржај четрдесет и пете књиге *Српског књижевног гласника* уочићемо да је уместо Милоша Савковића стални позоришни критичар управо Винавер. У том тренутку је кулминирала неизвесна и узбудљива сарадња између Винавера и *Гласника*. Објављивањем преко десет краћих текстова о позоришној уметности Винавер је показао да је упознат са релевантним чињеницама, појавама и кретањима у српском (и европском) позоришту, те можемо закључити да је истинита тврдња Гојка Тешића да је Винавер „један од најзначајнијих позоришних критичара протеклог 20. века“.¹⁵ Иако је Тешић, упркос негативној рецепцији Винаверове театролошке мисли, исправно валоризовао Винавера као позоришног мислиоца, неки од текстова који су објављени у *Српском књижевном гласнику* 1935. а потом и 1936. године – нису објављени у јединој књизи позоришних есеја Станислава Винавера, коју је сам Тешић приредио.¹⁶

¹² „Тако у његовим критикама има увек више лепих, занимљивих и тачних појединости, али у целини суд му је најчешће погрешан. Он је вешт и гибак анализатор, позоришни човек од нерва, добре памети и јаке интуиције, особито за језик и стил. Он показује склоност за симболизам у позоришту, за парадоксе у игри и вазда даје предност музичком усклађивању. Захтевало би се код њега много више реда, мере за стварност, сређености, сажетости и нарочито јасности, јер је у основи конфузан“. Види: Боривоје С. Стојковић, *Историјски преглед српске позоришне критике*, Сарајево 1932, 91–92.

¹³ Марјановић сматра да су Винаверове позоришне критике „често пуне нових (каткад бизарних и апстрактних) тврдњи – које се често не могу прихватити, мада се његовом аутору не може оспорити способност да занимљиво медитира и да је у стању да привуче пажњу и онда када није у праву“. Види: Петар Марјановић, „Станислав Винавер као позоришни критичар“, *Књижевне новине*, XX/322, 2.3.1968, 6.

¹⁴ Гојко Тешић, „О Богу и човеку на позорници, укратко“, *Бог и човек на позорници – дела Станислава Винавера*, књига 11, приредио Гојко Тешић, Службени гласник, Београд 2015, 703.

¹⁵ Исто, 705.

¹⁶ Иако се у овој књизи налазе скоро сви текстови из 1935. године, недостају

Један од најпарадигматичнијих „позоришних“ текстова Станислава Винавера, а који је објављен у *Српском књижевном гласнику* 1935. године, тиче се управо одбране позоришно-драмске уметности. Тај текст, који носи наслов „У одбрану позоришта“ (*Српски књижевни гласник*, Нова серија, број 3, 1. јуни, 1935, 206), један је од оних у којима се види Винаверова језичка експериментална енергија, али истовремено и снага става према устоличеним ауторитетима. Пишући о Косаровом комаду *Нема Бога – има Бога*, Винавер је дао својеврсни манифест позоришној критици, противећи се јасно критикама Велибора Глигорића. Иако би требало да критика образлаже писца дубље и савршеније но што сам писац зна, Винавер је свестан да наша критика не продире у срж писца и да то чак ни не покушава. На основу Глигорићевих погубних и оштрих позоришних критика, он закључује да је он „имун за позориште“, као што је имун за све друге уметности: „Он све оглашава огавним и ништавним. Али то није у име једног уметничког идеала, да тражи још боље, јаче, дрхтавије, пресудније. Пословно и без журбе, готово механички, он обзнањује свима – да не ваљају“. У том смислу, Винавер пише да наша позоришна критика у целини жуди да пронађе контрадикције и збрке и да их „победно набоде на бојно поље“. Винавер, даље, оставља значајне увиде у српску позоришну критику, те наводимо већи део његовог размишљања:

„Кула наше књижевне и уметничке критике сва је окићена крвавим главама писаца. То што свакога писца униште, прикољу и закољу, било би најосновније канибалство. Наша критика, са те тачке гледишта, могла би, у пуном смислу те речи, да се назове људождерством. Кроз њу говоре стари дивљачки атавизми. У најбољем случају, они се хвале посеченим главама, броје их и пребрајају. (...) Наша критика озбиљно је оболела, од обичног и жалосног комплекса: од страха да служи писцу. Она неће да робује. Она је хајдучка, као и многе појаве код нас. Њој треба рећи да то ропство није, и да ми писци у исти мах докучујемо суштине и да је писац можда још већи роб – ако се већ говори о присили и насиљу – јер он зависи од још више веза, грчева, настраности, јава, сласти и горчина. Критика је слободнија од

библиографске белешке за те текстове. Наводимо их по редоследу објављених текстова у *Српском књижевном гласнику*: „Катанкини снови“ (*Српски књижевни гласник*, Нова серија, XLV, број 1, 1. Мај 1935, 53), „Банка Немо“ (*Српски књижевни гласник*, Нова серија, XLV, број 2, 15. мај, 1935, 139), „Тајна“ (*Српски књижевни гласник*, Нова серија, XLV, број 2, 15. мај, 1935, 143), „У одбрану позоришта: поводом Косоровог комада – Има Бога, нема Бога“ (*Српски књижевни гласник*, Нова серија, број 3, 1. јуни, 1935, 206), „Ослобођење Косте Шљуке“ (*Српски књижевни гласник*, Нова серија, број 4, 16. јуни 1935, 303), „Двопрег“ (*Српски књижевни гласник*, Нова серија, број 4, 16. јуни 1935, 307), „Руска позоришта: гостовање г-ђе Марије Ведринске“ (*Српски књижевни гласник*, Нова серија, број 4, 16. јуни 1935, 308), „Наши манири“ (*Српски књижевни гласник*, Нова серија, број 5, 1. јули 1935, 384), „Писмо“ (*Српски књижевни гласник*, Нова серија, број 6, 16. јули 1935, 369), „Кад то нико не сме знати“ (*Српски књижевни гласник*, Нова серија, број 6, 16. јули 1935, 474), „Пут око света“ (*Српски књижевни гласник*, Нова серија, број 6, 16. јули 1935, 474).

писца: у том је њена снага, у том је њена величина, у том је тајна њене моћи. (...) Ми критичари нисмо робови, а најмање треба да будемо побуњени робови.”

Објављивањем таквог својеврсног критичарско-позоришног манифеста Станислава Винавера, *Српски књижевни гласник* је показао да је умногоме традиционални часопис био простор, за разлику од прве серије гласила, расположен за многа „отварања“, која, у целини посматрано, нису представљала велико изненађење за тадашњу *Гласникову* читалачку публику.

Након тога, почетком 1936. године, у 47. књизи *Српског књижевног гласника*, објављена су два позоришна текста Станислава Винавера: „Скаваци“ (Нова серија, XLVIII, бр. 2, јануар 1936) и „Стил и стих на Београдској позорници“ (јануар 1936). Ове две критике налазе се у Позоришном прегледу и парадигматичне су када говоримо о односу књижевног текста и позоришне сценске уметности, а посебно када је реч о Винаверовом разумевању позоришне уметности. Текст „Скаваци“ написан је поводом представе по тексту Стевана Костова, а у Колунџићевој режији. Примећујући утицај Гогољевих комада, Винавер доследно анализира и интерпретира сценски преображај глумаца: г. Маринковић, г. Васић, г-ђа Стокић, г-ђа Паранос, г-ђа Прегарц и г. Јовановић. Цео овај комад, пише Винавер, јесте „анegdота о томе на који начин људи бивају подмићени“, а писац је према овом комаду утолико бугарски Нушић, „уколико и он и Нушић потичу од Гогоља“. Вештом интерпретацијом глумачких способности, карактера из комада и позоришних механизма – Винавер је мишљења да „глумци треба не само да помогну писца када их он за то моли, и када им даје маха, него и онда када их напусти и изневери“.¹⁷

Други текст из 1936. године уједно је и последњи текст о позоришној уметности који је Винавер објавио у *Гласнику*, а реч је о тексту „Стил и стих на београдској позорници Руј Блаз“ (16. јануар 1936). Тиме се ове критике двоструко издвајају: прво, налазе се на маргини (или боље речено, на маргини маргине) истраживања Винаверове позоришне мисли; друго, тичу се управо Српског књижевног гласника и једне од најспецифичнијих сарадњи у српској књижевности. Текст „Стил и стих на београдској позорници Руј Блаз“ се, наиме, бави управо стилским начелима позоришне и уопште – уметничке праксе:

Са великим болом и стегнута срца отпочињем данашњу хронику. Не боле мене погрешке. Оне су свугда могуће. У њима има дражи и поуке. Него мене боли одсуство стила. Мене боли када ми нисмо на културној висини, и то својом сопственом кривицом. Интелигенција, песници, трагичари, писци, архитекти, градитељи и уобличитељи имају свети задатак да стварају облике по свом најбољем умењу и најсвеснијој савести. Ако они не одговоре својој улози чувара стила, они су грешни према нацији. Они су изневерили строгу заповест лика и подобија. И ако они оману, они чији облик има да

¹⁷Сви наводи из овог текста су из *Српског књижевног гласника* (нова серија, број 1, јануар 1936, књ. 47, 68-70).

буде закон и правило и узбуђена стваралачка видљивост, шта је остало за друге, од којих се не захтева ни заискрена јасност, ни разговетна варница израза, ни врховно старање које осветљује као муња тмине? Ко изда духовно, грешнији је него онај ко изда материјално. Његов је грех тежи и по своме обиму и по последицама. Последице духовног сагрешења свете се целоме свету. А последице стилског склизаја – ма како то парадоксално изгледало – означавају опште срозавање, општи нехат, општи неморал, неморал видљив и опипљив, неморал у виду споменика самоме себи.¹⁸

Винавер је, дакле, става да уколико се рђаво изговоре стихови француског песника на сцени Београдског драмског позоришта – то може утицати на целу нацију. Уколико би са прве драмске позорнице у држави нестао смисао за језик, за граматику, за синтагму – нестала би цела једна култура јер „језик који одјекује са наше прве позорнице је светиња“. Недостаје данас таква Личност Винавер, да укаже на овакво стање у позоришној уметности. То је још један разлог више зашто треба да отргнемо ове позоришне есеје са маргине позоришне прошлости и да говоримо о њима. Вавилонске куле се стварају свуда око нас – а оне су огледало у који се огледамо за драгоценији појам о нама. Пишући о представи Београдског драмског позоришта – по тексту Виктора Игоа – он је писао о позоришту које се плаши поезије и стравичном преокрету: Виктор Иго је постао ПЕПЕО. Винавер покушава да укаже на разлог ове трансформације:

„Он [Иго] свој театар није градио на тим основама. Он је своје позориште стварао на блеску расцветалих стихова, на великим громовним речима, на иронији трагичних неспоразума, на антитезама небосежним, на урнебесу страсти и мржњи, на фаталним огњевима који прождиру. Можда је то наивно – али је наивније ако се антитезе поткрешу као коров, огњеви утуле. Онда је то на сивом згаришту плева и пепео.”

Оваква позоришна промишљања неоспорно су обележила овај „неупоредиви летопис нашег књижевног и културног живота“¹⁹, који је умногоме већи и значајнији када имамо у виду сјај континитета и традиције који се негују, почев од 1901. године. Винаверове позоришне контемплације и његове позоришне критике, драгоцен су залог за будуће изучавање позоришне прошлости, али истовремено и за будућност сценских адаптација драмских комада о којима је било реч. У овом кратком и непотпуном осврту на Винаверово позоришно биће, указано је само на одабране фрагменте из *Српског књижевног гласника*, исписујући тако само нацрт за будућа изучавања овог модерног песничко-позоришног делатника.

¹⁸Станислав Винавер, „Стил и стих на београдској позорници Руј Блаз“, *Српски књижевни гласник*, јануар 1936, књ. 47, 153.

¹⁹Драгиша Витошевић, „Друга серија Српског књижевног гласника и њен однос према претходној“, *Књижевна историја*, XV, 57/58, 1982, Београд, 55.

ЛИТЕРАТУРА

Витошевић, Драгиша, „Друга серија Српског књижевног гласника и њен однос према претходној“, *Књижевна историја*, XV, 57/58, Београд 1982.

Витошевић, Драгиша, *Српски књижевни гласник 1901–1914*, „Позоришна критика“, књигу уредио др Александар Петров, Матица српска, Институт за књижевност и уметност Вук Караџић, Београд 1990.

Винавер, Станислав, „Дивља патка“, *Српски књижевни гласник*, књ. 2, 16. јануар, 1935, стр. 89.

Винавер, Станислав, „Стил и стих на београдској позорници Руј Блаз“, *Српски књижевни гласник*, јануар 1936, књ. 47, стр. 153.

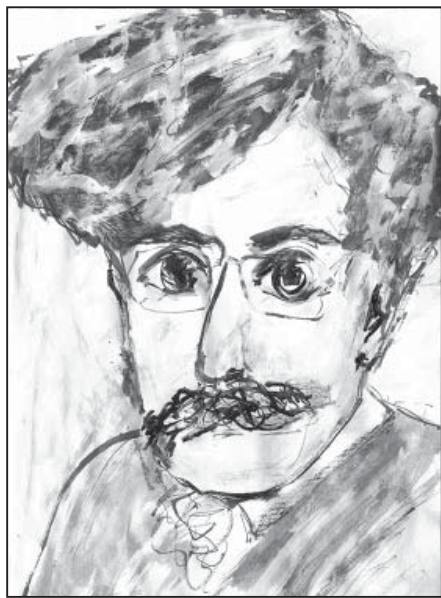
Винавер, Станислав, „Скакавци“, *Српски књижевни гласник*, јануар 1936, књ. 47, стр. 68.

Марјановић, Петар, „Станислав Винавер као позоришни критичар“, *Књижевне новине*, XX/322, 2. 3. 1968.

Петров, Александар, „Винавер и Српски књижевни гласник нове серије“, *Књижевно дело Станислава Винавера* (теорија - есеј, критика и полемике - поезија - версификација - проза - језик и стил - преводаштво - компаративне теме - разно), зборник радова, уредник Гојко Тешић, Институт за књижевност и уметност, Београд 1990.

Стојковић, Боривоје, *Историјски преглед српске позоришне критике*, Сарајево 1932.

Тешић, Гојко, „О Богу и човеку на позорници, укратко“, *Бог и човек на позорници - дела Станислава Винавера*, књига 11, приредио Гојко Тешић, Службени гласник, Београд 2015.

Владислав Петковић Дис

Момчило ГОЛИЈАНИН

ПРИПОВЈЕДАЧКИ ОПУС ЉУБОМИРА ЗУКОВИЋА

Љубомир Зуковић (Глибићи-Пљевља, 1937), академик и универзитетски професор, послје деценијског професорског и научног рада, послје бројних научних радова, сакупљених у петнаестак књига и растурих по бројним часописима и листовима, огледао се у посљедњих десетак година и у приповијечи. Три збирке приповиједака (*Семе распре проклијало*, 2010; *Неспокојни покојник*, 2012. и *Расходовање*, 2017) дошле су као блага релаксација од строгог научног рада, од кога ни даље не одустаје и на коме истрајно ради. Прати овај немирни и знатижељни дух и фестивале гусала, вреднујући, као члан жирија, деценијама звук и поруке овог светог инструмента, ове дружбенице епске пјесме коју је деценијама преносио млађим генерацијама. А уз ту пјесму најприродније је да се чује и прича, причање, онако живо, сочно, сликовито какво је понио из својих Глибића.

Враћа се професор с времена на вријеме у своја Пљевља, напуни духовне акумулаторе изворним говором мјештана тог краја, присјети се позаборављених лексема, осјети љепоту приче тих својих горштака, исконску, неокрњену. И духовиту, јер заискри врцкавост духа, али понекад и опорост, кад смијех уступи мјесто рескости, заједљивости, иронији, а, богами, понекад и сарказму.

Зуковић није остао запамћен само као надахнути предавач народне књижевности, превасходно епске пјесме, него ево га и као врсног казивача приче. Јавља се она каткад као згуснуто ткање, језгровито, збијено, сва у сентенцама, порукама, а каткад га плаховити таласи причања однесу на пучину наративне опширности, блиске романсијерској разуђености. „Крива“ је томе прстенаста композиција која је честа појава код овог приповједача. Потребно је понекад поскидати више слојева казивања да бисмо дошли до сржи, до коријенског.

У своју прву збирку приповиједака аутор нас уводи болном причом „Стана Раичева“. Свађа двију жена, исказана богатим рјечником и увредама у којима наш народ не оскудијева, само су послужиле као увод у другу причу, о друкчијој жени, чији се свијет

разликује од свијета уводничарки, причу која открива друкчије погледе на живот, на спремност жртвовања, не величину моралне снаге.

Зуковић у бројним својим приповијеткама истиче величину жене и мајке, али, чини се, да је Стана надвисила све. Колико љубави, бола, самосвијести у овој особи! Поред оне сцене, коју Станиша Тутњевић, у свом „Поговору“ Зуковићеве књиге, наводи као круцијалну, кад Стана спречава дјевера Лала да не начини зло, овдје ваља истаћи и захвалност свекра Новице, величанствени чин одавања поште овој мученици, када, са скинутом капом, пада пред њена кољена. Чини то пред овом „сојкињом, сромом и баницом“. Продужио је аутор његов видик у будућност, свестан да је та „сојкиња“, то „чоче од чо`ека“ прекинула ланац бројних убистава. Као да је аутор сакупио све врлине и снагу бројних мајки из народне књижевности, којој је посвећен деценијама, и од њих салио овај величанствени лик.

И не само овај. Није ли и Стануша Митрова из приповијетке „Сам себе изненадио“ показала херојство и честитост српске жене, када је, бранећи образ, насртљивом Турчину Ђулеку ногом избила два зуба, сачувала образ, али и дијете коме је, по неком договору мјештана, пријетила опасност од обестрвљења. Сачувала се од зловних говоркања захваљујући, између осталог, и разумном Митру, који никоме не остаје дужан, па ни Салих-аги, узвраћајући му увредом на увреду.

У доста обимном раду, својеврсној хронологији бројних догађања, посуђеној од „унутрашњег приповједача“, Зуковић је у „Синољевим записима“ изнио масу података, занимљивих и често актуелних, од којих би се неки, а можда и већина, могли преточити у кратке приче. Ово би се понајприје могло односити на ненадани сусрет оца Ђура и кћерке Ирме, Њемице, за коју Ђуро није знао. (Истина, ова тематика ће се наћи нешто касније у једној од његових приповиједака). То су Петрови записи које је прикупљао за евентуалну књигу коју је требало да пише његов стриц, припадник краљеве војске, и који је имао среће да побјегне испред комунистичког одстрела. Аутор се послужио посуђеним записима, са чиме ћемо се сусрести и у неким каснијим приповијеткама у наредним збиркама (Радов дневник у „Неспокојном покојнику“, нпр).

Своје наративно богатство, приче које се увршћују у врхунску савремену приповједачку прозу, писац обогаћује унутарњим наратором, па би се овдје могло говорити о прстанастој композицији. Не онако и онолико са чим ћемо се касније сусрети у његовим збиркама, али као да је овдје ауторов прстенасти ембрион. За Зуковићеву прозу Тутњевић ће рећи да је „миметички концепт прозе чији смисао није помодно модернистичко или посмодернистичко начело деструкције стварности, нити мистификовање приповједачког поступка, него умјетничко рекреирање једне препознатљиве стварности људског живота којој је и сам припадао“. По Тутњевићу „ово је образац регионалне прозе са универзалним значењима“. Та проза је слика његовог завичаја са наглашеним симпатијама према тим људима. Чак и кад је, и гдје је било мјеста и хумору, да не кажемо подсмјеху, какав

је случај са „изврнутим“ ријечима, попут: република, мј. публика, лекција мј. инјекција, бегета мј. вегета, чивија мј. кивија, исхрана мј. сахрана... Хетерогеност тематике не умањује вриједност овог дјела; напротив – указује на ауторову потребу и способност да не пролази кроз живот затворених очију, да попут неких хроничара уочава и региструје догађања, да је свом записничару наложио дневничко-мемоарско биљежење да оставља свједочанство о времену и људима у том времену.

А времена о којима аутор говори уистину су била зла. Можда је то најживотније приказано у приповијести „Семе распре проклијало“ по којој је и збирка насловљена. То је вријеме када је, као последица поплава, испливао на површину шљам и олош, „згодно вријеме за нељуде“, када је била хајка на остатке краљеве војске у отаџбини, када су породице тих страдалника излагане понижењима и малтретирањима. Аутор је са нескривеним симпатијама портретисао те личности, попут Данице, Филипове жене, њеног свекра, попа Брала... али и са оправданим анимозитетом поједине чланове Удбе, какав је Мирко.

Зуковић је понекад дијалогом разлучивао људе од нељуди, какав је случај са разговором између поручника Симића и „калуђера“ Божо Бјелице у приповијести „Кожни капут“. Пробуђена савјест младог поручника Удбе, који је напад трчао за унапређењима, његова исповијест пред непознатим човјеком спасила му је живот. Аутор је прогнаника и прогонитеља смјестио у један купе у возу, успоставио дијалог између њих и поступним вођењем тог дијалога открио двије несрећне судбине. Подједнако је несрећан и поручник, јер је свестан да ради прљав посао, и прогнаник јер је осуђен на одстрел. На искреност и гризодушје поручника Симића истом мјером ће одговорити и његова мета на одстрел – Божо Бјелица: „Друже поручниче, били сте на мом списку за ликвидацију. Од ноћас више нисте на њему. Очекујем од вас да се томе више нећете ни враћати. То и није ваше друштво. Поздравља вас Божо Бјелица“. Овдје је битно напоменути да се код аутора, поред течне проходности кроз његову причу, што је иначе одлика његових приповиједака, запажа дубоко проницање у психологију својих личности, да до танчина уочава људске вриједности, њихове патње, дилеме, душевне разапетости. Уочљиво је то и у краткој причи „Крај Стевановог одра“, у којој је веома сликовито портретисао Стевана, али и његове комшије. Особењачки менталитет Стеванов, његово удаљавање од људи, лишили су га оног нужног пијетета према покојнику.

Наћи ће се код овог аутора и текстови у којима је дао простора и халуцинацијама, привиђењима, празновјерицама, а све то живи у нашем народу. Интересантно је, међутим, да је Зуковић то понекад доводио у везу с људима који су раскрстили са религијом и Богом, свецима, празницима ... какав је случај с причом „Недоумице Душана Шпирова“. Но, није се аутор много задржавао на тим темама, није био њима преокупиран. Чешћи су, знатно чешћи бестијални поступци у ратном и поратном периоду, што су веома честе преокупације овог аутора. Звјерства која су чињена над недужним народом превазишла

су сваку мјеру. Закопавање у гроб живог Тадије је најмонструознији злочин који су могли измислити „народни ослободиоци“ (прип. „Откопана прича“). Писац је доста простора посветио аманету који је Тадија оставио жени и синовима, али и оправданом одлагању извршења тог аманета из страха од одмазде оних који су тај злочин починили. Болна је прича Ђура, човјека који је свједок догађања о последњим Тадијиним треницима живота.

Симпатичне су сцене, које ће се неријетко наћи у Зуковићевим причама, које ће за тренутак разгалити читаочеву душу, какав је случај са попом и ђаком који су носили сеоског мангупа, „болесног и изнемоглог“. Но, као да је ту ипак у првом плану попово наравоученије: „Много је теже од кила на леђима носити у души мржњу и кајање, а понајтеже жудњу за осветом“ (прип. „Да прошлост лакше прође“, стр. 234).

Зуковићевом јунаку својствен је инат. Божо из приповијетке „На вечитој старжи“, док говори о Стевану, несоју и нечовјеку, каже: „Вала, ако се може од ината оздравити, мени је, вели, она његова посјета више помогла него све љекарије што су ми доносили да трошим“. Из ината је оздравио. Српска посла. Али зато те своје јунаке аутор штити од евентуалне бламаже. Не дозвољава, наиме, да се шири прича о крађи која се десила у селу, јер и село, као и свака кућа, мора имати „врата“ која су за свијет затворена када су у питању неваљале ствари.

Прича „Одлаже се“ обрађује једну изузетно мучну проблематику, страхове и неизвјесности наратора који пролази кроз тежак период болести. Љекари од њега крију, по обичају, болест од које болује, али неопрезна изјава његове колегинице са посла открива његову болест. У овом казивању пресудан је један везник „и“: „И он је, знате, болестан од рака“. Аутор је, међутим, наметнуо наратору другу тему за размишљање – гдје ће га сахранити и том дилемом га удаљио од основног проблема – болести.

Зуковићево често казивање у првом лицу, *ih-formi*, је најприкладније како би аутор у своје казивање убацио другу причу. А те друге приче су долазиле или ненадано, као ђедова прича о Трту Јосићу и његовим синовима, или најављне као бакине приче о цару и његовим синовима (Прип. „Поново у Југову“). И у једном и у другом случају тече течна и питка прича.

Вриједно је напоменути да у збирци *Семе распре проклијало* имамо неколико приповиједака за које бисмо казали да су чисто „породичне“, какав је случај, нпр. са приповијетком „Претекла их смрт“. Ријеч је о жени која је годинама носила тајну о очинству свога сина, заваривајући га да му је отац убио гром. Кад је казала истину, син ријеши да потражи отаца Павла. Као да је аутор овдје препустио улогу наратора Даринки, жени Мрдеље Марковића, која успоставља телефонску везу са Павлом, уговара састанак с њиме, али Павла је предухитрила смрт. Аутор је овдје примијенио дијалошку форму, што није баш честа појава код њега, чиме је, чини се, лакше приводио радњу расплету.

Таквим породичним трагедијама придружила се и прича „Крај се не може мењати“. У причу је аутор уклопио причу другог аутора, који је пише о Ради и Гојку. А каква је функција приче најбоље да нам о томе каже сам аутор: „Живот је кривудао и застрањивао, али је опет све дошло на своје место. Због тог кривудања и застрањивања цела ствар је и заслужила да уђе у причу. Не може се у причу ући тек тако, прав, здрав и без ожиљака. Јунаци приче морају да плате скупу улазницу. Приче говоре како се живот разминуо са оним што је уобичајено и свакодневно. Прича се прича док је слушаоцима занимљива“ (прип. „Крај се не може мењати“, стр. 314).

У ову групу „породичних“ прича иде и „Моћи од помоћи“, гдје се аутор одвојио од тешке ратне и поратне тематике. Додуше, још има и „добровољних“ акција и пруга, али је то ипак сношљивије од убистава, Голих отока, затварања... Но, да не би прешао у идиличну атмосферу, Зуковић је своју јунакињу Стаку смјестио у градске подстанаре, код „газдарица“ које су јуче дошле од оваца и покондириле се. Стака је спас нашла у молитви. Појавом двојице светаца у сну, Св. Василија и Св. Петра Цетињског, и ову причу, а и збирку аутор је преусмјерио у побједу добра.

Мелодрамском причом „Саплети оплети“ писац је казнио лаковјерност и наивност пензионера Милинка, који се нашао у друштву бјелосвјетских протува и криминалаца. Мада је почетак приче сладунав, гдје су се дешавања допала Милинку, читалац ипак читаво вријеме очекује лош завршетак. Он лебди у ваздуху, јер је све ово Милинку било сувише лијепо да би трајало. Но, ово је и кажњавање хвалисаваца и лажних „дон жуана“.

Семе распре проклијало Зуковић није завршио ни ратним, ни поратним злочинима, ни љубавним преварама, ни „добровољним“ акцијама... Завршио је сатиричном опаском о нашој тужној стварности: знамо све америчке глумце, пјеваче, спортисте, њихове таште... али не знамо ко је написао први српски рјечник.

P. S.

Присјетих се како неке године наше новине објавише опширан чланак о смрти Клинтоновог пса Бадија. Бијаше и његова фотографија, са неком медаљом око врата. Не би ме изненадило да је то била Нобелова награда за мир. Туга и чемер.

* * *

Другу збирку приповиједака *Неспокојни покојник* Зуковић почиње причом „Иза грома претекао“ којом показује изузетну вјештину у компоновању радње, у стварању заплета из кога није лако изаћи. Наратор говори о својој судбини, отвара питање идентитета, родитељског комплекса. Наиме, главни јунак чује свађу између своје „мајке“ и комшинице Душанке и наслућује истину коју ће му касније потврдити новински чланак: мајку му је гром убио док је њега, као тромјесечну бебу, носила у колијевци на глави. Прихватила га је дојиља која ће му постати маћеха, али својим поступцима – права

мајка. Главни јунак одраста у превари, али никог не криви за то. Мири се са судбином да је имао двије мајке; ону која га је родила, и ону која га је одгојила.

Највеће богатство ове приповијетке је језик. Ријетко ћемо се у нашој књижевности сусрести са дјелом, макар се радило и о писцима који су по вокацији ближи приповијецима, да је тако одсликао говор средине, сочан, народни, са таквом лексиком као што је овдје заступљена.

Идентична је ситуација и са приповијетком „Обрадово сведочење“. Долазак младе учитељице је „догађај за село“. Ова млада љепотица је завртјела мозак и ожењеним и неожењеним људима. У сржи приче је Ратково непристојно понашање према учитељици, покушај напаствовања, што ће доћи и до суда. Е, ту на суду аутор зналачки прави и заплет и расплет. Послужио се хумором који је на граници сатире и који је вјешто умотао у обланду. Наиме, кад судија пита Обрада да ли је ту „бруку“ видео, он одговара:

– Е мој праведни судија, вама час и чес и цвеће вам по образу, кад већ морам, рећи ћу: видео сам ту исту вече да је другарици Рајни, да опростите, сва задњица била изгребана, све кржаве фаше по њој.

У судници смех и комешање. Судија умирује присутне и обраћа се Обраду:

– То си видео својим очима?

– Јесам вала, друже судија, таман као што сад гледам ваш часни образ. (прип. „Обрадово сведочење, стр. 30).

Обланда се разматава и изједначава се Рајнина задњица и судијин „часни образ“.

Или: На примједбу Ратковог адвоката да то није ништа, Обрад каже: „Како, јадан не био, није ништа?...Е то што је за тебе ништа, за нас је то образ целог села, свих нас Доњоселаца“ (исто, стр. 31).

Опет изједначавање, али сада са образом свих Доњоселаца.

У обимној кажи „Неспокојни покојник“, по којој је збирка и добила име, говори се о учитељевању главног јунака Рада на селу, о његовом недоличном понашању, о уцјењивачком писму дјевојке Јелке, коју је обешчистио и напустио, а која зна све његове прљаве игре, укључујући и лажну диплому, о његовом инсценирању смрти у запаљеној школи, коју је он и запалио. То је ретроспекција путника који након дуго година долази у село из кога је избјегао прво у Скопље, а потом у Грчку, и који се у мислима враћа на те догађаје. Познати мотив – враћање злочинца на мјесто злочина.

Аутор се већ на првим страницама ове обимне приче, а не бисмо били далеко од истине да је назовемо и романом, легитимисао као професор народне књижевности, као заљубљеник у лијепу причу, у казивање, у скаску. Како су само импресивне слике у његовом причању: „У животу из друштва и места који ти не одговарају, чак и из тамнице, ако превариш, или на неки други начин склониш чуваре, некако можеш и побећи, али из приче у коју те сместе и затворе не можеш, мајчин сине, јер је ту много више чувара који не пазе само на тебе, него и на оне који би ти у тој намери, из неких својих разлога, припомогли“ (исто, стр. 51).

Радов боравак у Истанбулу, гдје је отишао са познаником из Грчке Стојаном, поред авантура са женама (Хајра и Раза) аутор је обогатио размишљањима о животу, о вјерности и другарству, о новим ујдурмама Радовим, који је сада постао Мајо. У савјетима које је Стојан давао Мају при свом повратку у отаџбину, аутор је показао свој морални сredo, своје етичке погледе на људе, на вриједности које човјек мора посједовати. Чинити добро људима и не надати се да нам то врате – принцип је кога се морамо придржавати.

У Истанбулу, захваљујући Хајри и Стојану, Мајо се нашао као гост у кући Хасана Чаркоглуа, човјека који је прије педесетак година доселио у Турску. Ето прилике аутору да у разговору Маја и Хасана, више Хасановом, своју причу за тренутак преведе у вјерско-националне воде, да размрси то клупко превјеравања Срба и њихов прелазак у ислам. Хасан зна своје претке, у кући чува гусле и двојнице као реликвије које му не допуштају да заборави од кога је. Пати овај горштак за својим завичајем, сваки сусрет са дошљацима из његове старе постојбине, без обзира на вјерску припадност, за њега је значајан датум и пријатан догађај.

Аутор је улазио у психологију превјеравања, тражио и налазио узроке мржње према онима који су остали у старој вјери. Мрзили су их јер су их подсећали на своје поријекло које су по сваку цијену хтјели и жељели заборавити.

Веза Маја и Хасанове породице прекинута је једне вечери када је Хајра упозорила Маја да се у Хасановој породици родила сумња у Мајове посјете. Тим прекидом су, изгледа, завршени сусрети Маја и Хајре. Хајра се срећно удала, а о Мају се замећу трагови.

Овдје аутор мијења наратора. У ствари, својеврсни Радов дневник опет ступа на сцену. Преокрет се у Радовом животу десио после чудног јављања старца бијеле косе и браде (Св. Василија Острошког) у сну и његова опомена да Раде мора промијенити начин живота. Овдје се у причу наратора убацује нова прича у виду Радовог писма које расвјетљава многе ствари, али не до краја. У ствари, крај је био предвидљив. Бар када је у питању Раде-Мајо. Живот је завршио после многих странствовања, познанстава, путовања и бјежања од себе, у мрачној пећини. Да ли је овдје умијешана предестинација? Можемо ли побјећи од мрачна судбине коју нам нуди савремена цивилизација? Или нам је спас у враћању природи, гдје га је и наш јунак нашао.

Јављање нечастивог на крају приче и разговор са наратором, савјети и пријетње асоцирају нас на положај јединке у времену безвлашћа, или боље – свевлашћа појединаца, какво смо имали у поратном периоду.

„Умрло село“ је сјетна и болна истина о судбини нашег села и последњих његових становника. Понајвише је Грубана у нашим напуштеним и опустјелим селима, заборављених и од дјете и од родбине, препуштених хоштаплерима, каква је нарикача Мара. Болна је судбина старца који мора напустити дом у коме је некад царовала срећа, да мора напустити гроб свог животног сапутника и сапатника. Нестају последњи димови из ријетких сеоских кућа који су казивали

да ту још има живота. А дјецу је, вољно или невољно, разбацао живот по свијету. Отуђили смо се једни од других, заборавили на родбину, постали довољни сами себи. Нека нам је Бог на помоћи.

Истина, много шта се товарило на плећа нашег човека. Још увијек су свјежа сјећања на Голи оток, мада су ријетки Голооточани који су имали смјелости да о томе причају. Дуго времена је то била *tabu* тема. Тешко је излазила на свјетлост дана истина о овом дантеовском паклу. Зуковићева прича „Ревидирци“ је одушак ових страдалника, Милорада и Николе, посебно пред другом Јовом, који је, за разлику од ове двојице, вјешто ревидирао, знао на вријеме да „повуче ручну“ и спаси се од робијања и сачува радно мјесто. Аутор је приказао ову двојицу као тврдокорне, непопустљиве, инатне, принципијелне. Помало и самокритичне, посебно када је био у питању друг Јово. Кроз ликове ове двојице Голооточана Зуковић је критички дао слику једног злог времена, поратног периода када се људи нијесу могли ни знали снаћи у лавиринтима политике поратних челника. Доведени су на судбинску раскрсницу, Стаљин или Тито. Погрешно престојавање многе је довело у пакао Голог отока.

Ако бисмо у овој збирци тражили круцијалну причу, онда би то вјероватно била „Премотавање“. То су најживотније слике догађања која су се дешавала у овом рату. Аутор је своја запажања истинито, животно, без околишења веома вјешто смјестио у уста, чини се, кључног наратора приче Ружице, снахе Јова Котура. Како и колико је само дубоко ушао аутор у дешавања овог рата, колико истине о избјеглицама, али, богома и побјеглицама, о ономе шта им је власт пружала, кад је тешко било удовољити свима, а колико незахвалности код многих. Између оних који су заиста у изузетно тешком положају, а који су по правилу и најзахвалнији и на оно мало што им се даје, маса је оних који су дошли пуних џепова, који су на вријеме све уновчили (а не изгубили!) и сад купују куће и станове, размеђу се по кафанама и често глуме рањенике, болеснике, неспособне. Ти су, каже Ружица, први у редовима пред Црвеним крстом, да узму брашно, уље, конзерве, а ујутру су на пијаци да то сиромашним продају. Није била ријеткост да је и домицилно становништво од избјеглица куповало основне животне намирнице. Све им је дато, каже Ружица: и храна (кувани оброци на казану), и смјештај, и чиста постељина, а сјутра ће бити први да траже инвалиднину, или да буду руководиоци. А мој Ранко, ево више од двије године, једном седмично дође да се окупа и пресвуче.

Не можемо се отети утиску да има доста разлога за горчину која се накупила у души ове жене. Мада кум, код кога је дошла да јој додијели нужни смјештај за избјеглу породицу њеног мужа, покушава да је уразуми, да има више разумијевања за истинске избјеглице, за њихове муке, за њихово премотавање животне траке. А да је кум у праву показује посљедња сцена приповијетке. Стари Јово Котур је пресвиснуо од бола за својим домом. Син Ранко је добио слободну седмицу да се позабави око сахране оца. Претурио је тај старац много шта преко главе и не можемо му замјерити нервозно тражење његове шарене торбе коју је понио из завичаја, јер је у њој нешто веома

важно, важније од свега онога што је у завичају оставио. У њој је била споменица. Она је била потврда да је у животу ипак некад нешто значајно, да је био Неко.

„Умало да се ожени њоме“ је тужна прича о моралној посрнулости људи, о њиховој поведљивости за тековинама западне цивилизације које се, на нашу несрећу, упорно покушавају наметнути као модерно достигнуће. Адвокат Бранко је протагониста тог „напретка“. Његово прљаво настојање да убиједи двије жене, усто мајку и кћерку, Косу и Виду, које се, као избјеглице, налазе у тешком материјалном положају, да склопе брак, како би кћерка наслиједила пензију од мајке када ова умре, нешто је најморбидније што може пасти на ум само умно поремећеним и болесним особама. Нажалост, чини се, да смо као друштво на том путу, судећи по срамним „парадама поноса“. На срећу, у друштву ипак преовладавају особе попут Косе, Виде, Милинка... које имају снаге да се одупру том безбожном чину. Није занемарљиво овдје споменути да је накана болесног адвоката уперена прије свега против Божијих закона који вијековима владају, али и против, бар досад важећих, позитивних државних закона, јер се ради о очигледној крађи државе.

Зуковићева приповијетка је истинска студија о моралним критеријима који морају да владају у друштву. Она је својеврсни анекс на Милинково казивање у дијалогу са Душаном, проширена надградња на моралне законитост којих се морамо придржавати. Мајка Коса, и поред сталне бриге шта ће бити са њеном кћерком кад остане без мајчине пензије, оставља морални принцип за све нас: „Ја више волим да те оставим без пензије, без игде ичега, него и тебе и себе да оставим без душе и без образа“ („Умало да се ожени њоме“, стр.250).

Знао је Зуковић, кад је то ситуација налагала, да буде кочићевски сатиричан, да извргне руглу Хашки трибунал, који је све више него правна институција, која би требало да заступа правду. Дијалог који се води између осуђеног и судије (прип. „Поверљиви извештај“) разоткрива сву пристрасност ове суданије, анимозитет судије према српским именима – Слободан и Небојша, који га, оправдано, асоцирају на етимолошко значење српских особина. Метафорично претварање Страхине у Небојшу је отрежњење српског бића, његова побуна против неправде. Писац је оправдано сатиричан и према „добротворки“ Европској унији, њеној „забринутости“ за српски народ, за безбједност свјетске ситуације, за права човјека у тој „усретељници“. Јер, забога, како се смије десити да мајка своје несташно дијете пуцне по задњици на плажи, пред свјетским чуварима моралног поретка и правде?!

* * *

Послије бројних недаћа и злопаћења, која је обрадио у своје претходне двије збирке, Зуковић се оглашава трећом збирком *Расходовање*. Наслов увлачи у читаоцу неку слутњу: јесмо ли то, као народ, уистину доспјели до расходовања, до, не дај Боже! настајања,

изумирања? Али, „Не бери бриге, научила сам се ја у мом животу мотати и превезивати приче, али ми добро дође да помало предахнем. Заморим се док тражим једну тражину“.

Коначно је Зуковићев наратор, послјије силних пролонгирања, почео да одмотава клупко своје приче (прип. „Убиство с предомишљајем“), да га вјешто „превеже“ кад му се, упадицом првог наратора, прекине пређа приче, и настави да одмотава клупко. Читалац мора бити стрпљив док чека онај замотуљак око кога се клупко намотава. Ваља ишчекати да се скине слој по слој ове каже. Придодаће аутор неку сочну анегдоту на путу док главни наратор „не исцеди из свога расутог памћења“ причу и преточи је у „своје речи“, попут припремне приче о двјема женама на кишном путу до манастира, од којих једна подиже сукњу да заштити главу од кише па показа „врсницу“: „А што ми, друго, не рече, него се овако обруках! загрмје на своју сапутницу која је цело време ишла за њом. Госпе ти, одговори јој сапутница, откуд ја знам шта си се ти, кад смо јутрос кренуле манастиру, заветовала“.

А онда главна прича о Ђуку, о његовом најамнику и Ђуковој постаријој кћерки, која је, „ако мене питаш... ипак малчице махнула репом“. У том свом кићењу приче аутор и његов казивач не штеде епитете, а наш језик, хвала Богу, не оскудијева у њима „сито, пјано, обувено, обучено, неозебло, непотегло“. Све су то конци у прекрасном клупку Зуковићеве приче. Скоро да и заборавимо какав је циљ до кога треба доћи; ми смо заплетени у тај чудни вез приче. Аутор често зачиње то дивно причање неком мудрој сентенцом: „Човек се између грехова, грешних и искушења и мисли целог живота провлачи као између капи“. Или: „Бог кажњава на одложено“. Сипа ауторов наратор мудрости као „из рукава“. Кад су старца питали може ли што, он одговори: „Још могу да се обрукам. За то човек никад није стар“. И ту није крај приче. Мора се она наставити. „Да заборав не замете баш све. Нешто треба да прекостане, да нас надживи“.

Причом „Дошла сама“ аутор се послужио прстенастом композицијом. Наиме, у једну причу, која је требало да буде кључна, убацио је другу, духовиту, разгаљујућу, која је, и поред могућности да се лоше заврши, имала срећен крај. Главна јунакиња Јаглика, својом спретношћу и срчаношћу привлачи наше симпатије. Чак и у тренуцима непромишљеног поступка кад су јој кћеркини просци били у кући. Имао је аутор разумијевања и оправдања за њен поступак у гусларевој шаливој пјесми. Та пјесма је сасвим случајно довела у сјећање Јагликину удају, о којој се јавља нова прича унутар ове „главне“. Ова, на први поглед епизодна кажа, је симпатична догодовштина дјевојке Јаглике, по коју су дошли сватови, а она, да би се мало навикла на јахање које јој слиједи, покуша да се мало приучи. Случајно је сјела на кобилу чије је ждребе остало код куће будућег свекра, и која ће је однијети у њену будућу кућу. Да не би сватови дошли празне руке, обукли су другу жену мјесто Јаглике, довели је кући и срећно просвадбовали. А та Јаглика, кад су је довели, била још малољетна, постала је прави домаћин породице, изродила кћери и све лијепо удомила.

И поред свих наших симпатија према људима о којима Зуковић пише, понекад се упитамо да ли човјек може издржати све те напоре који се појављују пред њим. Какви су животи људи који се хране хљебом, млијеком и цогданом (прип, „Цогрдан“), који пију сњежаницу, који се лијече врућом вареником. Ваљда ће руски доктор Набиков то испитати. Прича је карактеристична по изворном народном говору којим се служе његови јунаци.

Причом „Посмрче“, која је прилично тајанствена и недоречена, аутор је начео тему којој није понудио јасан одговор. Посмрче Нада је прилично изненађена грубим поступком комшије Петра, али и каснијим његовим сузама. У њој проклијава питање на које тражи одговор од мајке, али и нека сумња. Да ли је у питању проблем идентитета, који иначе не би био новина у Зуковићевом дјелу. Аутор вјешто одвлачи мајку од правог одговора на Надина питања – да ли је Нада уопште сироче?!

„Исповест“ је голицава прича о брачним преварама између попа Јована и његове болесне, на смрт осуђене жене Даре. И једно и друго је било заголицано питањем вјерности, и једно и друго су знали за преваре брачног друга. Јован је, међутим, хтио да искористи и злоупотреби своје свештеничко право, да искористи свету тајну исповијести како би дошао до истине. И дошао је. Аутор је овдје био мало и сатиричан: оголио је лицемјерство овог слуге Божијег, који користи црквени обред, не дозволивши другом свештенику да то уради. Хоће он да чује из њених уста оно што га интересује.

Ови брачни троуглови јављају се у неколико прича. Поред „Исповијести“ ту је и прича „Док тражимо смисао“ о доктору Ђорђу и његовим љубавним авантурама у Њемачкој, док је био на специјализацији, са Ирмом, са којом ће се случајно поново срести у бањи. Но, чини се, да аутор ништа не препушта случајностима. Као да оне не постоје.

Неке од Зуковићевих прича, попут „Наздравичара“, „Непогоде“, „Повређеног пословника“, „У клубу пензионера“... само су доказ пишчеве способности да понекад и од минорних тема може створити лијепу причу. Битно је да свака од њих има поруку, да можемо извући наравоученије. Али и да, кад је то потребно, покаже критички дух. Показао је у „Непогоди“ честу непринципијелност сељака, у „Клубу пензионера“ доконост ових беспослених људи и спремност појединих да праве шале на туђи рачун, док ће у „Повређеном пословнику“ показати мало више хумора. Али и сатиричности. Родитељи који су са села дошли у град у посјету сину и снахи, уживају у благодетима своје дјеце, у њиховом богатству које су скућили и о чему ће с поносом сјутра причати комшијама кад се врате на село. Има, додуше, нешто о чему неће моћи од срамоте причати (нпр. раде у кући оно што се на селу ради тамо иза ограда или трна). Хумор је у персонифицираном скупштинском „пословнику“ по коме сви ударају.

Поред уводне приче у *Расходавању* – „Убиство с предомишљајем“ Зуковићеви „Расходовани људи“ спадају у врхунске, најсложеније и најбогије приче. Овдје је вјероватно била

пресудна и прстенаста композиција, прича у причи, чиме је омогућено нараторима да веома сложену животну ситуацију посложе у разумне калупе у којима су се људи у разним временима и ситуацијама налазили.

Главни јунак приче Чварковић је предмет оговарања, причања, осуда, али и казивач који ће отворити душу пред комшијом са којим је био на пристојној дистанци (нити су се вријеђали, нити су били блиски), али тек пошто је у животу посрнуо. А све се десило послје вишестраначких избора, на којима је његова партија била губитник. Послје политичког, финансијског и брачног бродолома Чварковић, кога су појединци пежоративно називали Чварком, је веома самокритичан, и када је у питању његова дојучерашња партија и њена политика, али и када је и његово мјесто у њој. Сагледао је грешке које је правила, али, чини се, оправдано наслућује погрешне потезе долазећих странака, којима такође не види неку свијетлу будућност. Оквирни наратор му, по свему судећи, даје за право и у једном и у другом расуђивању.

Чварковић се одлучује, послје силних посртања и понижења у граду, да оде код стрине на село. Ту је нашао спокој, смисао живота, истинске вриједности којих се ваља држати и којима се треба приклонити.

Професионално, животно и политичко искуства Зуковић је веома срећно преточио и веома складно распоредио у овом дјелу. Показао је своје зреле погледе и на политику, и на град, и на село. Посебну пажњу завређује помоћ наратора одбаченом и презреном Чварковићу, његово разумијевање људских страдања и патњи и његова људска потреба да се људима треба и мора пружити рука помоћи када им је та помоћ потребна. Прича од близу четрдесет страна је најозбиљније размишљање, најозбиљнија студија о промјенљивости људске среће, о релативности успјеха, али и падова, порука да никад није све изгубљено, да се можемо са сваке странпутице вратити ако то желимо и ако нам пријатељи понуде руку помоћи.

„Тешко је поверовати“ је прича из најцрњих хроника посљедњег рата, прича у којој је разголићена сва бестијалност и сулудост која је вршена над робијашима. У ово би уистину тешко било повјеровати да нам слична свједочанства нијесу оставили преживјели који су пролазоли кроз овај пакао. Чудно је колико је „човјек“ анималнији од животиње, колико у њему има болесног, колико потребе да се иживљава над немоћним људима. И овдје је аутор показао своје приповједачко умијеће, мада је изабрао мучну, изузетно мучну тематику. Али, хтио је да је разголити, јер истина, како рече његова јунакиња Суада, мора бити гола.

Неколике приче са посљедњих страница *Расходовања* су политичког жанра, али и са наглашеном хумористичко-сатиричном подлогом, какве су „Укрупњавање“ и „У кабинету Ђукана Напрте“. У овој другој је ријеч о тражењу црногорских брда да се осамостале, да постану засебне државе, јер им је нешто слично у предизборној кампањи обећавано.

Лакшег жанра су „Препирке око Бога“, „Проводација“ „Љубавна прича“ које добро дођу читаоцу да, после неких приповиједака са отужном тематиком, осјети олакшање, релаксираност.

И да закључимо: српска књижевност је у Зуковићевим књигама приповијадака добила непоновљиви језички драгуљ. Деценијама је овај универзитетски професор подучавао друге како треба писати. Ево примјера: „Добар пастијер, јер што каже ином, и сам својим потрђује чином“.

Литература

Љубомир Зуковић, *Семе распре проклијало*, Академија наука и умјетности Републике Српске, Бања Лука, 2010. године;

Љубомир Зуковић, *Неспокојни покојник и друге приче*, СКПД „Просвјета“ „Бијељина, 2012. Године;

Љубомир Зуковић, *Расходавање*, Књижевна задруга Српског националног савјета, Подгорица, 2017. године.

Његош

Џенет САТЕРЛЕНД

МАЛИ ОБЛАЦИ

на путу до куће
испод сваког храста

поред коњске стазе
уским путељком

комарци и мушице играју
као дим у звону

*

поља преорана
уситњена

ниско јутарње сунце
уобличава шупљине круни

твоја стара кућа
постаје видљива зидови врата

отвор бунара –
модрице по којима ћемо те препознати

*

кад је снег почео да пада
гледала сам

под уличном лампом
свака пахуљица

облак
на тротоару

ЦРВЕНДАЋ И СЛАВУЈ СУ САБРАЋА

*

он пева преко јарко осветљеног поља
из склоништа у потпуном мраку узнемирен
пригушени и меланхолични звуци

протеран али самоизабрано сакривен
од заната и умећа он зна
само оно што би требало да зна

и како говоримо неповезаним речима
тајна је како ове сенке беже
од свега као поцрнела крила

*

на ивицама ове шуме
купине и коприве
неосветљени духови дрвећа

из мрака
усамљене ноте
кратке фразе и понављања

*

звук после сна
наново чујан

док неосетно постају налик
један другом

осветљени или невидљиви

ЗАЛИВ СУВЛА, ГАЛИПОЉЕ 1915.

сакривена међу страницама
малене књиге
Друштва црквених звонара из Фулмера
два писма са фронта

„мој драги оче, у петак ће бити пет недеља како смо
на копну”

остало је

водени жиг на свакој страници књиге: слика
британске централне позорнице, груба камеја
са штитом и трозупцем разорни таласи
и тринаест песама, откуцаних, уметнутих пажљиво у

„имали смо прилично опасан сукоб 21. Био сам...
под тешком паљбом цео дан и већину наредног дана”

само ово

а духовити, необавезни стихови
на папирићима једва видљивим међу мермерним шарама
унутрашњих корица
шта год да се нашло, као на рачуну од угља
1954. 1 фунта 5 шилинга 11 пенса

„отишао сам на врх брда пре неко вече и импровизовао
станицу за превијање...било је много снајперске ватре”

цедуљице

на полеђини обрасца Б941 / МТ Национални
завод за тестирање млека о прописима сировог млека 1949.
белешка о хермелину и нешто
интересантно из 1924. године страница истргнута из
Панча.

„и један од мојих људи је отишао у тоалет због нервозног
стомака – сео је у ћошак и није могао да говори и стално је
трљао шаке”

пресавијене

„Молимо се за једну ноћ мраза да убије муве...
окупљене на храни док је стављаш у уста
и док пишеш гамижу по перу... кад се сетиш
одакле долазе слика није баш пријатна”

„нема вести. не можеш да верујеш ни једној речи коју читаш
у новинама”

у мраку

**Напомена ауторке: Цитати у овој песми преузети су из
писама мог деде, лекара и песника Џефрија Смита, које је
писао из Галипоља свом оцу у Даблину.*

МЕТАФИЗИЧКИ

Док се одлучујем за одвојеност чезнем да будем са тобом;
сувише далеко за додир, твоја кожа остаје –
сачувана у сећању – њена сланост неће укротити
мој језик који те задржава овде и сада поново
као со у води. Целу обалу
гутају таласи, који у надирућем паду –
спремни на тренутак, непокретни, чувају
твоје тело, не стварно, већ метафизички.

Зашто би нас океани толико раздвајали
кад би требало да будемо близу, кад би требало да будемо
још ближе од крви која неосетно протиче кроз моје срце?
Као со у океанима, неразређена, испуњава
све празнине у којима се срце највише осећа као код куће –
и тако те обужмљујем кад сам највише сама.

ШЉИВЕ

у последње време шетам
по вртовима мртвих
и осећам се као да
припадам

шљиве су
преоптерећене родом
њихове гране ослоњене
на танке подупираче плод

виси у изобиљу
док осе трагајући за соком
улећу у стаклене
замке непостојеће

речи написане су
у њиховом цвету
моји прсти болно жуде
да их пронађу

НА ПУТУ

све су птице слетеле на ову сувомеђу
на високом путу између Сојера и Деја
који су камен по камен изградили Мавари
пре хиљаду година ради маслина, наранџи и рогача

у фебруару пале ватре
пламен захвата лишће букти
скоро до руку човека који
слаже границе могао би бити мој отац,

он и даље наводи ватру да прође кроз ствари,
али овде још увек
секу и спаљују старо дрвеће
остављајући младице на чворноватим стаблима

звук моторне тестере одјекује
долинама дим виси високо и лелуја
терасасти поља по планини
одржавају мртви и живи својим рукама

својим мишићима сољу своје коже
у сумрак планине постају сиве
слојеви стена су дим и измаглица
звук моторне тестере престаје

још само ашов и пијук стружу
безразложно а на путу
сеновите цикламе и
тамни листови мирисне мирте

Белешка о писцу:

Џенет Сатерленд (Janet Sutherland) је аутор три збирке поезије у издању „Шерсман Букс”: *Паљење сржи*, (2006), *Целатов врт*, (2009) и *Скелетни мајмун*, (2014). Четврта збирка у сарадњи са истим издавачем планирана је за крај 2018. године.

Добитница је Хоторнден стипендије за 2018. Освојила је прву награду 2017. на Кент и Сасекс фестивалу поезије.

Песме су јој објављиване у престижним антологијама, књижевним часописима и на интернету. Њена поезија је преведена на пољски, португалски, италијански, српски, словеначки и малајалам.

Превод с енглеског и белешка: Иванка РАДМАНОВИЋ

Михајло ЛОМОНОСОВ

*ПРИМЕДБЕ НА ДИСЕРТАЦИЈУ Г. Ф. МИЛЕРА
„ПОРЕКЛО ИМЕНА И НАРОДА РОСИЈСКОГ”*

Између 25. октобра и 3. новембра 1749. г.

Указом њеног величанства, датим из Канцеларије Академије наука, наложено ми је да заједно са осталом господом професорима по други пут проучим дисертацију „О пореклу народа и имена росијског” господина професора Милера¹, у ком указу се посебно захтева да установимо нема ли у њој нечег штетног по Русију и може ли се, исправивши је, у будућности штампати. Што извршивши, следеће закључке темељно излажем зато да се виде разлози због којих поменути дисертацију не одобравам, и да бих јасно показао да не поступа из пристрастности и не гледајући на личност, већ као што доликује оданом сину отаџбине коме је поверена одређена дужност. А како бих све приказао што краће, изостављајући ситне грешке, излажем само оне главне.

1

Страница 9. Господин Милер одбацује мњење учених људи који Русијане и њихово име изводе од Роксолана, древног народа који је живео између Дњепра и Дона, а као разлог овог одбацивања наводи да невелика сличност имена Русијана са именом Роксолана и исто место обитавања нису довољни за потврду порекла имена и народа росијског од Роксолана, него још треба показати: 1) како се име *Роксолани* претметнуло у *Русијани*, 2) како су Роксолани прешли на север, 3) којим су језиком Роксолани говорили. На ово одговарам да је сличност имена и места Роксолана са Русијанима, како би се име и род Русијана извело од Роксолана, била довољна већ многим славним европејским ауторима и читавим научним скуповима, али како бих господина Милера и његове строге захтеве задовољио, наводим следеће: 1) Промена имена *Роксолани* у *Русијани* врло је невелика и има много мање разлике него *Кијев* и *Кенугардија*, које господин Милер

сматра за исто (стран. 31). Слово σ Атичани понекад замењују са ξ, па није чудно што се реч *Росолани* код Грка претворила у *Роξолани*, а реч *Росолани* се разликује од *Росијани* само због разлике у језицима². Код Плинија се Роксолани с Аланима стапају у један народ сарматски³. И Христофор Целарије примећује да ова реч може бити састављена од две – *Роси* и *Алани*, што каже и аутор Кијевског Синописа, из чега се види да је у древна времена између река Дњепра и Дона живео народ који се звао Роси. А како се реч *росс* променила у *русс* или *русь*, то јасно види свако ко зна да Пољаци *о* неретко изговарају као у, нпр. бог, буг; мој, муј; королъ, круљ; ров, рув; коњ, куњ; толстиј, тлустий и др. Чувши ово име од Пољака, инострани писци из деветог века и касније почели су Росе звати Русима. И сами Роси су се тим именом дуго називали зато што је престоница била прво код Пољана, славенског народа, то јест у Кијеву, а велики књазови росијски су неретко узимали пољске принцезе за супруге. 2) Што се тиче преласка Роксолана на север, иако је вероватно да се један део њих, спојивши се с Гетима или Готима, не само по Француској, Италији, Шпанији и др. расејао, него и прешао на север до Балтичког мора, што ни професор Бајер не спори, овај захтев господина Милера је сасвим излишан, и да бисмо видели Роксолане на северу близу Славјана новгородских није их потребно доводити са југа, јер се јасно може доказати да се Роксоланска земља у древна времена простирала од Црног до Варјашког мора и до језера Иљмењ, што је очигледно из следећих доказа и сведочанстава. Страбон каже: „Иза Дњепра живе најдаљи од познатих Скита, Роксолани; још даље студен не допушта да се живи”; и на другом месту: „Роксолани живе даље од свих на северу, на пољима између Дњепра и Дона; живи ли неко још даље, не знамо”. Целарије даље на север смешта Амаксовије, Ипофаге и др., али из самих ових грчких имена је очигледно да су Грци њима називали исте те роксоланске народе по њиховим разним обичајима, пошто αμαξοβιοι значи „они који живе у таљигама”, а ипофаги су они који једу коњско месо. Овакво станиште Роксолана у потпуности се поклапа са Новгородским летописом, у којем се станишта славеноросијског народа у древна времена налазе код Црног мора, и наводи се да се велики део тог народа одвојио и проширио до језера Иљмењ и даље ка северу. И мада господин Милер овај летопис сматра за бапске приче, древни град Стара Руса⁴, који се одувек тако зове, довољно јасно показује да је и пре Рурика овде живео народ Руси или Роси, или, на грчком, Роксолани. Страбон пише да су Роксолани војевали против генерала Митридата, цара понтијског. Тацит сведочи да је у време Отона, кесара римског, девет хиљада панцирних коњаника Роксолана упало у Мисију и уништило два батаљона Римљана⁵. Спартијан тврди да, када је Адријан, кесар римски, чуо да краљ роксолански негодује што је смањено унајмљивање његове војске, удовољио овоме у томе. После четвртог века по рођењу Христа код древних писаца се више ништа не чује о Роксоланима. А после осмог века, у деветом, на истом оном месту где су раније смештали Роксолане, појавио се веома славан народ руски, који су звали и *Росс*. Фотије, патријарх цариградски, у својој окружној посланици пише о походу Кијевљана

на Цариград: „Руси су безброј народа себи покорили и, узохоливши се, против Римске империје су устали”. Толика дела и са тако великом славом нису се могла постићи за кратко време. Према томе, росијски народ постојао је дуго пре Рурика.

Али иако ни Роксолане, ни Росе, ни Русе од четвртог до деветог века спољашњи писци не спомињу, из тога још не следи да се овај народ није сâм називао тим именом. Јер, за ћутање спољашњих писаца постојали су добри разлози: 1) у то време су били варварски векови и било је врло мало писаца; 2) Козари, дошавши у јужни део Русије, Роксоланима или Росима су прекинули везе са Грцима, јер када су Осколд и Дир дошли у Кијев, тада су Пољани, на чијој се земљи Кијев налази, плаћали данак Козарима⁶; 3) Што се тиче трећег захтева господина Милера, то јест: којим језиком су говорили Роксолани? на ово одговарам, да су они говорили језиком славенским⁷, и то доказујем следећим. Славенски језик се у Руриково време, а по сведочењу росијских летописа и много пре њега, простирао у дужину са истока од реке Дона и Оке на запад до Илирика и до реке Албе, а ширином са југа од Црног мора и од реке Дунава до јужних обала Варјашког мора, до реке Двине и до Белог језера, јер су њиме говорили Чеси, Љаси, Моравци, Поморци или Померанци, Славјани дуж Дунава, Срби и славенски Болгари, Пољани, Бужани, Кривичи, Древљани, новгородски Славјани, Белоозерци, Суздаљци и др. А да би се славенски језик толико раширио, било је потребно веома дуго време и многи векови, посебно зато што славенски језик ни од грчког, ни од латинског, ни од било ког другог познатог језика не потиче⁸, и према томе, сам по себи постоји већ од најдревнијих времена, и многобројни славенски народи говорили су славенским језиком још пре рођења Христовог. У време Августа и после ове народе су Грци и Латини називали уопште узев Сарматима и делили су их на друге, мање земље, међу којима су се налазили и Роксолани и били називани управо сарматским народом*. А пошто је из вишеписаног очигледно да су Славјани и Сармати били један народ (првим именом су сами себе од давнина због славних имена називали⁹), из тога следи, да су и Роксолани били Славјани и да су говорили језиком славенским. И пошто је народ росијски са народом роксоланским истог имена, истог места и истог језика, неоспорно је да росијски народ има своје порекло и име од древних Роксолана. Јер никако не може бити да је велики и силни народ роксолански одједном сасвим нестао, и да се после на истом месту, истог имена и истог језика други силни народ одједном појавио, а да не буде са првим истога порекла.

** О овоме сложено пишу стари и нови географи.*

Види Целарија, том I, књ. 2. гл. 6.

Овде вреди напоменути да је господин Милер горепоменута сведочанства древних аутора о Роксоланима сасвим пропустио, што нипошто није смео учинити, јер ако порекло Росијана од Роксолана

одбацује, морао би све доказе супротне стране изнети и потом оповргнути. Али по свему се види да је господин Милер, осећајући да ће његово неосновано мњење уз толика супротна сведочанства веома слабо проћи, закључио да је најбоље сасвим их прећутати.

2

Стран. 20, 21, 22, 23. Господин Милер сматра да Варјази, од којих су били Рурик и његова браћа, нису били колена и језика славенског, као што то пише аутор Синописа Кијевског, већ жели доказати да су они били Скандинавци, то јест Швеђани. У овоме се прво позива на Бајерову¹⁰ дисертацију о Варјазима, а затим укратко наводи неке његове доказе. Што се покојног Бајера у овом случају тиче, он је у поменутој дисертацији: 1) Пао у превелике и смешне грешке, на пример, он пише супротно мњењу других аутора и тврди да Пруси нису били славенског колена¹¹, већ да су били истог порекла са Курландцима¹², не знајући да је курландски језик славенског порекла, тако да се не само велики део речи, него и деклинације и конјугације од славенских веома мало разликују. У овом случају није рекао ништа умније од овог: Славјани нису Славјани. 2) Поводећи се за својом фантазијом, Бајер је имена великих књазова русијских изобличавао на веома смешан и недозвољен начин како би од њих начинио имена скандинавска, тако да је од Владимира код њега испао Валдамар, Валтмар и Валмар, од Олге Алогија, од Всеволода Визавалдур и др. Ово не да се не може узети за истину, него се ни читати не може без љутње и раздражености, видећи у овим именима очигледно славенско порекло и истоветност са државним особама, а посебно зато што у скандинавском језику¹³ ова имена немају никакво значење. Ако би се ова Бајерова изобличења могла узети за доказе, онда би се на исти начин могло закључити да име *Бајер* долази од русијског *бурлак*. Ја не спорим да су нека имена првих владара русијских и њихових велможа била скандинавска, али из тога нипошто не следи да су они били Скандинавци. Данас скоро сви Русијани имају грчка и јеврејска имена, али следи ли из тога да су они Грци или Јевреји и да говоре грчки или јеврејски? Варјази¹⁴, звани Рӯс, славенског колена (као што ће ниже бити показано), који су живели на југоисточној обали Варјашког мора, били су у вези са Варјазима скандинавским преко мора, и зато су се њихови књазови и велможе неретко женили Скандинавкама и, како би угодили својим супругама, неретко су деци давали скандинавска имена. Тако да није ништа чудно што је Рурик, иако је био од Варјага-Руса*, имао скандинавско име. Бајер тежи не толико ка истраживању истине, колико ка томе да покаже да зна много језика и да је прочитао много књига. Рекао бих да он немало личи на некаквога идолског жреца који се накадио димом од бунике и завртео себи главу брзим окретањем на једној нози, па сад даје сумњиве, нејасне и сасвим сумануте изјаве. И зато није чудно што се он неретко ни сам са собом не може сложити. Најнесносније је то што он у таквој својој суманутости или полуумности одбацује основу на којој је утемељена важна установа Петра Великог, то јест орден

светог апостола Андреја Првозваног, јер Бајер отворено пориче да је свети апостол Андреј Првозвани био у земљи Росијској и проповедао евангелије¹⁵. Штета што у оно време није било таквог човека који би му ставио под нос такву хемијску јетку смесу од које би се тргнуо. Господин Милер по овом питању поступа опрезније, јер не говори отворено да свети Андреј није проповедао евангелије Христово међу Славјанима и у Росији, већ само каже да су се Славјани око Дњепра и Волхова настанили више од четири стотине година после рођења Христовог и да у апостолска времена није било ни трага од росијског имена, из чега, ако то сматрамо за истину, следи да апостол Андреј или није био ни на Дњепру ни на Волхову или, ако је и био, није био код Славјана ни код Росијана.

* *Нестор, стр. 9.*

Остале домисли које је господин Милер преузео од Бајера нипошто не доказују да су Варјази од којих потиче Рурик Скандинавци, јер то што Константин Порфириогенит, цар грчки, славенска имена дњепарских прагова¹⁶ разликује од руских, не односи се на разност језика, већ на разност времена, зато што су они тако названи после протеривања Козара од поново придошлих Варјага-Руса. Ова истина је очигледна из тога што су руска имена прагова исто тако славенског порекла, а данас су се нека већ изменила, што јасно показује промену имена тих прагова током времена. Како би се ово што боље разумело имена су дата у следећој табели:

	Имена славенска стара		Имена руска стара		Нова имена
1	Εσθουλη	Не спи	Εσθουλη	Не спи	Кодацкий
2	Οστροβουνιτραχ	Островный праг	Ουλβορσι	Олеборзый	Вольный
3	Γελανδρι	Шумный	—		
4	Νεασητ	Неясыть	Λευφαρ	Ливарь	Ненасытец
5	Βουλνιτραχ	Вольный праг	Βαρουφορος	Греческое слово	
6	Βερουσιτη	Виручий	Λεαντι	Лентяй	
7	Ναλρεσι	На прези	Στροβουν	Срывун	

Из овога се види да су руска имена прагова *не спи*, *борзый*, *ливарь*, *лентяй*, *срывун* славенског порекла, а према томе, ни руски језик тада није био скандинавски, него славенски, па су Бајер и Милер погрешили када су мислили да ће им ово послужити као доказ њиховог мњења. Остали докази господина Милера, преузети од Бајера, који се састоје у томе како нас Угари и Литванци зову, потпуно су небитни. А притом ја сам се и лично уверио да нас Угари зову Русима, а Славјане Разима¹⁷, што више говори мени у прилог. Против свих ових неутемељених Бајеро-Милерових домисли ја имам мноштво сведока који показују да су Варјази и Рурик, који су са својим родом дошли

у Новгород, били славенскога колена, говорили језиком славенским, потицали од древних Роксолана или Роса и да нипошто нису били из Скандинавије, већ да су живели на југоисточним обалама Варјашког мора, између река Висле и Двине. Блажени Нестор, летописац печерски¹⁸, Варјаге дели на Свије, Готе, Урмјане (Нормане), Ингљане (Ингрјане) и на Русе. Према томе, сви ови Варјази живели су на разним местима. Име Рус у Скандинавији и на северним обалама Варјашког мора потпуно је непознато, што показује да су Руси-Варјази живели на јужним обалама поменутог мора ка истоку или западу. У нашим летописима се спомиње да је Рурик са својим родом дошао од Немаца, а понегде пише да је из Прусије. А Нестор, пак, јасно каже да је био позван из земље Варјага-Руса. Између река Висле и Двине се са југоисточне стране улива у Варјашко море река која се горе, код града Гродна, зове *Немењ*, а код свог ушћа – *Руса*¹⁹. Из тога следи да су Варјази-Руси живели на југоисточној обали Варјашког мора, код реке Русе, која је од ових руских Варјага и добила своје име, и да су се понекад по истој тој реци Немењи звали *Немењци* или *Немци*²⁰. А пошто је Прусија била у суседству са Варјазима-Русима на западу и истог славенског језика (као што је више поменуто и као што ће ниже још бити објашњено), онда није чудно што су Новгорођани Русе и Прусе сматрали за исто. И сам назив Пруси (Borussi) или Поруси показује да су Пруси живели по Русима или поред Руса. Древни Пруси су имали идола по имену *Перкун** коме су приносили неугасиви огањ на жртву. Тај Перкун је по имену и по жртви исто што и Перун наших Руса, кога су поштовали, још као пагани, русијски књазови варјашког рода. Ову сличност потврђује и сличност обичаја код Варјага-Руса и Пруса, а најближе суседство готово да доказује и њихову истоветност. Име *Перун* је словенско и потиче од глагола *perú* (ferio, pugno – ударам, чистим), као да је онај тобожњи бог својим огњем ударао и чистио. Из овога изгледа веома вероватно да су Варјази-Руси и Пруси говорили истим језиком славенским. О Варјазима ово доказује следеће: 1) Пре Рурика и у његово време, када је према вишепоказаном народ и језик славенски већ био широко распрострањен, тада су од Голстиније²¹ до ушћа реке Двине, по јужној обали Варјашког мора, живели народи који су говорили славенским језиком, чему још и данас има много очигледних знакова, то јест имена не само села, градова, река, него и читавих земаља. А пошто су Варјази-Руси живели на тој обали, проистиче да су говорили славенским језиком. 2) Ово се потврђује тиме да на месту, где су живели Варјази-Руси, Курланђани и данас говоре језиком који потиче од славенског и тиме показују да су они остаци Варјага-Руса. 3) Нестор Печерски јасно каже да су славенски и руски језик исто. 4) Да су се Варјази-Руси по свом језику од Славјана толико разликовали колико се разликују Скандинавци, онда би од самих варјашких владара, од великог мноштва народа који је дошао с њима и од армија варјашких, које су имале до 20 и 30 хиљада људи, од велике гарде коју су после Рурика па све до Јарослава велики књазови имали састављену од Варјага, морао русијски језик имати у себи велико мноштво скандинавских речи. Татари никад у русијским градовима нису имали престоницу, а према томе ни гарнизоне и гарде

нису држали, већ су само слали баскаке или скупљаче пореза, па ипак и данас имамо у свом језику велико мноштво татарских речи. И зато не може бити да су Варјази-Руси говорили скандинавским а не славенским језиком, иначе би, преселивши се овамо, изазвали велике промене у славенском језику. Мислим да ће господин Милер као разлог навести службу божију која, будући вршена на славенском језику, није допустила варјашком језику да се овамо усели. Али овај доказ за мене не би имао никакве снаге, јер су варјашки господари владали скоро век и по у паганству и за то време су имали најбољу прилику да промене језик, јер се баш у то време међу Славјанима налазило велико мноштво Варјага, а читања црквених књига на славенском језику није било скоро нигде. 5) Ја мислим да ако су Варјази-Руси имали скандинавски језик онда би и до дана данашњег у Русији постојала не само села, него и читави градови у којима би се говорило тим језиком, без обзира на то што су били исте вере. Пермјаци увек слушају службу божију на славенском језику од давнина и свуда имају унутар и око своје земље росијске градове, али су свој језик и до данас сачували²². И ако то видимо код оних људи који су славенском племену потчињени, зар не би исто то још лакше било код оних који су Славјанима господарили? 6) Код древних летописаца, а посебно код Нестора, је за народе који нису говорили славенским језиком увек било јасно речено да они имају свој језик, или да је овај или онај Рус разумео језик печењешки; а о варјашком језику се нигде не каже да је био различит од славенског него се свуда Варјази и Славјани наводе као да су истога племена.

** Гарткнох о Новој и старој Прусији, странице 30, 131, 160. (Јохан Фридрих Гартнох или Гарткнох, Hartknoch, прибалтички, ришки издавач из XVII века, објављивао историјска дела. Прев.)*

Али да не би ко помислио да сам од древних Роксолана отишао предалеко са Варјазима-Русима, показашу њихову истоветност на следећи начин. Варјазима су се звали народи који су живели по обалама Варјашког мора; дакле, Роси или Руси само су на ушћу реке Немење или Русе носили име Варјази, а простирући се даље на исток и југу, звали су се просто Руси или Роси, а да су се на исток и југ простирали, то показује: 1) њихово огромно мноштво, које се на обалама између Двине и Висле није могло сместити; 2) Бела и Чермна Рус²³, које леже у Пољској, а делимично и у Русији, добиле су своје име, наравно, не од Чухонаца²⁴, како то господин Милер о Великоросијанима тврди, већ јасно доказују да су Варјази-Руси били исто што и Белоросијци који су живели даље на југу, где је данас Новгородек, војводства Минско, Мстиславско, Витепск и Полоцк, а од Полоцка су се простирали и до Старе Русе. Чермна Рус, која се од Дњепра пружила скоро до саме Висле, истог је порекла којег и Бела, а према томе и Варјази-Руси. Очигледно је да су се Роси или Рус Чермна, Бела и Варјашка пре Руриковог доласка простирали од Варјашког мора и од језера Иљмењ скоро све до Црног мора, а зашто су од њега били мало удаљени, јасно је из тога што су Печењези овладали Кијевом²⁵.

Стр. 49. Господин Милер изводи име росијског народа од Чухонаца на следећи начин. Чухонци су, наводно, Швеђане звали *Росалејна* па су, чувши то, Новгородђани почели звати Русима све народе који су стизали са запада. Рурик и његов род су се, чувши да их Новгородђани називају Русима, почели и сами звати Русима, а после тога се и читав народ славенски почео тако звати. Овде свако може видети колико ту има несувислих измишљотина. 1) Господин Милер сматра да сами Новгородђани о имену западних народа нису знали ништа, а међутим свако зна да су их звали Варјазима. 2) Да су Рурик и његов род оставили своје старо име и почели се звати онако како су их звали Новгородђани. 3) Новгородђани, знајући да име Рѹс није ни њихов, ни варјашки властити назив, већ од Чухонца преузет, почели су се њиме звати, напустивши своје старо име. Тако да су се, по мишљењу господина Милера, два народа, Славјани и Варјази, напустивши своја пређашња имена, назвала новим, туђим именом, преузетим од Чухонаца. Где је сад строгост господина Милера коју у доказима захтева од оних који росијско име изводе од Роксолана? И није ли он овде показао пристрасност ка својим неоснованим домислима, темељећи их на таквим измишљотима које би мало ко могао и сањати? Пример Англичана и Франака, који је овде додао, не служи као потврда његове измишљотине, него напротив, јер су тамо побеђени добили име од победника. А овде ни победници од побеђених, ни побеђени од победника, него и једни и други од Чухонаца!

У овоме се састоје главне замерке на његову дисертацију; остале моје примедбе тичу се њених делова.

Стр. 13. „Прадедови ваши, п[оштовани] с[лушаоци], од славних својих дела *Славјани* названи, које су са Дунава отерали Власи”. Овде упадају у очи опречне ствари *слава* и *истеривање*, за које у таквој дисертацији нема места. Али како наш сачинитељ славна дела наших прадедова почиње њиховим истеривањем, тако и читав њихов живот представља кроз разарања и поробљавања, о чему види ниже. И све да је истина, да су Славјани због Римљана оставили Дунав, то би се могло објаснити и другачије. На пример: славенски народ, љубећи своју слободу и не желећи да носи римски јарам, преселио се на север²⁶. Новгородски летопис вели да се један део Славјана, због тесноће места на Дунаву, преселио к Дњепру, Иљмењу и тако даље, што врло наликује истини, јер и данас по Дунаву има много славенског народа, као што су Сербјани, Болгари и др. Него је требало да господин аутор спомене славна дела славенског народа из старих спољашњих аутора, из којих се види да су и Римљани осетили на себи храброст наших праотаца и других. Прокопије Кесаријски у књ. 3 пише да су у петом веку у време Јустинијана²⁷, цара грчког, Славјани, прешавши Дунав, његову земљу опустошили и велико мноштво Римљана заробили. Јорнанд, пишући о Гетима, каже да нас Славјани

због грехова наших данас свуда разарају, што је било у шестом веку. Григорије Велики, папа римски, епископима у Истрију пише: „Заиста се због славенског народа, који на вас наступа, веома мучим и бринем: мучим се зато што вашу болест и сâм осећам; бринем се зато што они кроз Истрију већ и у Италију улазе”. Из свега овог је очигледно да Славјани од стране Римљана нису били тек-тако отерани, као што господин Милер пише. И ово му се мора рећи како би се сачувала част славенског народа.

5

Стр. 14. Новгородски летопис се веома безобзирно оспорава, тако што г. аутор књазове и дела славенска новгородска није удостојио ни спомена. У крајњој мери, ако аутор има неке важне приговоре против њих, требало је, споменувши Славена, Руса²⁸, Болгара, Комана, Истера, оснивање Славенска и Старе Русе, два пада Славенска и његову обнову и преименовање у Новгород и др. да изнесе о томе своје мишљење, а не да их тако сасвим без основе одбаци. По мом мишљењу, ово древно предање о Славенску ничим се не може оповргнути. И мада ово спољашњи писци не потврђују, то и само по себи може стајати, и недопустиво је самовољно све то оповргавати одбацујући древност славеноросијског народа.

6

Стр. 14. Господин Милер пише о превозу у Кијеву, и како Нестор ово одбацује и доказује да Киј није био скелар него књаз. Овоме господин Милер додаје на стр. 15: „Све је то лепо” (то јест одбрана Кија од стране Нестора) „само је све то потребно тако истолковати да се тиме грчким писцима, који су живели пре Нестора, не оспори веродостојност”; чиме он, очигледно, унеколико сумња није ли Киј заиста био само обичан човек. Ово се поткрепљује тиме што он на стр. 16 говори да је Киј био принудно узет од Хуна под Цариградом и да је код њих био само војсковођа. Таква домисао, која нема основе и не поклапа се са нашим летописима, и која не служи на част древном росијском владару, мислим да неће бити пријатна росијским слушаоцима и читаоцима.

7

Од стр. 23 до 44 аутору би требало скоро све избацити: 1) Зато што су, како по самој истини, тако и по признању самог аутора, све оне бесмислене приче о јунацима и чаробњацима узете из таквих бајки, каква је код нас она о краљевићу Бови. Врло је чудно то што господин Милер, и сам их прогласивши неистинитима, потом као истините толкује, а посебно то што – опет по његовом мишљењу – неруске владаре зове рускима. То је исто толико несувисло као када бисмо Јустинијана, цара грчког, звали турским султаном, зато што данас Турци владају Грчком. Господин Милер поступа управо тако

јер, иако сматра да пре Рурика није било Росијана у Росији, владаре који су били пре њега назива руским царевима и према томе, ове називе примењује на све. 2) Вишепоменуто треба избацити и зато што је испуњено именима непостојећих људи, и росијским исквареним именима, и Бајеровим изобличењима, што је за слушаоце досадно и неразумљиво. 3) Зато што служи само на славу Скандинавцима или Швеђанима и што је, као што и сам господин Милер каже, зато унето да би се показало како су Скандинавци, војујући против Росијана, себи намицали славу. 4) Што све то разјашњавању наше историје готово нимало не служи и могло би се без штете (*sine damno*), изоставити, као што то и сам аутор на 23 и 24 страници вели. 5) Што ће росијским слушаоцима бити врло мрско да чују како народе који се истим именом као и њихово називају, Скандинавци туку, пљачкају, огњем и мачем разарају, победоносним оружјем успешно побеђују.

8

Стр. 46. Овде се јасно показује пристрасност господина Милера према својим домислима, јер он, као што је више речено, саму истоветност имена и места не сматра за довољан доказ. Оваква строгост била би врло похвална када би господин Милер не само у одбацивању другачијих, него и приликом доказивања својих мишљења поступао по њој; али он овде из пuke сличности имена Дир и Диар изводи да Осколд и Дир нису били двојица, већ само један књаз по имену Осколд, а по чину Диар (то јест, на готском судија²⁹). Не спомињем то зато што је он све то узео из Бајерове дисертације како би Русе-Варјаге извео од Гота; него се чудим што је он јасно Нестора, Стриковског³⁰ и других сведочанство жртвовао својој домисли, јер ови писци не само што ову двојицу књазова разликују, него и говоре где су им гробови у Кијеву. А то што су заједно живели и у исто време умрли није ништа чудно, јер се таквих примера у историји може много наћи.

9

Не спомињући друга његова изобличења, којима имена књазова и градова росијских измењује, не могу проћи мимо тога како име града Холмогоре (стр. 30) изводи од Голмгардије, како су га Скандинавци називали. Када бих ја хтео по Бајерово-Милеровом примеру преметати слова као зрна, лако бих доказао Швеђанима да они своју престоницу погрешно зову *Стокхолм*, него да би је морали звати *Стиоколна* зато што је тако Руси зову. Име Холмогоре, пак, у потпуности одговара положају места, зато што на острвима око њега леже холми [брда, хумови, прев.], а на копну горе, по којима се и села близу Холмогора називају, нпр. Горње и Доње Матигоре, Каскова Гора, Загорје и др.

Овде не спомињем оно што сам у свом пређашњем суду о дисертацији темељно изнео. А из вишереченог следи да се ова дисертација никако не може поправити толико да је се може публиковати као академски рад: 1) Да је мишљење господина Милера о пореклу Роса од Швеђана, а њиховог имена од Чухонаца веома неутемељено, а оно које од европејских славних аутора и од целих учених скупова долази веома утемељено, то јест, да Роси и њихово име потичу од древних Роксолана. Притом остављам зналцима политике да размотре неће ли бити штетно по славу росијског народа ако се његово порекло и име одреде тако касно, а одбаци све оно древно, у чему други народи виде себи част и славу. Притом, такође, остављам искуснијима да размотре да, ако закључимо да су Рурик и његови потомци, који су владали у Росији, били шведског рода, неће ли се из тога моћи извести неке опасне последице. 2) У јавном иступању не сме бити ничег таквог што би росијским слушаоцима било непријатно и што би код њих могло створити роптање и мржњу према Академији. А ја мислим да ће они, чујући у овој дисертацији о свом сасвим новом пореклу, утемељеном на измишљотинама, о свом преименовању од стране Чухонаца, као и презрење својих древних историја и честа разарања, победе, поробљавања и пустошења Росијана од стране Швеђана, за која раније никад нису чули, не само на господина Милера, него и на читаву Академију и на њене командире оправдано наљутити. 3) Сви учењаци ће се томе чудити што древност, коју росијском народу и имену приписују скоро сви спољашњи писци, оповргава такав човек, који живи у Росији и од ње има велику добробит.

Професор Михајло Ломоносов

У дискусији са Милером 1749–50. године Ломоносов је први пут наступио као главни противник норманске теорије која је изобличила реалну историју руског народа. Оповргавајући бројне измишљотине, Ломоносов је доказивао древно порекло руског народа, захтевао да се посвети више пажње руским летописима, одбацивао поглед норманиста на Русе као народ од другоразредног значаја, без самосвојне улоге у историји. У спору са Милером Ломоносов је испољио велика историјска знања, показујући већ тада добро познавање античких и средњовековних историјских изворника и први пут оцртавајући своју историјски концепцију аутохтонности (настанка у својим исконским местима) Источних Словена и словенског порекла руске државности, касније развијену у његовој *Древној Росијској историји*. Захваљујући Ломоносову, Милерова дисертација је тада одбачена, чак су већ одштампани примерци били спаљени, али само неколико година касније Милеров рад је поново објављен и тврдње у њему изнете су до данас остале великим делом прихваћене у руским и светским историографским круговима.

¹ Герард Фридрих Милер је рођен 1705. у Вестфалији. 1725. је дошао у Русију где му је поверено да на Академији наука предаје латински језик, историју и географију, још и пре него што је 1731. године добио титулу академског професора. Бавио се углавном руском историјом. Умро је 1783.

² Извођење имена *Росијани* из имена *Роксолани* је непотребно и погрешно, јер „Роксолан” није име човека ни народа, већ је то, заправо, „роска лан” – руска, тј. роска лан/земља. Овде прво треба објаснити разлику између руски и руски, и рећи да је Ломоносов био у праву са својим објашњењима (в. ниже) преласка *о* у *у*. Прави назив „Руса” заиста је „Роси”, и у очигледној је вези са именом једног од главних руских божанстава Хоросом. Хорос је бог Сунца. Руско „рос”, односно ро-рос-рост, одговара српском и раском ра-рас-раст. Сунце је рос (рост/раст) јер „расте” из земље и изазива раст биљног света, па и даје живот свему (управо зато је Хорос један од главних словенских богова; код Срба је то Дабог/Дајбог, такође бог сунца). Дакле, руски народ је првобитно и био управо „роски” народ. „Лан” је стара руска/роска реч која се већ у XVIII веку није употребљавала у росијском језику, а до данас је сачувана једино у неким украјинским, тј. јужноруским народним песмама. Реч „лан” значи земља, поље, и налазимо је у свим „германским” језицима; најупечатљивији пример је Scotland тј. Скотлан – скот је општеруска реч која значи „стока”, а „лан” је земља; Скотлан је сточна земља – назив који у потпуности одговара Шкотској у којој има мало равница са обрадивим пољима, а много травнатих брда. О насељавању британског тла „из Скитије и Сарматије (данашње Русије и Украјине)” писали су Милош Црњански, који се велики део живота бавио историјом, укључујући британску, и др Реља Новаковић. Реч „лан” налазимо и унутар српске речи „пољана” и унутар речи „паланка”, којој се приписује грчко, турско, италијанско или, чак, мађарско порекло. Реч „Роксолан” дакле, значи „роска земља”, али су ово Грци још пре Херодотовог времена схватили као име народа и та заблуда у историографији траје и до данас.

³ Слично као термин „Роксолани” и име Сармата и до данас изазива забуну у званичној историји, јер се по правилу тумачи управо од тог, латинског облика грчке речи „Сауромати” (првобитни облик „Сауромати” је задржан и у преводу *Херодотове историје* на српски Милана Арсенића, Матица српска, Нови Сад, 1988). Назив „Сауромати” (*Σαυρομαται*), Грци су саставили од две речи – саурос (*σαυρος* - гуштер) и мати (*μαται* - очи), а Римљани су га преиначили у *Sarmatae*; дакле, „Сауромати” су „Гуштерооки”, име које су тамнооки и тамнокоси Грци дали плавооким и зеленооким Русима/Росима који су настањивали исток данашње Украјине и југоисток европске Русије, тј. северно прицрноморје.

⁴ Град јужно од Новгорода и источно од Пскова.

⁵ Мисија тј. Мизија или Мезија је, највећим делом, данашња Србија. Тацитова тврдња да је 9.000 Руса, сви на коњима и у панцирима, стигло до Мизије, врло је сумњива – ова бројка вероватно је увећана да би се оправдао пораз две велике римске војне јединице (из Ломоносовљевог израза „баталион” можемо претпоставити да се ради о легијама, које су у оно време бројале по 3.000 тешко наоружаних пешака, 1.200 лако наоружаних пешака и 300 коњаника).

⁶ Козари су Хозари одн. Хазари. Неки укр. историчари су изнели претпоставку да су „Козари” преци козака, тј. козаци. Овоме се може додати податак да на укр. реч „косар” значи косац тј. косач. Пошто су Плиније Старији у I и Птоlemeј у II в. н. е. нашли Србе између Дњепра и Волге, тј. у области где историчари смештају и „Хазаре”, и пошто „sarbh” на санскрту значи сећи, косити и. т. сл., можемо закључити да су ови толико „мистериозни” Хазари управо Срби.

⁷Досл. превод (говорили языком славенским); на име, на савр. рус. језику „Словени, словенски” гласи „славяне, славянский”, а на укр. „словяни, словянский”; Ломоносов користи реч „славяне” када говори о новгородском словенском племену тог имена, „славенский” када је реч о старом словенском језику, а „славянский” када је реч о савременом (изузети од овог правила могу се сматрати штампарским грешкама); у преводу су сви облици које користи Ломоносов дословно преписани.

⁸Руски историчар Јуриј Венелин (1802-1839) је чак устврдио да је „словенски језик стабло, а грчки, латински и остали језици су гране”. Овоме, заиста, постоји једноставан и очигледан доказ: сваки словенски језик је сложенији од грчког и латинског (сваки има инфинитив, који грч. и лат. немају, сваки има више времена итд.), а већа сложеност је последица дугог трајања његовог развоја.

⁹Ломоносов грешни: први облик овог имена је „Словени”, тј. они који слове, говоре, и овај облик користе сви словенски народи сем Русијана и Хрвата тј. Славонаца (по В. С. Караџићу, назив „Хрватска” се јавља тек после Мохачке битке, а дотле су се користили називи Славонија, Далмација итд.).

¹⁰Готлиб Зигфрид Бајер рођен је 1694. у Кенигсбергу (данас Калињинград). 1725. се преселио у Петербург где је на Академији наука добио катедру за источну историју и језике. Оснивач је „скандинавске школе” у руској историографији. Умро 1738. године у Сибиру од грознице.

¹¹Сама реч Пруси значи „Поруси”, словенски народ који је живео уз реку Рус (упор. Подунавци, Поморавци...), која је касније преименована. На исти начин је добило своје име „галско племе Париси”, по коме је назван Парис тј. Париз, и на исти начин је настало лично име Парис, први облик имена Борис, као што је и Прусија=Борусија. Река по имену Рас, Расина, Рос, Рус и данас има у Србији, Украјини, Индији тј. Словинији (Индија/Виндија (планина у геогр. сред. Индије)/Словиндија/Словинија) итд. а некад их је, очигледно, било и више.

¹²Курландија, рус. Курляндия, ориг. Курземе (од „земља”), област Прибалтика на запад и југозапад од Ришког залива, по званичној историографији од давнина настањена литванским и летонским племенима. Међутим, Литва/Лиетува и Летонија/Латвија добиле су ова имена од речи „Латини”, тј. тек након покрштавања од стране римокатоличке цркве. Друго могуће објашњење њиховог имена је од општеруске речи „лата” тј. „заплата” – закрпа; одатле „латанина” – лоша, закрпљена одећа, али и „латиња” – капут од домаћег сукна. Није искључено да су и италијански „Латини” добили такво име од словенске – венетске или етруске речи „лата”. Такође, име „Рига” долази од руске, данас украјинске речи „риг” – рог.

¹³И данас се дански, шведски и норвешки разликују толико мало да се говорници ова три језика међусобно сасвим лако споразумевају, а 1750. године разлика између њих је била, несумњиво, занемарљива те је и Ломоносовљев израз „скандинавски језик” потпуно оправдан.

¹⁴На руском варяги, али на грчком *Βαράγγοι* (Вараги), латински Varagos. Овде је врло индикативно постојање српског презимена Варага (и Варагић). Наравно, било би погрешно тврдити да су сви „Вараги” били Срби; они су били мешавина настала од српског, руског и скандинавског народа. О српској компоненти сведоче имена „Варјага” забележена у древном *Руском летопису*, као што су Војист (Војин, Војислав), Клек, Искус, Шибрид (од корена срб), Либиар (Љубар), Прастен (од прост или праштати), Куци, Сфирк (свирати?), Трувор (Трибор?) итд. као и норвешки назив berserk (очигледно сербер), „човек-вук”, за ратнике обично „дивовског” раста који су се у биткама посебно јаросно понашали.

Ломоносовљева тврдња да је Рурик имао скандинавско име је неверодостојна, јер је „ик” очигледно словенски суфикс, а Рур се може схватити и као Рус (по аналогiji са Етрурци – лат. Etrusci). Али пошто је други забележени у *Руском летопису* облик Рурковог имена – „Ререк”, док се данас обично наводи облик „Рјурик”, може се препоставити и другачије порекло и значење овог имена.

¹⁵ *Летопис руски* на самом свом почетку, пре навођења прве године (6360. по Византијској, тј. 852. по хришћанској ери), један одломак посвећује путовањима Андреја Првозваног, брата апостола Петра. Ево дословног превода тог одломка:

Проповедајући у Синопу и стигавши у Корсуњ, Ондреј сазнаде да је Корсуњ близу дњепарском ушћу, и усхтеде поћи у Рим, и стиже у дњепарско ушће, и одатле заплочи уз Дњепар, и деси се да се зауставио под горама на обали. И ујутру устаде и рече ученицима који беху са њим: „Видите ли ове горе? На тим ће горама засијати благодат божија, биће [ту] велики град и бог ће подићи много црква.” И попе се на те горе, благослови их и постави крст, и помоли се богу, и сиђе са оне горе где ће после бити Кијев, и пође [даље] уз Дњепар. И стиже до Словена, где је данас Новгород, и виде људе који ту живе – какви су им обичаји, и како се мију и шибају – и зачудио им се. И оде код Варјага, и стиже у Рим, и исприча све шта је видео и научио, и рече им: „Чудне ствари видех у словенској земљи на путу овамо; видех дрвена купатила, где ложе румено [тј. јако, до усијања], и свуку се, и буду наги, и полију се квасом, и узму младо пруже, и сами се шибају, и толико се ишибају да изиђу једва живи, па се полију студенom водом и тако оживе; и то чине сваки дан, и нико их не мучи, но се сами муче, али за њих је то умивање, а не мучење.” И слушаоци се чуђаху. А Ондреј је из Рима отишао у Синоп. (В. *Историја старог времена и друга дела староруске књижевности*, Дерета, Београд, 2009, у прев. овог преводиоца.)

¹⁶ Праг (порог) је руски назив за плићаке, брзаке, острва у било којој реци; по „прагу” – острву Хортици на коме су се настанили први дњепарски козаци, настало је њихово име „запорошки”.

¹⁷ У ориг. „а славян разами”; очигледно треба да стоји „рацами” (Ломоносов је пренео западни начин писања гласа *ц* као *з*), пошто Угари/Мађари Словене/Србе зову Рацима. Раци/Раси су, наравно, Рашани, „Трачани”, словенски староседеоци „Хемског полуострва”, како су га Јелини звали, данашњег „Балкана”.

¹⁸ Нестор је био монах Кијевско-печерске (пештерске, пећинске) лавре.

¹⁹ Данас Русне, у Литванији (река Њемен овде дели Литванију од руске енклаве Калињинград).

²⁰ Ломоносовљева „Немењ” је, наравно, Њемен. Познато је да сви Словени Дојчере зову „Немци” (Њемци, Њимци, Нијемци) што по општеприхваћеном мишљењу значи „немаци”, тј. неми људи, који не говоре. Ово објашњење је, у суштини, погрешно: Дојчери говоре, али за Словене нејасно, а оне који говоре нејасно назива се (на српском) „мутапци”, а не „немаци”, те би Ломоносовљево објашњење порекла назива „Немци” могло бити исправно.

²¹ Голстинија (Голстинија/Голштинија; Holstein) – херцогство (војводство) у северној Немачкој између Ајдера, Елбе, Северног мора и Балтичког мора.

²² Староседеоци Пермске области на Уралу познати су Русима под три имена: Пермјаци, Камы и Зирјани; језик им спада у финско-угарску групу.

²³ Ломоносов називом „Чермнаја Рус” зове „Червону Рус”, која је добила име по граду Червењ, и налазила се се на западу Кијевске Русије, данас Украјине.

²⁴ Чухонци – руски назив финских племена карелског порекла која су живела у области касније основаног Петербурга, у Ингерманландији.

²⁵ Печењези – номадско ратничко племе, сматра се да су били туркијског порекла, као и, наводно, Половци/Кумани који су дошли после њих па су их асимилирали. У *Руском летопису* се први пут спомињу на следећи начин: „У лето 6423. (915) Први пут дођоше Печењези на руску земљу и, склопивши мир са Игорем, отидоше на Дунав”. У X и XI веку су ређе били у савезничким, а чешће у непријатељским односима са Русичима.

²⁶ Руски летописи заиста говоре о расељавању Словена са југа, са Дунава. О истом говори и несумњиво фалсификована *Велесова књига* чији се аутор, ипак, осим руским летописима користио и другим историјским изворницима. Најзад, и руски генеалог А. Кљосов као европско прастаниште Словена наводи данашњи Балкан. Међутим, истина је много једноставнија и очигледнија: Словени настављају *читава* Источну Европу од давнина и многи народи, као Готи/Гети, Келти/Гали/Галати, Литванци и Летонци, делимично Римљани и Грци итд. воде порекло од Словена.

²⁷ Јустинијан је један од најславнијих „трачких” византијских царева (владао 527–565), коме је из самог имена очигледно словенско порекло: Јустиција је била богиња правде тј. истине, јустина=истина, Јустинијан=Истинијан.

²⁸ Славен и Рус (исто у ориг.) су имена двојице митских (или историјских) личности; ако су Славен и Рус историјске личности које су живеле у време Александра Великог, онда то говори о постојању ових имена и народа у IV в. пре н. е. што је у великој супротности са тврдњама германске историографске школе.

²⁹ Вероватно „дијак” а не „Диар”; дијак је био писар код владара и од ове словенске речи настала је и титула дјук (duke), која се преводи као „војвода”. Име Гота (који, узгред речено, ни по званичној историографији немају никакве везе са „готиком”) долази од немачке речи „гот” која, исто као и енгл. реч „год”, значи бог, а заправо обе речи потичу од словенске речи „господ, -ин, -ар”. Можемо претпоставити да су ови „Готи” полазили у битке са ускликом „За господара!”; овде се треба сетити да су се у Србији све до II св. рата краљевима обраћали са „господару”. Затим, један од забележених готских владара звао се „Филимер”, што су руски историчари протумачили као „Велимир”, итд.

³⁰ Махеј Стријковски (Maciej Strykowski Osostowiciusz, 1547-1593), пољски историчар, писац и песник, рођен у селу Стријкову по коме се назвао. Осим пољског, говорио је литвански и руски језик. Био је у Москви, а посетио је и рушевине Троје. Најпознатије дело му је *Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszystkiej Rusi* (*Историја Пољске, Литваније, Жмуди* (старо литванско племе) и *читава Русије*).

РОСИЈСКА ГРАМАТИКА

1754–1755. године

Посвета

Пресветлом господару, великом књазу Павлу Петровичу, херцогу холштајн-шлезвигшком, стормарнском и дитмарсенском, грофу олденбуршом и делменгорстском и др, најмилостивијем господару.

Пресветли господару, велики кнеже,
милостиви господару!

Господар многих језика, језик росијски, не само пространошћу места на којима влада, него и својом сопственом величином и свеобимношћу надмоћан је пред свима у Европи. Ово ће невероватно изгледати странцима и неким природним Росијанима који су више напора уложили у стране језике него у свој властити. Али свако ко, без предубеђења о величини других језика, прилежно проникне у наш, са мном ће се сложити. Карл Пети, римски император¹, говорио је да је шпанским језиком са богом, француским – са пријатељима, немачким – са непријатељима, италијанским – са женским полом најбоље разговарати. Али да је знао и росијски језик, овоме би несумњиво додао да је њиме најбоље разговарати са свима, јер би у росијском језику нашао величанственост шпанског, живост француског, чврстину немачког, нежност италијанског, а осим тога богатство и снажну у представама језгровитост грчког и латинског језика². Подробније доказивање свега овог захтева друго место и прилику. Мене је дуготрајно упражњавање росијског језика у то потпуно уверило. Силно Цицероново красноречје, величанствена Вергилијева важност, Овидијева пријатна китњастост нимало се не губе преношењем у росијски језик. Најфинија философска домишљања и расуђивања, разноврсна природна својства и промене до којих долази у нама видљивом саставу света и у људским обраћањима, код нас имају доличне речи које добро изражавају предмет. И ако нешто не можемо тачно приказати, то не треба приписати нашем језику, већ нашој недовољној вештини његове употребе. Ко се у њега удубљује, узевши за водича општи философски појам о људском говору, видеће бескрајно широко поље или, боље речено, готово бескрајно море. Запутивши се у њега, колико сам могао одмерити, начинио сам ову малу и општу скицу читавог простора – Росијску граматику, која садржи само основна правила. Ово невелико дело веома бих се плашио поднети на дар њ. и. в. да ми оно, не рачунајући мој усрдни труд за отаџбину, није само својом потребом дало за то смелости. Тупо је ораторство, муцава поезија, неутемељена философија, одбојна историја, сумњива јуриспруденција – без граматике. И мада она потиче од опште употребе језика, својим правилима показује пут

самој тој употреби. И зато, кад за граматиком све науке имају потребу, желећи да она сјајем од пресветлог имена њ. и. в. добијеним привуче росијску омладину на учење, понизно приносим исту њ. и. в. пун истинског веселја о свежељеном многолетном току вашег живота у здрављу. Свевишњег промисао, која припомаже бризи о вама велике Јелисавете и ваших најдражих родитеља, нека благоизволи укрепити ваше детињство, просветити дечаштво, развеселити младост, прославити зрелост и продужити у бодрости премудру старост. И док буду под руком свевишњег ваше године заједно са нашом општом радошћу расле, нека расте и росијске речи исправност у богатству, лепоти и снази за опис славних дела предака ваших, за слављење благословеног Петровог дома и читаве отаџбине, на задовољство њ. и. в. и ваших потомака, којима да продужи господ број непрекидно во вјеки, од искрене верности желим, пресветли господару, велики кнеже, њ. и. в. понизни роб

Михајло ЛОМОНОСОВ, септембра 20. 1755.

„Росијска граматика” је формално посвећена Павлу Петровичу Романову (1754-1801), сину Петра III и Катарине Велике, који је у часу објављивања „Граматике” имао тек годину дана. Објављивање прве руске граматике – издавач је била тада још млада Академија наука – одмах је прихваћено као изузетан догађај у руској култури, као национални празник. „Граматика” је убрзо изишла и у немачком издању, а на руском је била толико тражена да су штампана три издања за Ломоносовљевог живота и још три за кратко време након његове смрти.

Ломоносовљева „Граматика” је била прва граматика руског језика, прва написана на руском и штампана општедоступна збирка већ формираних правила творбе и промене руских речи. Таква збирка је у том часу била крајње потребна. Пошавши неутаганим путем, без иједног претходника, Ломоносов је на том путу остварио велики успех. „Росијска граматика” је не само сведочила о дубокомисаоности, изузетној обдарености и широким знањима свог састављача, него и показивала на ком је нивоу мисаона зрелост народа из кога је потекао аутор. „Граматика” је имала нормативни карактер, истовремено представљајући не механичку, него критичку збирку правила. Ломоносов се никад не задовољава простим показивањем шарене језичке праксе, већ у сваком поједином случају указује пут ка „бољој разумној употреби”. „Лоши примери нису закон” – такав је његов став. У хаотичном времену након Петра Великог, у условима неразграничености књижевних стилова, мноштву нових захтева према писаној речи, исхитрености и несистематичности са којима су решавани проблеми књижевног језика, промишљени и чврсти граматички прописи Ломоносова били су од огромног значаја. Неколико генерација људи у Русији за своју добру писменост – онакву са каквом су и писана књижевна дела с краја XVIII и почетка XIX века – могу бити захвални Михајлу Ломоносову, његовој „Граматици” и његовим делима уопште узев.

¹Тј. император немачког „Светог римског царства”, Карло V, немачки и аустријски цар 1519–55.

²Делимични настављач Ломоносовљевог рада, рус. историчар Јуриј Венелин (1802–39), отишао је, сасвим оправдано, корак даље и устврдио да је „словенски језик – стабло, а грчки, латински и остали језици су гране”. Ову и за наше време тако необичну тврдњу лако је доказати далеко већом сложеностју било ког словенског језика у односу на друге. Нпр. ни грчки ни латински језик немају инфинитив; истовремено, оба имају мање времена од словенских; вокабулар латинског језика из староримских времена врло је мали а старогрчки тек нешто већи; у германским језицима творба нових речи се врши простим спајањем постојећих: cow-boy-cowboy (крава-момак-кравамомак; у слов. језицима, нпр. српском, постоје речи кравар, овчар, свињар... општи назив пастир, од пазити и напасати истовремено); Bett-Decke-Bettdecke (кревет-покривач-креветпокривач; у срп. постоји посебна општа реч покривач, уз низ других), Pulver-Kammer-Pulverkammer (прах-просторија-прахпросторија; на срп. барутана) итд. Већа сложеност је последица дуготрајнијег развоја. Зато су, првобитно, из словенског језика настајале латинске речи, а не обрнуто; нпр. praetensio-пре-теснио-при-тежња-притежавање-тежња-претензија, итд. као и називи Adria-Јадар, од речи јадро/језгро, од чега и називи Јадар, Јадран, Једрене, Јадриб (касније Мухамедина тј. Медина) итд.

Превод и коментари Андриј ЛАВРИК

Сергеј Јесењин

траг других - Михајло ЛОМОНОСОВ

Славе Ђорђе ДИМОСКИ (1959)

ОСВЕТА СТВАРНОСТИ

доручак је постављен на сто. на балкону лепршају опране кошуље. тихи ветрић најављује скорашњу олују. пијем кафу са непознатом дамом. небо се смркава. под надгробним плочама уздишу преци. чињенице су досадне и мрачне. непозната дама устаје и жури унутра. глава реагује у надметању са стварношћу. почиње да пљушти по столовима и плочицама. кишни конци праве огромно мутно стакло у коме се искушава моје лице.

ШУМСКИ ПУТ

I

Трпки
трепери блесак
кроз гране.
Новембар.

Савијам се
ка земљи
као биљка
под сланом

и слушам
ударце чекића
по ексерима
на оном
кога
закивају
на крст.

Ах,
Нећу васкрснути!

Као сенка
издужује се
шумски пут.

II

Нећу васкрснути
да бих испио
чашу светлости
светлосни шумор
светлине
која скончава
ужарени дах.

У сенци
се издужује
шумски пут.

Куда ли жури
овај
невидљиви монах
испред мене?

III

Куда ли жури
овај невидљиви
монах

хоће ли срести
мајку
са мном
у својој
утrobi

пре него се одвојим
од ње

са вриском
у
смртоносној
муњи

као што се одваја
Небо од Земље

IV

Из долине одјек
удара чекића
по ексерима.

Оковани се цеди
у рељефној светлости
низ гране.

Где је крст?

Језик – живо месо!

Укрштене греде
секу хоризонт
на четири.

Кипови стабала
затварају
шумски лавиринт.

Ах,
нећеш васкрснути
Тело – сенко.

ПРЕДАЊЕ О ЈАРЧЕВОМ ЗАЛИВУ

Паску Кузману

јарац-археолог струже копитама
по каменим грудима галичице
тражи изгубљено краљевство
тражи белу хорду

бела хорда у лишај се распрсла
по камењу скамењена између
сача небеског и даха воде

разноси се глечерима
рика разбеснелог (и увређеног) јарца
– јарићи – бели анђели
узнесите се на небо

будите луч небески

сићи ћу доле у залив

у подводну ковачницу
да ми бронзом окују

муда-клепетуше

ПОСЛЕДЊИ РУКОПИСИ

Изнурујући се, улазим
У последње рукописе
Између кантара и сушти.

Насупрот мене свет
Се смањује
И смрвиће се у прах.

Тишина. Празнина и Етар
Стварају моје Тело.

Загонетни Глас
Уткан је
У патњу мрака

Сиктање речи
Тихо, као пепео
У грло се слива

Немоћ?

Сам сам
У блиставом крику!

И сигуран да сам то
Ја!

КОНАЧНА ВЕРЗИЈА

Следим вертикалу
Низ коју пада
Стрелом
Погођена птица

На неки начин
– То је смрт

Плави бескрај
Што ме испуњава
Затвара се
У једно рибље око

На неки начин
То је крај бескраја

Светлост и сенке
Беле као креч
Нестају
У истом трену

И црв што излази
Из трулог тела земље
Гута свод
У своју чељуст

А реч, на почетку
Што беше
Цеди ми вене
И постаје
Жива рана

На неки начин
Окретом се ка води
Помодрелој од туге
И повиках

Исусе
Коначно Ти Си

Фикција
А не Симбол!

МАЈЧИН ЈЕЗИК

И ти си сисао
Млеко мајчино
Из мајчиног језика.

Сисао си? Из језика
Који се музе
У златну чинију
И приноси се
На трпезу.

Господине Писцу (млад?)
Док сисаш

Само он троши храну
На бојном пољу
За тебе. Ноћу и дању.

Дању и ноћу.

ВУЧЕЊЕ ЗА ЈЕЗИК

Као пристојан грађанин
пријавих власти свој језик
за којег ме вуче
неки сврабеж:

— Он се мноме служи.
Брбља изнутра и споља.
Шегачи се: жилет! лавор! вода!
Инати се: Добро дошли
У нови хаос. — И све тако.

Он се мноме служи,
а можда сам ја тај
од збрке језика
створен:

док затварам очи
у мраку
за језик ме вуче сврабеж

не чачкај мечку
у...
док спава.

ДО ГОЛЕ КОСТИ

онај који те изнутра глође
до голе кости звер је
из бабиних прича

звер која долази
из зверског света

па се умиљава
крвца да ти локне
месце да ти апне

и да му скрцкају зуби
по огољеној кости

онај који ме изнутра глође
до голе кости звер је
која ми
из кавеза пуштена
загорчава век

па јој се умиљавам
да живим – преживим

као мој пас напољу
што летњу жегу глође
до голе кости

ИНТЕРМЕЦО

такси! вичем. такси!
ромори ситна кишица.

кваси мене и мог пса.
такси! цвили мој пас. такси!
ситна кишица нас кваси, кваси.
ромори ситна кишица.
у устаљеном ритму ромори
у ритму та кси та кси се њише.
пада.

*РЕКОНСТРУКЦИЈА ПРОЗА О ТРАНСИБИРСКОЈ
ЖЕЛЕЗНИЦИ... А МАЛА ФРАНЦУСКИЊА ЖАНА*

воз који одлази
док пада снег
до ерекције
узбуђује простор.

ехо
се враћа у уши
владе у.

сибиром завијају вуци.
спавај жана жанета нинета
грличице.

**Маченце кокочице злато моје
Спавај ми бумбарче
Шаргарепице бомбонче
Срце моје малено
Пиленце
Моје јаренце
Мало пиченце
Птиченце
Одспавај међу сметовима.*

Блез Сандрар

Препевао с македонског Радослав ВУЧКОВИЋ

Ненад ГРУЈИЧИЋ

СВЕТЛЕЋИ ТРАГ МУЧЕНИКА САВЕ МРКАЉА

Живот и дело Саве Мркаља! О, како једноставно и патетично звучи ова синтагма са ускличником на крају. Међутим, и једно и друго, и живот и дело Саве Мркаља, непојамног су парадокса и судбине, јединствени калейдоскоп изненађења и чуда. Толико свакодневног трагизма, с једне, и умног тријумфа за вечност, с друге стране. Као да се ради о два удаљена и разнородна бића, без шансе да се икада сусретну у једној тачки.

Аура дечака из Сјеничака са Кордуна, рођеног 1783. године, потоњег песника, есејисте, полемичара, филолога, полиглоте, филозофа, математичара и научника, претрпела је жестоке ударце и оштећења, од којих се у кратком земаљском животу није могао опоравити. Одрастао у Војној крајини где уши Срба граничара стрижу на сваки шушањ, и где је све било подређено опрезу на живот и смрт, на учестала ратовања и изгибије за туђега цара. Стварност у знаку ојкачког тростиха: „Ој, Крајино, крвава `аљино,/ с крвљу ручак и с крвљу вечера,/ свак крваве жваће залогаје.”

По физичкој конституцији, ситан и нејак, по умној – грандиозан и непоновљив, темпиране душевне бомбе у крхком телу, Сава Мркаљ је још од раног детињства био изложен хињењу и ударцима завичајних врсника. У старинским играма, на пример, дечјим и чобанским – клисање и кевање, где се удара штапом по ваљкастом парчету дрвета увис, то јест штапом гони дрвена лопта између себе, млади Сава увек је извлачио дебљи крај, бивао угруван и шиканиран, немоћан да се покаже и докаже у физичком надгорњавању. Код Мркаља се израна стварао отпор према грубим и телесно супериорнијим дечацима, према њиховој доминацији у свакодневним вештинама и ситуацијама. Тај отпор створио је комплекс ниже вредности на том плану и Мркаљевој потребу да буде најбољи на другом, на духовном и образовном.

Сава Мркаљ је парадигма генијалног човека, не само у Срба. Пример оне интелектуалне врсте која, у финиширању животних резултата, нема однегован таленат за сопствени таленат, а при томе ни конзистентну душевну интелигенцију. По својим интелектуалним капацитетима, био је толико изнад просека да је намах изазивао

чуђење и зазубице. Што љубомором и неразумевањем других, што његовом непредвидивом нарави и инађењем до чегрсти, губио је психички ослонац у своме сложеном бићу и постајао неко други, понајпре самог себе.

Код већине људи сматран је изгубљеним и лудим, крајишки речено, блентавим. Ни институције нису знале шта ће с њим, да ли да га прихвате или одбаце. Очас је с њима у разумевању и савезу, очас у сукобу и потпуном размимоилажењу. Отпор околине на сваком кораку, те завист која прераста у мржњу, спречавали су да Сава Мркаљ за живота постане светионик свога времена. Томе је, дакако, и сам, рекосмо, допринео неукротивом емоцијом и прзницењем. Може се и прзничити у јавном животу, али мора постојати свест о дометима и сврси тога прзницења, мора у таквом деловању светлוצати бар мрвица дипломатског дара, поготово, у живом разговору са људима. Мркаљево неузимање у обзир човекове покварености и лицемерја, то јест људске амбиваленције у свакодневном животу, ту око њега, за вратом и на дохват руке, и потребе да се он притом постави у улогу голуба или змије, коштало га је узлазне линије у каријери и коначног тријумфа.

У шеснаестој години живота ослобођен војне службе, а већ у седамнаестој, у Госпићу, био учитељ ђацима старијим од себе три-четири или чак седам-осам година. Неки су били и бркати, сви редом регрути за разна аустријска ратишта. Нико га није узимао за озбиљно, служио им је за поспрду. Његово големо знање личило им је на суманутост и којештарију. Чувши да ови ђаци одбијају да слушају Мркаља и његова предавања, да га уопште не уважавају, богати трговци и црква избегавали су да му плаћају обећане новце.

Напустио је Госпић и разочаран лутао неколико година без трага и белега. Нашао се, затим, изненада у Загребу као, гле, похађач архигимназије, сада старији од ђака онолико колико су били ученици од њега у Госпићу. С тим што он сада у Загребу није био учитељ, већ обични гимназијалац. Ови ђаци потицали су из фрањевачких и језуитских школа, темељни у основном знању, али не мари Мркаљ, опет је најбољи, најодличнији, супериоран у односу на све остале. Посматрали су га са чуђењем, на махове и са дивљењем. То су била негована, па и размажена деца загребачких пургера и племића, богаташа и аристократије, са свим могућим привилегијама и пречицама. Сиромашан и без педигреа, без игде икога свога, Сава Мркаљ је био страно и напуштено тело.

Рођен у кући-плетари од кестенових грана улепљених иловачом-жутуљом, са хладним земљаним подом без икакве подлоге, Мркаљ је одрастао као рурално биће са полудивљим стаништем. Заједно са родитељима у крпама, и браћом и сестрама, полуголом сиротињском нејачи, живео је испод трошног крова који је при јачем пљуску и прокишњавао. Кроз такву граничарску избу промицало је и задржавало се и породично благо или стока, кравица или крмача на пример, која се ту и прасила, и потом наваљивала брњицом на људско новорођенче у дрвеном кориту-колевци.

И касније у животу, увек подстанар у потлеушама и собицама,

у беспарици и гладовању, скрајнути особењак, са невиђеном мотивацијом за научавањем, стремио је ка новом стицању знања на многим пољима. У Будиму наставља високо школовање, где упознаје многе српске младе интелектуалце, међу којима и Димитрија Давидовића и Димитрија Фрушића, који ће 1813. године у Бечу покренути „Новине сербске”. У изабраној дружини интелектуалаца, као „украш српске пештанске средине”, међу онима који предњаче, и сродан Мркаљу, био је млади Лука Милованов, родом из Сребренице, који ће касније објавити несвакидашње дело о римованим речима у поезији под називом „Опит к сличноречности и слогомерју”.

Свестран, даровит за природне науке на челу са математиком, и за све остало што људски ум може да захвати, најмање се очекивало да ће Сава Мркаљ дубоку бразду заорати на пољу филологије, односно, матерњег језика и писма.

Објавивши 1810. године легендарно дело на свега 18 страна, са две странице предговора, са ироничним насловом, „Сало дебелог јера либо азбукопротрес”, одмах је привукао пажњу, то јест лавину негирања, где је предњачила наша црква – да јеретичким списом Сава Мркаљ одваја Србе од „мајке Русије”.

У српској књижевности осамнаестог века и с почетка деветнаестог, на плану језика, владало је велико замешатељство са много нефункционалности и произвољности у употреби језика и писма. У ћириличној азбуци са 46 знакова, у употреби су били српскословенски, (просто)народни, рускословенски и славеносрпски (грађански) језик. Сава Мркаљ је радикално засекао азбуку и одбацио 20 сувишних слова. Он каже: „За језик један, толико писмена (то јест слова) треба колико звучића (гласова) имаду све његове просте речи.” И додао оно чувено: „Пиши како што говориш.” То ће Вук Стефановић Караџић преузети као свој манифест. Као интелектуалац мултикултурних домета, Мркаљ је знао за визију германског граматичара и филолога Јохана Кристофа Аделунга (1732-1806), који је уствари измислио то ортографско правило, поставио га теоријски: „Пиши као што говориш, а читај како је написано.”

Који месец по објављивању „Сала дебелог јера”, Мркаљ се први пут сусреће са Караџићем, у Пешти (Сава има 27, а Вук 23 године). Иако пореклом из удаљених српских покрајина, оба говоре ијекавским наречјем. Створио се благонаклон и пун разумевања савез двојице младих пријатеља, изузетних Срба.

Видевши Мркаљево чудо, „Сало дебелог јера либо азбукопротрес”, Вук Караџић се намах одушевио: „Ово рјешење г. Мркаља је тако истинито и тако јасно да га сваки Сербљин, који здрав разум има и беспристрасно судити оће, мора одобрити.”

И када се очекивало да ће Сава Мркаљ капитализовати своје несвакидашње дело и латити се одговорних послова у конкретном животу уз подршку коначно стечених пријатеља, он се након девет месеци од појаве „Азбукопротреса” необјашњиво повлачи и одлази у православни манастир Гомирје у Горском Котару. Своју молбу за пријем у манастирско батство исписује на црквенословенском језику, упечатљивим калиграфским рукописом, где се његово презиме

пише као: Меркалио. Готово да се умиљава цркви која га одмах, без искушеничког искуства, производи у монаха Јулијана.

После немилосног напада на Мркаљево дело, црква му, дакле, пружа руку, и на неки начин зауставља у даљим научним наумима, јер је најављивао и нову књигу, „језикопротрес“, студију о српском језику, а потом и граматику. Неки су помишљали да ће у манастиру имати мира да заврши то дело, па се зато нашао међу монасима. Међутим, тек ту наилази на препреке, отвара се клупко проблема из ране младости, поново је игнорисан и понижаван. Церећи му се у лице, калуђери га шиканирају са увредљивим предлозима – „да салом дебелог јера намаже своје ципеле“.

Грешни попут свих људи, калуђери му подмећу разне сплетке и опадавају га код епископа говорећи да их „проклети Мркаљ“ физички напада и туче, да је на њих чак бацио камен од десет кила. На Мркаљеву забезбедност тиме шта све човек човеку може чинити, и то под манастирским сводом, братија још више појачава притисак, а врх цркве ћути. Након две године проведене у Гомирју, видевши да му ту нема станка, погружен у тешко разочарење и чамотињу духа, Јулијан скида калуђерску одору и бежи у бели свет. Читалац ових редова помислио би да ће Мркаљ одмах у Пешту, да ће се вратити на ведре стазе свога живота, у град где је био стекао знатан број присталица међу српским интелектуалцима. Али не, он одлази у непозанто. Лута, пропада и животари. Сваки дан леже и устаје са немирима који почињу ментално да га нагризају. Но ипак, у тих двадесет година пустиловног живота обиграо је многе крајеве где живе Срби. Зарађује понешто црквице за голи живот радећи као слободни учитељ од данас до сутра. Био је у Турској, односно у Херцеговини, Босни и Србији, које су тада биле под османлијским јатаганом. Затим у Далмацији, у Крупџи и Шибенику, па онда у Вргинмосту, Глини и Карловцу, затим у Сремским Карловцима и Новом Саду, у Шапцу, у Банату, па опет у завичају.

У Карловцу предаје латински језик једном учитељу цртања, и у тренутку необјашњивог растројства потезе нож на њега. Одмах буде окован у тешке букагије и затворен, а убрзо смештен у болницу. После каквог-таквог опоравка, војне власти у два наврата, 1826. и 1829. године, покушавају да умилогласе цркву да поново прими Мркаља у неки од фрушкогорских манастира, да ту молитвено тихује и избегне разарајућу депресију. Међутим, митрополит Стратимировић и архимандрит Лукијан Мушицки немају милости. Стратимировић наводи да је Мркаљ већ био у три манастира: Свети Ђурађ, Гомирје и Јазак, и да је у сваком, „плаховит и неподношљив“, вређао монахе. Није помогао ни Мркаљев сонет посвећен Лукијану Мушичком 1828. године.

Као што је познато, у болници Мркаљ је написао чувену песму под дужим насловом: „Састављено кад у Горњокарловачку боловаоницу доспедо` побеђен и остављен од свега света“. Миодраг Павловић, ову песму под измењеним насловом, „Море зала ови је свет“, уврстио је у своју антологију српске поезије. До данас, сачувано је десетак Мркаљевих песама које је дао Вуку када га је овај

посећивао у бечкој душевној болници. Они разговарају размењујући писане цедуље јер је Мркаљ и оглувео. На једној Сава помиње Вуку свој „претргнути рад у пољу књижевства србског”, „жељезну судбину” и „страшно гоненије, силно гоненије” које му није дало да ради „знаменито људски”.

У Бечу је и умро у својој педесетој, 1833. године. Ни дан данас не зна се за гроб или место где је сахрањена честица тела Саве Мркаља. Можда се земни остаци налазе у некој од општих гробница у Бечу, које су настајале у другој половини деветнаестог века ширењем аустријске метрополе. Но, постоји мишљење да је одмах по чину смрти, од стране болесника у бечкој лудници, Мркаљево тело растргано, разбацано и развучено у бестражје.

При тужном крају овога записа, вратимо се на трен делу Саве Мркаља. Посебну пажњу заслужује један стваралачки моменат несвакидашње природе. Седам година после „Сала дебелог јера...”, у Давидовићевим „Новинама србским”, појавио се есеј Саве Мркаља „Палинодија либо одбрана дебелог јера”. Палинодија је песма или спис у којем се пориче нешто увредљиво или негира ранији став исказан у неком делу. То је, дакле, својеврсни опозив онога што је аутор раније мислио и написао. Тако је, на пример, Овидије створио ново дело, „Љубавни лекови”, да би порекао ласцивни садржај из претходног, „Вештина вољења”.

Конкретно, Мркаљ је ту порекао своје дело „Сало дебелог јера либо азукопротрес”. Чак је у „Палинодији” на изненађење многих написао: „Ко је кадар тако добро без дебелог јера писати?” Врх цркве игнорисао је ову Мркаљеву „метаноју”, не сматрајући је истинском. Његови најближи пештански пријатељи и Вук Караџић осипају паљбу по „Палинодији” заступајући, уствари, становишта из Мркаљевог „Сала дебелог јера”. Било је то парадоксално, чак и апсурдно, да се аутор одриче свога дела, а други га бране и заступају. Међутим, филолошки стручњаци, до данашњих дана, попут академика Александра Младеновића, и у новом Мркаљевом делу видели су вредност и смисао.

Сетимо се изјава песника и писаца у разним језицима и временима. Говорили су да би могли после свога већ написаног и прослављеног дела створити друго из епицентра првог, и да то буде боље урађено. Петар II Петровић Његош је рекао да то што је у поезији створио и није нешто нарочито, и да би могао наново, другачије и боље све то написати. Слично је у новије време, рекао и чешки контроверзни писац Вацлав Хавел. И не само они.

Генијални аутори имају право на такве мисли и одлуке, они могу из истог тематског средишта, у новом концентричном кругу већег или мањег обима, у новом вектору садржаја и форме, сачинити ново независно уметничко дело. Дакле, оба Мркаљева дела могу, по себи, аутономно да постоје као остварене целине.

Друга је прича о људским врлинама и манама, о карактеролошкој и наравској, психолошкој и менталној структури бића, о комплексима и страховима човека. Не заборавимо да је Сава Мркаљ у својој поезији дао одговоре на ова питања. А поезија је највиши

облик литерарне писмености, и најдуговечнија. Понајпре у поменутој песми, која почиње стиховима: „Јао! Јао! Јао триста пута”. Ту су људи насликани као звери горе од свих других, као чудовишта опакијих и крвожеднијих својстава од змије-анаконде, вука, риса или лава. Човек је, пева Мркаљ, „гад од разна рода”. И додаје: „Зло је мучно садашње поднети,/ Зло нас бивше пече у памети,/ Будуће већ једе нас.” Мркаљ говори о неуништивости зла, о злу које ће нам тек будуће време донети.

Зло се, дакле, само примирује, успављује на неко време, и онда опет буди. Човек је носач и катализатор тога зла. Иво Андрић је записао да „највеће зло од свих зала је поновно буђење” зла. Андрић је записао и ово: „Свијет је пун гада, и крштеног и некрштеног.” И додао: „Зло и несрећа и немир међу људима су стални и непролазни”. А Сава Мркаљ, век и по пре нашег нобеловца, каже да је „човек, страва човеку”.

За трагичног Саву Мркаља реална збиља носила је нерешиве препреке и тајне. Оно што је требало упростити, није успевао у свакодневном животу са људима. Као идеалиста, он је компликовао. Није помогло ни то што је био ерудита енциклопедијских распона, филозоф, богослов, математичар, учитељ, беседник, реформатор, полемичар, изванредни познавалац историје, логике, физике, хидротехнике, архитектуре, метафизике, а уза све одлично знао француски, немачки, руски, јеврејски, италијански, грчки и мађарски, те старогрчки, латински и старословенски, веома добро се сналазећи и у низу других језика.

Образован и паметан, али, како примећује Гојко Николиш, „непаметан за овоземаљски живот који од људског створења захтијева много лукавости, гипкости, прилагодљивости, послушности и одрицања од самога себе и својих идеала”, Сава Мркаљ остаје једна велика енигма.

Демијуршка природа човека оличена је и у Његошевом стиху: „Човјек чојку тајна је највећа.” Човек је биће несхватљивих, истовремених, моћи и слабости. То показује и пример несвакидашњег Србина из Горње Крајине. Иако у знаку звезде падалице, на небу српскога језика за сва времена остаје светлећи траг ненадмашног мученика Саве Мркаља.

(Беседа поводом свечаног уручења награде „Сава Мркаљ” у Библиотеци Града Београда, 14. децембра 2017. године)

Ненад ГРУЈИЧИЋ

БЕЗ КАТАНЦА НА УСТИМА

„Остајем грађанин српства и човечанства.”
(Васо Пелагић)

Претеча Петра Кочића, Васо Пелагић, парадигма је народног трибуна здравог разума и непоткупљиве визије. Књижевник и научник, публициста и интелектуалац, просветни радник и народни лекар, идеолог и устаник, утописта и практичар, Пелагић је нека врста рационалне јуродивости која је имала судбинске задатке и резултате. Храбар и агилан, учен и даровит „на четири воде”, па ипак – јавно рашчињаван, проглашаван лудим, прогањан, бацан у затворску мемлу и негве.

Као млад учитељ у завичају, у Брчком, онима, који су му дали посао, одмах је рекао: „Уредићемо плату пошто видите мој рад и пошто вас ја упознам.” Био је човек пчелињега лета и труда, желео све на чистац, отворено и логички просто, па да се мења оно што не ваља, из корена, и лоше људске навике и заблуде, а онда и режими и друштвени системи са вековним платформама потчињавања. Васо Пелагић је осећао јединство човека и природе, знао да у том принципу треба тражити законитост за организацију друштвеног поретка. Истицао је: „Појединчева срећа је у срећи свију.”

Иако скоро две деценије дуже од Кочића, живео је Пелагић шездесет шест година, краће него што је могао по капацитетима урођене виталности и чуваног здравља. Да је Кочић доживео Пелагићеве године, да ли бисмо данас читали дупло опсежнији књижевни опус овог генијалног Змијањца? Пелагић је умро међу букагијама пожарвачог затвора, у тамници Забела, укопан на затвореничком гробљу ноћу, тајно, без могућности да му кости буду достојно сахрањене на другоме месту. Кочић је завршио у душевној болници у Београду. Здробили су их накарадни режими, неправда и злочин. Али, гле, данас улице и школе, установе и удружења масовно носе њихова имена.

Она чувена латинска изрека: *vox populi vox dei* (глас народа, глас је богова, то јест, оно што народ хоће, то је светиња), била је водилја и Васе Пелагића и Петра Кочића, и остала формулом за трибунско

деловање у сваком времену. Оба су били велики и непоновљиви борци за праву и слободу српског народа. Код Пелагића, наглашен је и универзални, односно, општељудски поглед на ова питања. Као велики српски родољуб, Пелагић је и тај план, општечовечански, нарочито у зрелијим годинама, конкретно дефинисао: „Мој Бог је оличен у светој истини и правди, моја Црква је мој народ и човечанско братство, мој је Морал економска и политичка једнакост свију људи и народа.”

За Кочића, народ је, такође, божанство. А човек без свести о корену, без вертикалног споја са својим народом, особа је без Бога – нико. За свога кратког живота, видећи бол и чемер српског народа у Босни, Петар Кочић у националном нивоу борбе види основни смисао и упоришну тачку: „Наш је народ тако убијен и сатрвен јадом и невољом па је неко морао устати и подвикнути против силних зулума и неправди које се над њим чине.”

Дабоме, подвикивао је и Васо Пелагић пре Кочића, и те како. И гурао као Сизиф, делао и писао даноноћно, преваљујући често камен с ону страну брда, не штедећи себе и не хајући за лични, материјални добитак. Имао је шта да каже и уради за свој народ, и шаком и капом. Судбински путеви и животна раскршћа сустижали су Пелагића у већем делу Хабсбуршке, то јест, Аустроугарске монархије – у Српској Војводици, код Срба пречана, на пример, а географски гледано, и на терену данашње Босне, Хрватске, Мађарске, Румуније, Чешке и Швајцарске, те ондашње Србије, Црне Горе, Русије, Бугарске и Турске. Изабран је 1871. године за председника Уједињене омладине српске у Новом Саду, која је била основана коју годину раније, а са њим на челу убрзо и забрањена.

Свугде је стизао и боравио, понекад и без своје воље, властодржачком руком хапшен, затваран и премештан, и – вишим промислом, опет пуштан, понекад и – бежао. Требало је знати стићи и утећи, а све без авионског саобраћаја и брзих аутомобила, несаломиво и мисионарски, слободарски и надахнуто, са визијом на челу и борама у зноју.

За живота је објавио и народу поделио невероватних 250 000 примерака својих књига. Који би се српски писац и делатник данас могао тиме подичити? Његова култна књига „Народни учитељ“, објављена 1879. године, до данашњих дана непревазиђена је творевина на Балкану и шире.

И данас треба, дакле, подвикнути, али – ко ће? Данас нема срчаних трибуна попут Пелагића и Кочића, нема њихове чисте, свестране и безрезервне жртве. Част потенцијалним изузецима, али њихови напори остају у зони дневнополитичких дриблинга за тренирање строге уз аплаузе у своме атару, увек уз лични интерес. Данашњим тзв. лидерима недостаје таленат за духовни подвиг који порађа визију за материјалну основу живота и опстанка. Без духовног капацитета на путу слободе и обнове, нема идентитета и континуитета народа. После потрошеног мандата у равни дневне политике, данашњи лидери (читај: дилери политике) изгледају као порозне и празне вреће на улици, сива лица без утицаја и значаја,

намах у забораву, медијски опушци, без суштог трага о своме постојању. Кроз време, немају ни мрву од портрета Пелагића и Кочића.

У српски народ, али и међу друге на Балкану, уместо тенкова данас пристигле су европске и светске банке. Тиме су без оружја наново освојене старе мапе. Отимачина ових географских простора обављена је у софистицираном облику окупације, са препознатљивим заперцима језуитског лукавства и бездушности. Увртање, па цеђење народне кичме и малих држава изводи се кроз култ банковне картице, то јест кредита и камате, а кроз механизме такозваног ММФ-а. Данас је све сведено на клањање фетишу новца и његове смртоносне улоге. Новац као врховни демон, као летални вирус човечанства налази се у свим државним извештајима. По новчаним билансима, духовна димензија човека не вреди ни пет пара.

Дробљење животних начела и трансформација људи у зомби-утваре наставља се луциферовским технологијама са безброј платформи и антена. У преносима смрти уживо за милионе и милијарде људи, у непојамним форматима агресивних медија, достигнут је врхунац спектакуларне трговине са патњама и катастрофама, ратовима и прогонима, ништавилом и злом, као манифестној „естетици“ дуго очекиваног 21. века. У манифесту таквих реторти нема самилости и доброте, нема пелагићевске части и кочићевског образа. Има интереса и новца, наopakих облика васпитавања деце и раскорењивања људи, има кича и шунда, аморала и лицемерја, дроге и оружја, криминала и ратова. О томе би данас и те како имао шта да подвикне наш Васа Пелагић.

По обрасцима Содоме и Гоморе, створена је индустрија перверзије и смрти у филмовима и телевизијским серијама, чак и у дечјим цртаћима. Ништа без упуцаног метка, без локве крви, настраности и хорора. Па се чудимо откуд толико насиље међу људима. А онда равнотежа томе, у знаку златног телета – такозвани ријалити програми и садржаји са „јунацима“ тетовираних беоњача и исплажених брњица, у незаустављивом накоту нових медија и „друштвених мрежа“ а све у смртоносној доколици, отуђености и депресији човека. На вашарима медијског оргијања људска душа продаје се будушто, као најлон-кеса.

Има ли живих људи међу нама? Или је виртуелни свет постао јачи од стварности? Оно мало преосталог људикања у патрљцима реалног живота гаси се у кипећим лонцима зависти и мржње међу комшијама и ближњима, где свако свакоме подмеће ногу и радује се туђој несрећи. Васа Пелагић би о томе грмео сваки дан на своме фејсбук-профилу или твитер-налогу.

Угледни српски интелектуалац 19. века Јаша Продановић о Пелагићу записао је сећање: „Био је то живахан човек, румених образа, веселе нарави, као од брега одваљен. Волео је добра јела, али није пио алкохолна пића и није пушио дуван. Уместо обичне кафе, пио је кафу од жира коју је препоручивао свакоме као користан напитака.“ Питамо се данас, зар је могуће да су се таквога, нормалнога и здравога Пелагића плашиле владе пет држава, хапсиле га и тамничиле као

лопужу и битангу. Кријући трагове, Пелагић своје текстове потписује разним псеудонимима: П. Босанац, Ми, Човек, Радојко Побратимовић и други.

Без катанца на устима, витешки звучи несвакидашња Пелагићева реченица из ране богословске младости: „Ја сам дошао у Србију ради знања и слободе, а не ради воловске покорности и бапског слишавања.” Убрзо ће направити доситејевски отклон од црквене бирократије и посветити се конкретној мисији у свакодневном животу. Као побратима бедних и напаћених, Јован Скерлић га сматра човеком „несаломиве воље и апостолске енергије”.

Постоји збирка од 150 писама упућених Васи Пелагићу, чак из Америке и Азије, коју је сачувала супруга Јована Скерлића, Клара. Одмах је уочљиво да су Пелагићу одушевљено писали обични људи: пекари, опанчари, бравари, рабације, дуванице, ћурчије, фурунције и други. А кога људи у тако широком распону воле и љубе свим срцем, тај остаје заувек у своме језику и народу.

Народни трибун попут чудовитог рунолиста што расте на опасним литицама и висовима, Васо Пелагић остаје узор за сва времена. Његова величина је и у томе што га ни једна власт, ни државна ни црквена, није прихватала. Био је опасан за сваки захрђали институционализам и саможиву администрацију. А народ га је обожавао и љубио. То је највише сметало земаљским моћницима чија су прашинаста имена нестала у вихору времена.

(Беседа на свечаном уручењу награде „Пелагићев рунолист”, за укупно дело, у Банском двору у Бањалуци, 22. маја 2018. године)

Мирослав АЛЕКСИЋ

КАКО РАЈНА КРУЉ ЦРТА ПЕСНИКЕ

„Звезданог неба и људског лица човек се никад не може нагледати”, каже Иво Андрић. И, заиста, у том међуодносу који граде неколико хоризонталних и неколико вертикалних линија и међу њима неколико заобљених површина садржане су све битне информације о јединствености лика па и карактера, јединке која је непоновљива.

Дискретно скривен иза површине чела, људски мозак складишти и крије све свесно и несвесно и мири у себи божанско и анимално, креира, управља, радује се, воли и пати. Физиолошку димензију прекрива она духовна, оличена у светлосној аури која у људском лицу добија пуни сјај и разноликост. Из наизглед мало елемената који чине човеков лик рађа се бесконачан број нијанси и детаља који указују на унутрашњи свет, на тај космос, на то Андрићево звездано небо.

Рајна Круљ

Још од старог Египта портретисти су тежили да нам оставе што веродостојнији траг о томе како је неко ко је био предмет њиховог занимања изгледао. Тако је човеков лик настављао да живи и након његове смрти и тако хиљадама година све до појаве фотографије. Леонардо, Тицијан, Гоја или Сезан, мање више су тежили истом циљу с понекад извандредним увидима у духовни свет и карактер човеков, што неке њихове портрете издваја у историји сликарства. С појавом фотографије мења се уметнички однос према портрету, као и према фигуративном сликарству уопште. Фотографија је можда пресудно допринела брзом успону и доминацији апстрактног сликарства.

Почетком двадесетог века јавља се један нови приступ портрету. Треба само погледати радове Модилјанија, Оскара Кокошке или Макса Бекмана, нпр. Мимезис узмиче пред поезисом. Поезис је све оно што чини да нешто пређе из небића у биће, каже Платон у „Гозби”. Тиме се сада превасходно баве портретисти. Не физичким, него психичким или духовним ткивом. Стање духа, карактер, тренутак, то су нови битни моменти. Али сваки портрет постаје неминовно једним делом и аутопортрет. Сликач заправо слика своје виђење. Оно што он издвоји и нагласи, оно што потенцира то је сада портрет. Код посматрача је на делу интерактивна рецепција, насупрот једносмерном дивљењу естетском предмету који подражава природу. Као примере можемо навести многа дела. Мени сада падају на памет Бекманови аутопортрети, па његови портрети Терија Ретбона, или Модилјанијев портрет Дијега Ривере.

Приближавамо се теми из наслова – портретима песника, академске сликарке Рајне Круљ. Прво да видимо да ли је овде стварно реч о портретима. Да ли су ово заправо варијације на тему портрета или пастиши, парафразе, лирски коментари... Како год, реч је о њеној уметничкој преокупацији која је резултирала одличном изложбом на овогодишњим Липарским вечерима (Ђурини дани) у Српској Црњи. Наравно, ништа није случајно. Организаотри манифестације, посвећене сликару и песнику Ђури Јакшићу, препознали су и дело и тренутак у стваралаштву Рајне Круљ, сликарке и песникиње (надам се да ће се и то ускоро обзнанити) и њени портрети песника угледали су нас у Ђуриној Црњи.

Портрети песника које Рајна Круљ користи као предлошке за своје радове су или добро познате фотографије, или исто тако позната дела неких сликара, портретиста. Као основу за Пушкинов портрет користила је слику руског романтичарског сликара Ореста Кипренског из 1827. године. Сам песник је за овај портрет рекао да је то огледало које му ласка. Овом својом духовитом опаском Пушкин је заправо и нехотично дао дефиницију романтичарског портрета. Али, да видимо шта је важније за нашу причу о Рајни Круљ. Она као предлошак користи представу о лику неког песника која је захваљујући честом коришћењу и приказивању негде у нама заживела као архетип. Хтели ми то или не, на помен Његоша у нама се најчешће појављује онај лик са литографије Анастаса Јовановића по којој је уље на платну урадио аустријски сликар Јохан Бес. Тако ствари стоје и са наведеним Пушкиновим портретом. Тако је, или слично и са портретима Диса, Десанке, Ахматове, Цветајеве, Јесењина, Тина Ујевића, Попе, Настасијевића, Црњанског, Шантића, Дучића и других, само што је код песника модерног доба у питању нека од њихових познатих фотографија. Те архетипске представе су предлошци на којима Рајна Круљ поетски надограђује. У линијама Рајниних портрета сублимисана је њена представа о песницима, али више не толико као о историјским личностима, већ као о персонализованим поетикама. Намерна одступања од идеалних црта задатог портрета у функцији су разбијања овешталих љуштура школског приступа и канонских тумачења њихове поезије. Њене интервенције су лирске

и неухватљиве. Она не дефинише већ сугерише: обликом усана, сенком око очију, гримасом на лицу, праменом косе, сплетом бора, положајем шаке, третманом позадине... Ово последње је посебно занимљиво подвући. Наиме, иза неких ликова позадина је чиста и светла – Дис, Настасијевић, Шантић, Андреј Тарковски, а иза других мутна, магловита, облачна, пуна сенки – Пушкин, Ујевић, Јесењин, Цветајева и Ахматова... Тако Круљова сугерише врсту емоционалне драме у којој их она види и кроз коју она пролази као реципијент. Очи њених ликова су најчешће кључ духовних стања ових песника. Њен Пушкин није онај олујни Бајронов сродник, дијаболичке снаге, какав је као историјска фигура заправо био. Његове очи су крупне, мирне, широм отворене, загладане у истину. Он се суочава са фатумом, као да је загладан у Дантесову испружену руку с револвером из кога долази крај. Шантић је стишан и сетан, а какав би и био. Животом је био гурнут у вечно „вече на шкољу”. Андреј Тарковски у једном карактеристичном грчу, с наглашеним борама око бркова и усана, као да порађа реч, као да ће управо рећи – „Ја говорим”. То је реченица коју изговара онај дечак код логопеда у филму *Огледало*. То је моту тог филма. Ахматова чулна, између таме у позадини, у њеном несвесном и светлости која јој пада на лице. Настасијевић израња из неког акварела, са јасно оивиченим контурама лица, као што су јасно уклесане његове „речи у камену”, до граница неизговореног. Тин је у својој кафани, у свом диму, под својим шеширом, осветљен пламеном шибице. Можда једину светлост коју је стварно видео, док је газио „стазом варке”. Десанка, вечно млада, с подвученим цртама лица, које године нису избледеле. Аутора ових редака импресионирао је посебно Дисов портрет. Валови његове косе наговештавају снагу неумитне стихије. Очи загладане у наднаравно и неизбежно. Песник „Нирване” и пророчких „Утопљених душа” у овом портрету тихо се сусрео са ужасом тј. са истином. Данило Киш је овде онај песник „Раних јада”, онај који телеграфске жице види као жице еолске харфе, са девет птица које су прхнуле као ноте са тих жица...

Портрети песника Рајне Круљ, рецимо то на крају, утемељени су у традицији, али је на свој начин и преобликују, дајући јој специфичан допринос. Управо онако како је Елиот говорио о делу унутар традиције.

Редакција „Траг” је одлучила да овај број илуструје и улепша портретима песника, ауторке Рајне Круљ. Мени је припала част да напишем неколико редака о овом њеном ликовном прегнућу, о овом лепом догађају у нашој уметности.

Маја БЕЛЕГИШАНИН

ТКАЊЕ РЕЧИ НИКОЛЕ ВУЈЧИЋА

(Никола Вујчић: *Скривености*, Културни центар Новог Сада, 2018)

Никола Вујчић (1956), аутор више вредних песничких књига, почев од збирки *Тајанствени стрелац* (1988) и *Дисање* (1980), па све до *Сведочења* (2014), за књигу *Скривености* (2017) добио је престижну награду „Златни сунцокрет“, а друго издање штампано је у току ове, 2018. године. Оцењена од стране тумача књижевности као значајно књижевно остварење и посебно „ткање речи“ (Никола Страјнић, стр. 59), књига се заиста показује као такво ткање и на плану композиције и смисаоно.

Збирку чине четири циклуса, а отвара је управо песма „Ткање речи“. Она је поетичка, јер лирски субјект/песник доводи у везу своје писање и тренутке које памти: „Довољне су ми две-три речи / које хватају тренутке. / Ти тренуци, треперави, памте се“. Следи део у загради који на песнички начин појашњава да је управо у памћењу тих тренутака садржана индивидуалност сваког бића; ми се и разликујемо по томе шта памтимо. Од те две-три речи у једној речи песник ће се учаурити и излетети „у светао и простран дан“. Ова лепа слика боји, на неки начин, целокупну поезију Николе Вујчића.

И наредне песме првог циклуса (циклуси нису именовани, само су означени римским бројевима) говоре о речима и поетици. Песма „Скривање у речи“ садржи паралелу између настанка песме и слагања гранчица при ложењу ватре; за песму потребно је „да се створи жар од кога ће настати / њено пространство“. У песми „Уста“ речи се „коте“, „скривају“, „улазе једна у другу“, док у песми „Разговор“ речи нас, на различите начине – „лове“. Ова песма садржи и објаву да су речи, заправо, живе. Подсећа нас ова изјава на учење о речи-ствари и на Малармеову жељу за речју ружа која би била стварнија од свих цветова ружа. Херметизам, у који свакако залази и Вујчићева поезија. Поетику скривености развија и песма „Скривености“, најдужа песма која говори о речима како у овом циклусу, тако и у књизи. Увек недостаје „та једна, једина реч“ – обзнањује песник. Она се скрива, мења, губи... Као што су руски формалисти сматрали да је језик поезије изгубио свежину коју му треба вратити поступком очућавања, тако и

лирски субјект у овој песми каже: „Покушај да исцедиш и некоме даш / реч чији је звук оштрији од оштрице ножа“. Такође, реч, „као облак, рађа разна створења и /облике и њихова имена“; изјава која поново открива да су речи – живе, динамичне и да играју своју „игру скривености“.

Скривености се јављају не само у речима него и у ћутању. Ћутање и тишина такође су мотиви првог циклуса, али и каснијих циклуса. Однос ћутања и речи открива песма „Казна“, једина римована у овој књизи. О речима и ћутању говоре и песме које описују поједине призоре из свакодневице. Тако, у аутобусу (истоимена песма) у једној зимској возњи ћутање свих путника постаје „тишина хладна као снег“. Нема уопште речи ни погледа, постоји само брзина која ће људе однети с једног на друго место. Тиме ова песма проговара и о отуђености као о феномену савремене свакодневице. Сличан мотив отуђености, у споју са мотивима речи и ћутње, третира и песма „Повратак“: при изласку из аутобуса лирски субјект закорачује у „реку речи“, али познаник на ког је наишао изговара да жури и да нема времена за разговор.

Призорима из свакодневице бави се и песма „Суочавање“, где лирски субјект говори о излогу обуће, као и песма „Гледао сам“, у којој, набрајајући градске мотиве и уочавајући да је све исто (улице, људи), на крају примећује да једино дечији плач није исти, јер се „у њему крију речи / које се опиру“.

Други циклус наставља са појединим темама из првог циклуса, као што су теме речи и тишине, али уводи и нове теме и мотиве: раичковићевски мотив камена и тишине (песма „Приврженост“), здружене мотиве камена и времена („Слушање“), однос звука и тишине у песми „У звуку“; ова последња је сажета и језгровита на начин загонетки. И остале песме Николе Вујчића имају ту попинску језгровитост и посебан, искошен поглед на ствари: „Други дан“, „Зову ме и ја се не одазивам“, „Нож“, „Од заборавља“; у последњој се јавља мотив скривености, у закључку песме, а пре тога помињу се „ткање речи“ и јабука пала у крило. Мотив јабуке постоји и у каснијим циклусима и песмама, али је занимљиво да се и на корицама књиге налази јабука која испуњава собу (фотографија Рене Маргит), што указује на посебну, филозофску димензију стварности.

У другом циклусу лирски субјект пева и о природи: о клијању зрна у песми „Мањи од зрна“, о несталности облака у песми „Игра“. У „Игри“ јавља се лепа, очућавањем настала слика, где је људски поглед заправо игла која се провлачи кроз облаке; ето још једног, неименованог ткања... Вид очућавања садрже и песме остварене као питања: „Питам се“ и „Питање“. У првој лирски субјект се пита у ком облику светлост долази до нас, а у другој он се чуди небу које се налази у једној капљици и пита се је ли оно исто као и горње небо и да ли је – иста реч. Тако мотив речи поентира овај циклус и прелази у наредни, трећи, који се такође бави речима, али и новим темама: сећањем и детињством.

Мотив сећања, тачније сећање на рано детињство, уводи песма „Двориште“. Најпре је то сећање на различите слике из тог раног доба,

као што су пад крушке с гране, каменчићи из земље, пузање до бубе, сећање на „велико сунце“ и на траву, да би потом, управо поводом траве, песник увео тему речи и језика: „Те две речи дуго су се уливале једна у другу, / кад кажу трава, ја кажем зелено, / кад кажу зелено, ја кажем трава“. Даље кроз песму он варира тему речи: „Сећам се да сам се приближавао свему / што има име, да га запамтим“. Ово је, дакле, песма о почецима језика, о првом именовању света односно обликовању стварности кроз језик. Кроз то, и о обликовању, ткању песме, будући да је дете, као песник у малом, срицало речи, али и схватило да им „не треба баш све веровати“. Тако се тема сећања (анафора „сећам се“ уводи нас у лелујав ритам давних слика) у овој песми спаја са темом речи, а двориште постаје тај чаробан, готово митски простор почетака сопства, света и језика.

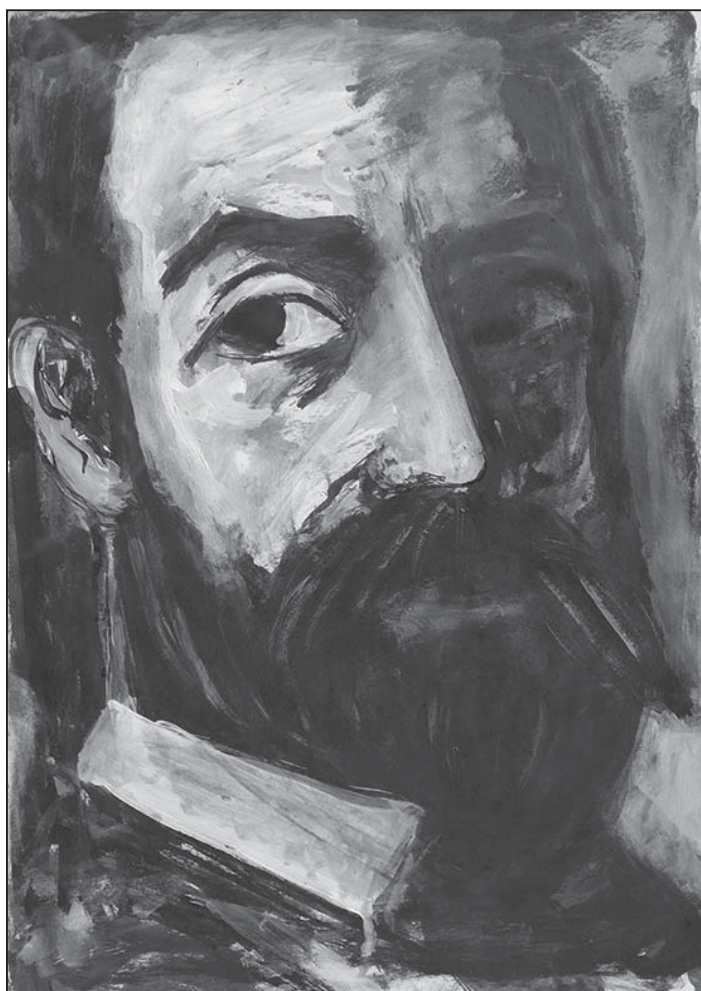
Сећање на детињство наставља се и у наредним песмама. У песми „Живот тече“ лирски субјект сећа се одломљене гране пуне јабука и спознаје да се у незрелој јабуци, како каже, котрља и његов живот. Песма „Грумен“ није у целости у плану сећања, већ њен средишњи део, у загради, садржи сећање на детињство, то јест на тренутак из детињства (јер, подсетимо се, Никола Вујчић наводи мисао Чезареа Павезеа да се не сећамо дана већ тренутака) кад је груменом земље гађао сову; док почетак и завршетак песме говоре о сови из перспективе садашњости. Присуство оделитих временских планова даје посебну драж овој песми.

Тему речи удружену с темом Бога Вујчић уводи у песми „Стрпљење“, где тврди да се Бог стално измиче, односно: „Кроз неке речи се приближимо / а онда ми понестане речи / па заћутим“. Завршна песма овог циклуса, „Подсећање“, садржи сећање на туђе речи; њу прожима цитатност – у помињању „Баладе“ Данијела Драгојевића, као и Борхесове „фитиљаве птице“, да би потом лирски субјект увео тему свог дома и трагова детињства. Али он схвата да га речи, на наизглед парадоксалан начин, саветују да ћути. Јер, вечита је песничка дилема о томе колико речи могу да пренесу наша унутрашња стања и давна сећања.

Завршни, четврти циклус књиге *Скривености* заправо је четвороделна поема „Година“, која пева о сваком годишњем добу. „Зима“ је најкраћа песма ове поеме, што одговара односу реч–стварност, јер у зими ничега нема и све је, како песник каже у обраћању зими, „твоје име“. Зато се речи стишавају, а зима је „мерач времена“. Али док је зима ћутање, пролеће је проговарање. Песма „Пролеће“ садржи описе набујале воде и слике земље и светлости, као и причу о именовању: „Свака реч је давање имена, али и одговор“. Тишина се овде претвара „у тиху музику“, да би потом у песми „Лето“ речи постале развејане „као осје на ветру“, а светлост постала блештава. У песми „Јесен“ почетак се односи на речи: „Речи као смола, зауставиле су се, у свом лутању. Као и ја, / гледајући“. Као што је и у претходним песмама поеме песник успешно дочарао посебно биће, можемо рећи ејдос сваког годишњег доба, тако је учинио и у песми „Јесен“ – у описима земље, боја, светлости... А мотив јабуке, пред крај песме, довршава поему „Година“ у којој и речи пролазе кроз преображаје

као што се смењују (и разликују) годишња доба. Ткање природе и ткање речи спојили су се у овој поеми.

Тако је ткање речи у књизи Скривености отворило посебне просторе и усмерило поглед на живот у многим његовим појавностима, разноликим тренуцима. Поглед који просторе отвара, али и – скрива. То и карактерише праву, вредну поезију.

Ђура Јакић

Анђелко АНУШИЋ

ГРОЗНИЦА РЕЧИ НА ПОРУБУ ИЛУЗИЈЕ
(Милан Мицић: *Ab ovo*, приповетке, Радио-телевизија Србије,
Београд, 2018)

Књижевност није историја и нити може историју да замени, пише Милисав Савић у једној својој аутопоетичкој књизи. У тексту о Павићу (*Шехерезадине магије, нове*) у истој књизи, Савић као да разрађује „рођачку“, опозитну везу књижевности и (наше) историје, и каже: „Да би се измишљало мора се знати оно што и није измишљено. Српску историју, и њену тамнију и њену ведрију страну, може да мистифукује само онај који ту историју има у малом прсту.“

Песник и приповедач Милан Мицић (доктор историјских наука) минуциозно и на особен начин тематизује историју, трагајући у њој за књижевним дериватима својственим његовој поетици, употребљивим за његову литерарну визију буровитих повесних кретања на српском друму на Балкану, односно југоистоку Европе. Како приповедач Мицић списатељски прилази историји као својој потенцијалној грађи? Да ли је мистификује, окрићајује (и позлађује) маштаријама, или је пак демитизује и депатетизује, дерационализује и деисторизује, или је можда реисторизује (па и „разграђује“ и расклапа, сумњичи и персифлира, изврће и илузионише, поиграва се њеном фатумском фабулом и крутом сижејном окосницом) истражујући „њену и тамнију и ведрију страну“ искључиво кроз (литератури иманентну) оптику људских судбина, судбина појединаца па и колективитета, које историја витла као ветар опало лишће? Можда би ова упитна реченица могла бити у исти мах и потврдна, јер Мицићев прозни поступак управо одликује ово поларизовано двојство, од његове прве књиге *Месец од венецијанског сапуна* (2013), *Код живахног огледала* (2014), *Списак сеновитих имена* (2016) до ове о којој пишемо – *Ab ovo*. (*Списак сеновитих имена* – да то одмах напоменемо – најоствареније је Мицићево дело, у коме тријумфује сразмер језичке имагинативности и приповедачке стварности).

Тематски простор ове потоње књиге (као и претходних) је широк и разуђен; то су повесна раздбља (и поробљени српскоправославни предели) Отоманског, Хабзбуршког и Млетачког царства из времена 18-тог века, са топонимима Босне, Херцеговине,

Далмације, Лике, Баније и Кордуна, и нарочито Баната и Срема, (као и Будима и Пеште), који имају примарну, просторну фреквенцу (и резонанцу) у Мицићевим приповеткама.

Овај аутор је засигурно јединствен писац у нас који у својим прозама максимално користи све поетске, па и песничке потенције језика, и скоро све ресурсе (кључних) стилских фигура; употребљава их неретко до крајњих граница њихових знаковних, сликовно-звучних домета, без бојазни да би могло доћи до „пуцања“ (пробоја) њихове семантичке „изолације“. У овим причама непрестано циркулишу метафоре (преовлађују генитивне), затим (нео)симболистичке конструкције, епитети, параболе, персонификације, метонимије, алегорије, хиперболе, пароксизми, оксиморон... Занимљиве су (колико и „виолентне“) његове генитивне метафоре за које је тешко рећи да ли су само то – или су истовремено и синтагматски, односно семантички склопови, неретко са кованицама. Склони смо да их доживљавамо и читамо као плутајуће тројство (и у већини случајева благодатно, „погођено“ средство) у функцији приповедачевог језика, односно језика тзв. објективног казивача који се хрве са дестилисаним историјским наративима, и углавном, излази накрај са том ступшеном демонијом сила прошлости. (Засигурно би се овој потоњој конструкцији силно узрадовали домаћи и светски глобалисти, кад би читали овакве текстове)! Узнастојали смо да побројимо те украсне синтагме, и ево неких најзанимљивијих: *берба душа, торбе ветра, корак душе, тканина трајања, грозница речи, поруб илузије, гозба ратова, осветљено слушање, свадбе снегова и киша, неоштећена мисао, брбљива огледала, свежњеве предака, забављање лажи, болест књига, заражени разумом, легла предака, посуда за догађаје*. Није ли управо овај потоњи метафорички склоп – метафора саме историје, односно, није ли књижевност (у пишчевој) визији, својеврсна реторта повести?

Шта Мицић постиже – чему служи овај тип књижевног језика у његовим прозама? Пре свега, омогућује му, с једне стране, искошен, надреалан поглед на свет историјских чињеница који он очућује и обајковљује (зато његови ликови одају јак утисак да долазе из легенди, скаски, а нису отуда, већ су неретко историјски оверени), и с друге, обезбеђује му још један (додатни, „резервни“) отклон, метафизичку дистанцу у односу на (ионако) удаљену повесну грађу. Историчар Мицић као да се двоструко осигурао од могућег западања у пристрасност, или пак у гордељивост накнадног сазнања. Постоји и трећа стилска одлика (односно, предност коју приповедачу омогућује метафорички језик) а то је да наратор „мрви“, атомизира своју грађу, тако да „сидиментирани“ историјски процеси (догађаји и чињенице који се /чак и упућеноме!/ тек наслућују, дати у бледим обрисима) – напосто лебде (распршени) у приповестима ове књиге, стварајући пожељну илузију литерарно транспоноване историјске стварности, и не само историјске. Јер, у овим причама све се дешава у значењски (пре) напрегнутом језику, па је и сама прича, приповедање као својеврсна књижевна „радња“ – у својеврсној левитирајућој позицији, што јесте, мора се признати, досегнути степен ауторовог мајсторства. Мицићеви

ликови (тешко да им пристаје класично име јунаци) пројектовани су (у) исказима свезнајућег приповедача; они шкрто говоре, овде је мало дијалога (а било би пожељно да их је више, држимо), тек ту и тамо покоји уздржан монолог (као уздах, као олакшање од превелике суздржаности, или пак од терета иницијалне грађе) а који је, опет, дат „из друге“ руке. У овим прозама метафоричко-алегоријског, параболичног приповедног поступка, белодано се приказује моћ и немоћ књижевног језика као таквог, његови крајњи естетски досези који истодобно (по природи самог климакса) оцртавају (омеђују) и своје габаритне рубове.

Већ смо напоменули да ликови ових приповести (које је због њихових параболичких и алегоријских слојева готово немогуће препричати) носе големи терет рефлексивне историјске грађе. Јер, они симболишу читаве колективитете, „обављају“ тешке, колективистичке задатаке, вуку, „тегљаче“ композиције предака, „легла предака“, како каже, помало иронично, наратор. Колика је симболичка снага дата самом приповедном језику – иста је дата и ликовима којима није нимало „лако“ књижевно фигурирати у овим прозама! Мицић им је наменио, штавише, заветовао их је, ако се тако може рећи, тешком судбином, чак и у футуристичкој равни.

Зато не чуди што ова књига (у којој је једанаест приповедака) носи (и) амбициозан (л/Л/атински структурисан) наслов – *Ab ovo*, што се чита као „од јајета, од самог почетка, врло исцрпно, потанко“. Прича *Киша и несанице* која отвара ову збирку, сугерише грађу из „хронике мостова“, венецијанског песника и путописца Бартоломеа де Конаваре, у којој се говори о мајсторима „који од белих каменних белега са гробаља давно изумрлог народа, зиђу памћење на води“. Из ове 'скаске о ћупријама' ненадно „исксрава“ и „учени мула Вахдети“ који је потомак „из народа којег је на Балкану позобало претходно петнаесто столеће“. Он седи у своје врту на обали Еуфрата, где му стиже човек „из краја из којег су мулини преци“, да би му принео „једну чисту и неокрњену мисао“. У причи је активиран старозаветни архетип, чијој смо савременој, бојати се злослутној (геополитичкој) реактуализацији, непосредни сведоци. Појава, „у планинама између Невесиња и Стоца“ тајанственог, готово митског старца на мраморном камену „са телом старијим од памћења“, (у причи Старац на мрамору) зараслог у мрамор ћутања, тишине и заборава, изазваће „немир пролажења и смрт долажења...где се губи сазнање где почива твар а где душа“ у старом Рифат-бегу Ризванбеговићу, у његовој кули у Стоцу, који, на ову вест, „шаље Татарина са запечаћеним писмом везиру у Травник“. Ови топоси, бегово име и презиме, тако су познати у нашем књижевном канону.

„Човек по имену Петар (Петар, са две сенке) живео је у граду Ливну, у Босни; био је видар, мудар човек; ћутао је о људским ранама и знао је да се једно збива, а да се друго догађа“. Овако наратор описује лик из наслова приче, у којој се још (као топоними у које сенка приче залази) спомињу Трст, Мегалополис, Крушево, Ташагил, Римник, Фоча, Пераст, Мостар („у коме је тридесет месечина мостарско робље провело дубоко у планинама“). Мицићеве

ликове одликује чудесно ноћно сњевање (Петар је један од њих), и по хиперсимболичној структури тих снохватица (а понајвише по необичним шарама у језику, по очуђавању и обајковљењу ликова, атмосфере и догађаја у својим приповестима, о чему смо већ говорили) Мицићеви прозни везови покадштао сеновито опомену на Павића, Радована Белог Мараковића и Славена Радовановића, и можда још понеког. Приповетка *Мала повест о луткама, птици, камену и глади* израђа из контекста легенде. Она и почиње у том духу: „Било је то у доба провидура Далмације Франческа Гриманија када су лутке на карневалу у Трогиру моткама напаале људе.“ Потом наратор сенчи похару глади која је тих година смртимице пала на Далмацију, и с тим у вези наводи и ово: „У селу Братишковцу, код Скадрине, 3. јула 1756. године, сви сељани, још живи, заказали су сопствене сахране и провидур у свом „врту запрепашћења“, у палати од белог камена у Задру, суочио се са поразном чињеницом да би цело једно село у истом дану могло бити сахрањено.“ Вероватно зато „милосрдни“ провидур (љубитељ уметности!) наређује да се у његовом врту изradi од белог мермера са Брача „статуа од глади“, што његови феласи и чине. Овом метафором Мицић у једном потезу слика владавину Млетачке Републике и статус њених поданика, далматинских православних Срба. Онај карневал у Трогиру с почетка приче, одличан је оквир за карневализацију историје и чувене млетачке госпоштине.

У приповетци *Свирач у облаковом врту*, „у своме барањском дворцу Шаумбург-Липе, господар велепоседа Фридрих Ш. Липе, у балској дворани уоквиреној огледалима од венецијанског стакла, славио је куповину две стотине и седам душа купљених на пијацама у троуглу између Риге, Одесе и Драча.“ Овај гроф, домаће наратор, „трговао је и људским дахом“, и његови купци били су „часне аристократе широм Европе“. У чудесној смени, као у позоришту сенки, у причи ће се обрести и Ферхад-бег Видајић „са обала Дрине“, који ће велетрговцу Фридриху продати „сав људски дах са својих поседа широм Босне“. И овде Мицић, мајсторски, једнопотезно сенчи (надолазеће) давежно издисање Отоманске империје, коју ће за један век и заменити осiona Аустроугарска. Расцвет просветитељства размножиће и широм 'аустро-угарских провинција' позориште сенки, па ће један његов дословни лик, банатски племић Јован Нако (у приповести Приказање Талије у Великом Семиклушу) одлучити да гради позориште код свог дворца, „јер је решио да постане узгајивач памети или узгајивач опсена“. У приповетци *Човек који је под периком носио књиге*, а у веку „кад се болест књига ширила запањујућом брзином“, приказаше нам се пливајући лик (а можда и класични јунак у наступајућем параноичном веку) коме је тешко утврдити идентитет. Путник, монах и сербски књижевник Захарије Балтић, „који је једрио грозницом речи и порубом илузије“, због борбе „за правицу и просвештеније обичног народа, коју је ширио путем својих писанија“ биће протеран из (по свој прилици Војне Крајине) у Млетачку Далмацију. Мистификујући овај лик, наратор каже да, заправо, Захарије одавно није био монах, „јер пре више од три деценије... кад су унијати узели манастир Марчу... монах Захарије није био у групи

монаха која се преселила у оближњи манастир Лепавину“. Да ли се иза овог човека под власуљом, крије, можда, Мојсије Балтић из истоименог села на Банији, за кога хрватски хроничар Ј. Хорват каже „да је православца влашког или српског подријетла, који је до 1848. године био административни „унтерлајтант“ у Првој банској регименти, а послје и савјетник бана Јелачића“, по позиву овог хрватског примаса, да би се обрео и у „одбору за законску основу за укинуће Крајине“? Или се у његовом лику крије – што је тешко поверовати – чувени Захарије Орфелин?! Читалац с правом може помислити (можда и с највећом вероватноћом) и на Доситеја Обрадовића. Можда је и мање важно гонетање идентитета овог лика, колико је драгоцен ова Мицићева успела метонимијска игра са поменутиим ликом, сликање друштвених и историјских (не)прилика на Војној Граници.

У зиму 1768/1769. кад су монаси манастира Велика Ремета на Фрушкој гори (у приповетци *Зима у Иригу*) „данима певали на вејавици, у Слепачкој академији у Иригу, проносиле су се гласине да је свет накривљен...“ То су дани кад слепи гуслари пристижу „од Задра до Свете горе“, како вели наратор. У причи је активираан архетип „слепачког колективног и личног сновиђења“ (тумачи свезнајући казивач), а заправо расцвет и размах гусларске поезије, односно песама епских и лирских, њиховог сабирања и пребирања. Међу гусларима ће се појавити и један („Европејац“, доцира наратор, и читалац у њему зорно види Д. Обрадовића!) који није био слеп, „у еврпском оделу, са периком која је била пуна знања“, чиме се контекстуализује раздбоље просветитељства. Приповетка *Бекство цара из Равене* у знаку је 1782. године у којој се мешају, као пресечен шпил карата, разне календарске/повесне епохе. Те године „изгубио се лик цара Јустинијана са позлаћеног мозаика у равенској цркви Сан Витале“, и десиће се још многи стварни и сновни дешаји, језовни и зачудни, радосни и надеждни, у манастиру Рмањ, у епирским брдима, у Херцеговини, и посебно у Москопољу, кад је „чиста, плава светлост“ пунила тамошње храмове, „невидљивом линијом која је делила небо од мисли монаха и од поја птица на грамоским горама“. Насловна прича *Ab ovo* тематизује лик иконописца Тиме Ђуричина, који израђује чудесне иконе пред којима се – док човек гледа рукотворени одраз свога кућног свеца – „роје легла предака“. Темишварски владика Вићентије Јовановић-Видак намеран је да Тиму пошаље у Беч, на велике сликарске школе. Икописац се, чувши ово, „први пут уплашио откако се као иконописац родио“. У причи је пенетриран канон рационализма, најави просветитељства, а заправо просвештенија, (ре)актуализован архетип грађанске књиге. И тако, у многе душе и домове хрупиће овај високи европејски гост, и од тада ће се, као у земљу хранитељку све чешће гледати књига, а мање Небеса. По вишој природи хармоније, на једној страни ће се добити, на другој изгубити – шта и колико на мосту а колико на ћуприји – наратор трага у причи за (не)могућим одговором.

У приповеци *Крај света на Тргу јавора* (засигурно не само најзанимљивијој, већ и најбољој у овој књизи) фигурирају чудесни

ликови. Јован Црвенко „који кија за новац на Тргу храста у Будиму... уместо својих /су/грађана који су своје кијавице остављали уредно окачене о чивилуке од јеленских рогова, поштујући јавну уредбу о јавним кијачима“; затим Милош Бођирко „који је шкиљио на пролазнике, такође за солидне новце, са дозом израженог подозрења и јасне бездушности, јер чисти, јасни и весели погледи будимских грађана били су такође прописани“; ту је, на Тргу јавора, чудни сват у српској литератури, „чувени тужник Радослав Гедош“, који је „вејао међаве уздаха...и то у име будимског Магистрата и будимских грађана којима је број јавних уздаха одлуком градске управе био ограничен на три“. Наратор напомиње да је овај Радослав „на дну душе носио још зној сеобе“, „да зна наизуст 'ону Књигу' и множину песама о 'древним српским временима', те да је он чекао Царство и то су сви Срби у Будиму и Пешти знали, али не оно царство што се види и што је ту око њега, већ оно што је на дну његовог сна...“ Тројица ових Мицићевих пријашина ове „просте“ послове обављају, замислите, у господском Будиму“! Метафорички слој ових ликова, односно егзотичних (заправо егземпларних) послова којим се баве – метонимијска је свакодневна слика живота Србаља својевремено у Угарској, сугерише ова приповест.

Хронотоп историјске прошлости (са подмуклим ремисионим инвективама и у ово време) Отоманске империје, Аустроугарске монархије и Млетачке Републике краја осамнаестог века, са топонимима где су обитавали Срби – тај тематско-мотивски нуклеус који није (или није на овај начин) досад транспонован у нашој књижевности – приповедач Милан Мицић исказао је особеним стилем, самосвојним књижевним рукописом.

Сава КРНЕТА

ОВАЈ ЖИВОТ

(Олга Стевановић Сјеклоћа, *Овај живот*, Граматик, 2017)

Збирка „Овај живот” Олге Стевановић Сјеклоће јесте магијским дахом и гласом враћање овом строваљеном животу узвишености и светости које су му намењене. Супстрат, основна подлога збирке је препознавање савечног. Језички, естетички, онтолошки, аксиолошки, свеобухватно, разноликост божанских манифестација, некад процурела из религије, овде се на непатворен, Олгин начин, опет нашла у јединству. Религаре, поновно повезивање, основа је сваке религије. Преци и нација су тек неки жљебови повезивања, али ту су и канали енергије колективног. Наши преци нису у неслућено јакој вези само са нама већ и са својом околином, васцелом васионом, као што смо и ми сад, или како би требало да смо и ми сад. Архетипско, велике синтезе.

Олга је издвојена и усамљена, исихаста, ван књижевних клика и свита. Сва је у препознавању вертикале по којој је, несвојевољно, сишла у своју чулну стварност коју опевава из пете димензије – јединственог поља сила, менталног времена, простора и осталих својстава свести, снова, неслућеног које познаје древна мудрост: „О чему ћути”

...

о петом годишњем добу тајном

у сваком од четири

о петој посвудаињој страни света (стр. 118)

Није ли то она димензија мања од језгра атома, а у коју се може сместити највеће? Олга поставља суштинска питања поштујући теолошко правило да се о Вишњем не говори оно што Он сам о себи није рекао. Сва од питања не пита, нема код ње конфликта између вере и разума, јер зна да је познавање божјих енергија ограничено пре свег због ограничености људског језика и то је за њу „стање духа растргнутог божанства”, „кошмар без краја из којег нема пробуђења/осим откровења” (110. стр).

Олга пише са одра, али који је пре зачећа и не зачећа у материној, већ у пра-океанској плодовој води. Овој поезији треба

дораста, па са њом узрастати препознавајући душу која, старија од материје, снује своју материју, своје оваплоћење. Борхесовски, Хамвашевски, Румијевски је овде слито историјско време у космичко безвреме, антивреме, шта ли:

*тутњи у магли над водама пре постања
док у мраку утроба у плодовој води праокеанској
поступно и споро душе снују
удове и органе заматака и клица
за телесни свој боравак у земаљском свету (130. стр)
Процес стварања је сталан:
У сваком зачећу
Постање раздваја светлост од таме (79. стр)*

Кроз целу збирку се провлачи, а можда је то и њена основна тематска нит, мисао да Бог непрестано ствара, уздржава и раствара, а само постојање да се на „разбоју дисања тка” (107. стр)
Успавани смо већ зачећем, смрт ће нас разбудити, производи да смрт креација је:

*Али обузети мором оном што нас
из мајчиних утроба дочекује
за живота ми се не будимо (85.стр)*

Врзам се по свом напабирченом знању о традиционализму, креационизму (Аристотел ли), стоицима, Тертулијану, Бергсону (исконска целовитост-стварност ту путем интуитивног бљеска). Да ли за Берђајева вечност није време, него квалитет? У првом човеку, прабићу, живела је „јасна свест о божанском пореклу. Древни човек је хомо аетернус, вечни човек и да је тај човек поседовао „космичко достојанство”, да је древни човек био „божански човек”, а не примитивни човек, размишља Хамваш. Пева ли то и Олга о одлагању враћања у свој древни облик, у „древну хармонију света”. Где ли се све одједи не губе и налазе и њеним питањима некако једноставно поравнавају. Но и без ових енциклопедијских имена, и овде непоменутих, а најмеродавнијих, учења наших Светих Отаца („Бог се открива у творевини својим енергијама, а оне дају могућност уздизања ка Богу као према извору свега што постоји“, учи Свети Василије Велики), Олгина поезија је питка сваком ко има снаге, или воље, или дара за осаму како би се вратио себи или оном делићу себе који није пристао на примитивизам, себи који чека „одложени живот”.

Андрић вели да „од ретких уживања које човек има од сопственог дела, то је налажење аналогije код других писаца” као „дубоке и неслућене везе са сродницима”. Посветом „Баште слезове боје” – писмом мртвом другу, Зији Диздаревићу, страдалом у Јасеновцу, Ћопић рачуна на непознатог читаоца као духовно најприснијег сродника, као и сваки писац, уосталом: „Драги мој Зијо, пишем ти ово писмо иако знам да оно неће стићи до свог адресанта, али се тјешим тиме да ће га прочитати бар онај који воли нас обојицу”. Тако, а и са пренатално јаким везом између леве и десне мождане хемисфере, Олга Стевановић Сјеклоћа је у сродству са филозофима самоће још од учења Тао-а, неподводљива под „женско перо”. Она

припада најбољима врсте, а не пола. И пева за најбоље врсте – који слуте да је њихов живот овде само преноћиште:

*Зашто се у изненадној великој радости плаче
Њена нахочад тада заједно са њом
одблесци смо далеке иза последње сузе
и даха насмејане Истости
коју овде под све ређим и све блеђим звездама
у скученом устајалом коначишту не осећамо
И одакле овај повремени уздах
као да се сопствено биће у далеком прогонству
под еонским забором бори за дах (111. стр)*

„У изненадној великој радости”, дакле а, такође, у првом стиху једне друге песме (125. стр) изненадна је „жива тишина”. „Изненадна” је заправо трен, благодатна манифестација, мистериум фасцинанс у ком се овај живот ослика као

*издужено острво
у безобалном океану
Острво-привиђење
од мразних кристала на прозорском окну
чаробна све блеђа слика која се отапа
и пре задњег даха*

Песма са 114. стране, постструктуралистички (без подвржавања довољној анализи, због губитка значења) тражи да цела буде цитирана:

*У дугим поларним ноћима у земуницама од леда
у пустињама и пешчаним олујама опстају
и у затишјима између смртничких невоља
радују се чак и таквом животу
Радујући се њему радују се уствари чему
Као да мимо свог знања жеље и намера
у незамисливу даљину или још неоткривену близину
светова и времена стреме
ка постигнућу нечега што не потиче
из људског ума и хтења
Као да је живот према таквој мети одапета стрела
којом се и лососи уз речне брзаке и водопаде
кроз глад јачих пробијају не марећи за цену
и смоква опстајући на стрмини раствара стену
и узраста бор насупрот земљиној тежи
и узмасима крила соко јој се отима у висину
и руски ратник уз одговор:
„Свеједно други за мном стижу”
излази уз кишу куришума на чистину
Не бројећи тренутке и еоне
и упркос готово свему што људска врста чини
свим живућим неко даноноћно истрајава да се то
неземаљско постигнуће на земљи обистини
И расуту свест стрпљењем усмерава
да се то увиђа и саопштава*

„Јер нико се не рађа сасвим”, вели Олга у претходној збирци, „Пето годишње доба”. Значи да нисмо сасвим пали, од овог живота зависи да ли ћемо се откинути од бесконачности и овде скончати. Не може нас привлачити нешто чега нема, што није. Она јабука из раја није сасвим поједена? И шта је са семенкама! Један део нас је изван пролазног, земног, палог. Један непали део може се ојачати „тесном стазом”, али је лакше тандркати ширим путем, не бдети. Олга нас питањима самој себи и прећутаним одговорима преслишава и учи да одговор у књигама, сем у једној, не постоји и да од нас зависи да ли ћемо, судњег дана, кад оживе наше матрице, поново бити скрућена енергија и да од тога тренутка, због којег је кнез Лазар причестио војску у Самодрежи, зависи наша вечност. Њена упоришна тачка је у кћерима мудрости. Она се хвата за било коју са небом непрекинуту нит верујући да ће се спасти, да човек ма и једним делићем бесмртан може остати, поново постати бесмртан, да овај живот може бити само шав, зашивање попуцале бесмртности. А у школи су нас већ на „Гилгамешу” учили да човек, ма колико смртан, не може бити бесмртан, па био краљ Урука, ма се запутио преко вода смрти да нађе траву бесмртности и ма нашао траву бесмртности, и на чему нас све, кроз светску књижевност нису обесхрабљивали да нема, ама баш никаквог, превоза за вечност. Обожење у овом животу је и идејно спорење Борхеса који каже да је био Хомер, сад да је Борхес који ће бити Сви, „бити Нико”. По Олги, вечност је срећа које смо се одрекли, коју смо окрњили својом палошћу и која се нас сећа и „чезне за нама можда и више него ми за њом” (113. стр). Тамо смо недостатак. Та истост са вечношћу су, у овом животу, срећно детњство и сви тренуци „порива” не среће, него сетне радости: „На голој времодерини опстаје неуништиви порив” „...све живо/и дубоко црно и неизлечиво да се преобрати/у радост која превазилази ум и речи и од које/срце пресвисне од милине” (112. стр), „Али музиком каткад старинском песмом/младог грла из нибилог ил ишчезлог света/то заборављено нас се сећа” (109. стр):

*Дивоте у које се више не верује
о којима нико више и не сања
однекуд зову вапију за нама
и празнина из које су истргнуте
у одазив радосно одзвања (98. стр)*

„Ал нико од нас неће имати снагу / која се славујима удвара“, певао је Миљковић.

У циклусу „Мајстори певачи“, којем би за мото пристајао Миљковићев стих „кад исто је певати и умирати“, и птице, и трава, и дрвеће, и облаци су у дослуху са Творцем, али не и људи обузети „пролазним тричаријама“ које их „глођу као псето одбачену кост“.

И најрадоснија песма и најжалоснија запевка из исте су муке – да се надомешта, а не да се надомести, да се преброђује, а не да се преброди, јер нити се може пребродити, нити се може надоместити, реч је о трајној радњи, стању и збивању који су начини одлагања, валери сете „приче у коју смо пали“, а која се зове живот.

Многе Олгине мисаоне дескрипције о палости људског бића

пословишно звуче и значе, нпр: „Зашто је најстарије и најдубље трајно осећање/ људског рода да нечега нема (108. стр), „Свако од нас свакодневљем затрпава/сопствену и смртну рану тињајућу у примирју/а на ратиштима врелу и крваву/њен је ово живот њој смо на рођењу позајмљени“ (67. стр), у песми са 59. стране и фетус има облик заблуделог сина који „на коленима пред оцем моли за милост“.

Песма са мотом из „Откровења Светог Јована Богослова“ је о каквоћи везе са бесмртним – „нејасно осећање немира струјећег из позадине свега што се животом назива“, „бледи навештај нечијег присуства“...

Андрић у „разговору са Гојом“ пише да је прави уметник „сумњиво лице“, преиспитује се, двоуми, „маскирани човеку у сумраку“. Ако је поезија „контемплативна стаза самоповратног типа“, онда се та самоповратност у Олгиној песми уочава и постављањем питања, самој себи, а као одговор на мото песме који је овде узет такође као питање – понуда да се врата отворе. Овај својеврстан мајеутички метод, чини да је и Олгина синтакса особена. Њена питања су страшна кушања, и нису реторичка, нижу се разним упитним начинима. У једној песми експлиците (125. стр) „жилава биљка лоза свијена у упитни знак“. Логички акценти, смисаонице су на упитним речима, а и када упитних речи нема, интонација је упитна:

*Како тај немир не јењава а ја се не досећам
одакле надлази и шта означава
кроз мњење да ми се то причиња или да сањам
пробија се помисао да „(ли)“ то неко куца на врата
Али не знам где су на којој страни света
ни како се отварају
Ни да ли ћу кренути према њима
Не успевам да смогнем снаге или не желим
или из сасвим друкчијег
још непознатог разлога одлажем сусрет
који можда одувек предстоји
који се можда и призива али нечујно
на неком мутном дубоком дну
Одлажем живот ко зна где прекинут давно
и препуштам се овом успореном тумарању
Колико још дуго треба да траје
то нелагодно осећање тај поврмени
нечујни звук па да се из дубине
овог безобличног несванулог стања расаним
освестим стигнем до тих врата и отворим их*

Олгина природа је умна, а, ама свака њена песма, је и врхунски интелектуална вежба, ни разуђена, ни загушена, потпуно јединство ознаке и означеног, речју, склопом, стихом. Недовољност и недореченост људског бића овде је притиснута до кристализације у тврдоћу масе дијаманта, по густини рефлексива, њиховом великом индексу преламања, фасетама, али и по провидности пропорције у структури песме. Избрушено, исполирано, чега Олга и није свесна, јер је то и њеном иманенцијом и објавом - одозго, и спознајом и

занатом – одоздо. Медитативно, дискурсивно и мистички интуитивно. Достојанственог ритма. Олгин и најдужи стих нема неносиве речи, сваки епитет је јасан и неопходан, иако тематски тежак материјал. Честа опкорачења и неинтерпункција у вези су са невидљивом арматуром стабилног здања:

*одлажем сусрет
који можда одувек предстоји*

Упитна интонација не појачава емоцију чак ни кад је у функцији анафоричности у нпр. песми са стр. 18 „Распродаја старог света јагма за свако стабло сенку”, која је о изгубљеном споју са човеком, са собом, са природом, са истином, и која је најузвишенији чин одбране српског језика и српске свести. У духу је писма индијанског поглавице председнику САД, с краја осамнаестог века, а овде и данас иронија, већ у првом стиху алузија – зашто јагма, кад је распродаја, ко се јагми, ко ли распродаје? А потом о поништености: самилости, сигурности бића ишчупаног из завичаја, закону срца, безусловности човековања, породици, традицији, оданости вери, обичајима и тиме „широј завичајности”, домовини. Лирском привилегијом поезије, вештином избора детаља који дају осећање присности, њиховим повезивањем у слике, све је то изнесено на ширину историјског простора и времена:

*за сусрет с мудрошћу из прича и снова
за преле и ткаље у покрајњој соби из које изаткане
птице с дрвета живота у радост и сузу одлећу
за мрклу зимску ноћ и шиштање ледене сиге низ реку
за дивље гуске што прелећу у бајку
превисоку и предалеку
остављајући нас у мраку недорасле и саме
за дубоки сеоски снег и спори наук
трпљења и стрпљења*

Ова песма је задушнички помен, ходочашћење, славословљење свему што је песникињу изнедрило, одржало и опесмило „усред”, стихом Миодрага Павловића, овог рата који сећање брише”. Олгин основни тон је тон мудрог посматрача. Преболела непребол. Аналогно сетих се Исидориних речи да је „све биће народа у његовом језику” и да је Госпа Нола „имала ону севдалински једну сузу која стоји у оку непомично, светли, нити отиче нити усахњује”, а тиме чиме Олга постиже тако стабилну (попут Нолине сузе) и велелепну архитектуру стиха, песме, циклуса, збирке, симетричношћу, паралелизмима, синтезом различитих душевних стања, итд, посебно се треба бавити. Погледајмо само из микројезичког, фоностилистичког угла сам почетак збирке, прве песме, која се, да ли с правом, најчешће узима за програмску:

*С прага наше куће којом се завршавало село
и почињала дивљина видела се речна долина
и источна падина Гледићких – Планина
иза којих је у сутон успорено и наочиглед свих
залазила наша велика дневна звезда
Нисмо знали да нас је повлачила са собом
и у чему смо све изван дневног хоризонта
поостајали уплетени*

Чини се наративни тон, опис за инспирацију најреалистичкијем сликару. Антејска ужљебљеност у небо и земљу, а то што врхуни ове једноставне, еуфоничне стихове о виђеном оком детета, постигнуто је пре свега струјним, зујавим, а у фонологији која све посматра у паровима, парњацима –безвучним „с” и звучним „з” (четири та гласа). Првим стихом са прага куће навештен струј живота кроз зуј детињства. Велика је то фреквенција „с” и „з”, у односу на укупан број гласова у првом стиху, а вокали су иначе у језику чешћи од невокала, па овом алитерацијом, обogaћеном меким и топлим „ћ” и „ш”, и онај ко не зна наш језик осетиће расположење, а асонанцом од учесталог, компактног, ниског, лако изговорљивог „а” (пет пута), и средњих или неутралних по висини „е” (четири пута) и „о” (четири пута) подражава се безбрижност детињства. И даље, у другом и трећем стиху:

и почињала дивљина, видела се речна долина

и источна падина Гледићких Планина

атмосферу мења асонантност високог по тону гласа „и” (11 пута). На микроструктурном језичком плану како заобићи песме са 10. и 11. стране, или бар неке из њих стихове са доминантним једним од дванаест фонолошки дистинктивних фактора, назалношћу, а ради се о гласу „м”, његовој муци да се отвоји, да се ваздух из плућа кроз уста, а не кроз нос, ослободи, да се двоуснена препрека уклони, имплозија и експлозија у мукли прасак претвори како би гласови иза потекли: „Немир под именом немир умор и морање“, „увиремо у Црно Море/ Са умором и морањем мором и умирањем/ немилом значењском родбином њеном/свих Морава и мора“. Да не намећем рецепцију, хоризонт очекивања тиче се читаоца, овакав приступ нек је само за пример на језичком микро плану, без претензије за фоно и морфо стилистичку анализу. „Утисак долази од гласова”, сложио би се Хајне. Ово тек гутљај, дегустација. Поезија сама по себи, а башка оваква прилика, није за фрагментарни, фактички, филистарски, раздробљени начин, већ за целину слике, доживљаја, утиска, па нећу ни о Олгином особеном контрасту и контрастацији, али ћу о том упутити на песме са 112. и 107. стране, нећу о симболима, метафорама, функционалности и густоћи њених поређења, али ћу упутити на песму са 125. стране, нећу о апострофама, али ћу упутити на песме са 100, 121. и 125. стране... и на полифоност уздуж и попреко збирке.

С прага наше куће којом се завршавало село

и почињала дивљина видела се речна долина

и источна падина Гледићких Планина

иза којих је у сутон успорено и наочиглед свих

залазила наша велика дневна звезда

Нисмо знали да нас је повлачила са собом

и у чему смо све изван дневног хоризонта

постајали уплетени

Из тог незнања кроз густо зеленило њива

врба и топола приспевала је Морава Западна

наша земаљска река у коју као да смо

из плодове воде падали рођењем

Било нас је четворо

„Ако икада умрем, не, не реците нестало је/јер Сунце на једну страну зађе/ на другу изађе”, пева велики, Олгин, Руми.

Та „дневна звезда”, Сунце, повлачило је са собом тамо где је настављало бити дневна звезда, допевава Олга, али оставља акценат на оном што није повучено, у чему се је „поостајало” и управо ту, као велики прозни класици што мотивишу радњу, мотивише крај песме у коме ће загонетна збиља, постмодернистички изронити у свој сигнал-сан, исту загонетку, а сада сном умножену и у томе је мајсторство, склад, чврстина брилијанта, брушеност и полираност, прескупе каквоће, а тако лако, једноставно.

Детаљ сна (из прве песме), нпр. радњу и идеју когнитивном метафором (дечаком) враћа у неку дубоку форму која симетријски, концентричним круговима, попут прича парабола, нуди омилију да је свака ужљебљеност у овоземно несигурна и привремена, „зиданица на песку”, те је дечак из Олгиног сна у некој сањаној ми истини, порастао у оног младића Исхака из Мешиног „Дервиша”, који се није затворио у своју муку, већ се одлучује за неизвесно, за ризик слободе. Надтекстуално, затворени простор је претња. Слободан човек, а детињство је само по себи такво, припада отвореном простору, несвесно смртности безвремено је, из њега, вели Олга: „израћамо у време“. У песми је све то некако инверзивно, одгонетање сна па сан. Олга пред крај саопштава да је реч о сигналу, сну, који се за разлику од симбола тиче времена и мења се. Али овде и сан постаје, као и дечак у њему, и симбол, простор, време-простор, не мења се, понавља се после педесет (овде), или, није важно колико година, и, и, и... А „Морава Западна је стизала одлазећи”

Па апострофира персонификованом апстрактном квалитету, даљини :

*Даља од смрти и ближа од свега даљино
која чекаш непрестано*

и ту где мелодијски покрет, интонација и израз одају и где би се уклопио онај из „Коштане” глас што „с’с месечину се лепи”, или пусто Сремчево, Олгин достојанствени отклон проницљивим питањем о важном детаљу, дескрипција, и метафора, сливене у алегорију –загонетку:

*Даља од смрти и ближа од свега даљино
која чекаш непрестано шта је то из тебе
једног давног преподнева унео у наше животе
шестогодишњи незнанац док је уоколо
зревала пшеница и зелена кукурузна војска
уз резак звук мачева
борила се с невидљивим душманима
У вече збуњеног ветровитог дана који негде
уз све друге растући траје дивљи мали туђинац
на силу окупан и положен у постељу
док га покривам и ушусавам
хвата ми се око врата ко у доскоку преко понора
разјапљеног изненада
Одлутао без трага ускоро јавља се после пола века
ноћас у сну поновљена загонетка*

Олгино детињство већ с почетка збирке живи је доказ да „имамо писаца који се хватају за завичај и наткриљују земни шар стихом и духом”, за разлику од оних „који би да обухвате цео свет, а не могу ни завичај” (С. Б. Агнон). Успут упућујем на мотив детета и детињства и одблеске огњишта у песмама на страни 14, – „над колевком прамајко”; 86. – „Шарени жамор деце и цвећа/детињство ја сам ван”; 93. – „пожурећућим пребегом ка одраслима/заборављамо дете у себи”; 101. – „С вечери раног четворочланог детињства”; 126. – „А ипак у узаврелости светског котла огласи се/повремени дечји усклик и птичји клик”, и 128. – „Ове зиме некадашње завејано детињство/ сања као да се сећа”; а могло би се узети да је и последња песма збирке о безазленом, безгрешном детињству као материји, о детету у сваком правом човеку, вечитом, „Од Еве и Адама старијем”. Немање „ничег старог под сунцем” тако је у збирци дато и кроз слике и доживљаје сопственог детињства, а немање „ничег новог под сунцем” и кроз мотив истости – синегдошку фигуру детета (парс про тото) – детињство као укупну свагдашњу енергију детињства: „Дете чијим сам рођењем у праскозорје/времена и света рођена и ја/трчи светлим и зеленим пољима/којих нигде више нема” (14. стр) .

На етички аксиолошком, идејном плану збирке, Олга пева из духа општости, саборности као обележја цркве (Никејски „Символ вере“, „Црква је саборна и недељива јер је у њој Христос“). Она пева из укупне енергије бола и кад је смрт властитог детета у питању није суспрегнута и личана него свеобухватана и отворена (циклус „У међуречје-неизречје“):

*Слушајући глас ове жене која пева
о непреболном схватам да сам
одувек туговала за тобом
чак и пре него што сам те родила
И не само ја
У сетној свирци и попевкама
широм света и времена
многи су и не знајући
заједно са ном патили за тобом
Ако би птица у ноћи крикнула изгубљено
неко некога дозивао узалудно
у великој даљини борила се
да не утрне усамљена звезда
ако би јесењи ветар ко зна за чим
бугарио неутешно или тишина
даноноћно ишчекивала заборављена
а тек дан сваки у сумрак одлазио наповратно
– сада знам све је то била жалопојка за тобом (74. стр)*

Песме су без наслова, а у садржају су по почетном стиху. Сваки циклус заврећује да је издат као посебна збирка, а девет их је, од којих је један посвећен ћерки, покојној Ивани, чије вињете и украшавају збирку. И нема ни једне песме која није кадра држати вредност целе књиге, свака је антологијска, а бављење Олгином поезијом увлачи у олгологију. Збирка је по свему препознатљиво Олгина, једновита и са

претходним њеним збиркама, а то су: „С оне стране”, „Привикавање на таму”, „Прозир”, „Пето годишње доба”.

Скупочени ћилим ткан сабијањем најквалитетније пређе у који је пожељно чешће и нетремице загледати и на „пусто острво” га, неподеривог, са собом понети и корачајући понављати: „Одлажем сусрет који можда одувек предстоји”.

„Одлажем живот ко зна где прекинут одавно” – стих у чијем ритму данима дишем и ходам, и цела изједна Олгина поезија, са свим својим аспектима, није ли најсмисленији начин „одлагања живота”, и рука на кваки кад је већ ушао Који је куцао?

Марина Цветајева

Маријана ЈОВЕЛИЋ

ПРИВИЛЕГИЈА И ПРОКЛЕТСТВО ГИЉОТИНИРАНОГ:

Бурно проживљен тренутак, или свесност главе одвојене од тела?

(Славољуб Марковић, *Побунио сам се животом*,

Културни центар Новог Сада, Нови Сад, 2015)

„Гомила је лаж“. Реч је апостола Павла. „Један једини, сам, стиже на циљ.“ Да ли нам је важније учити да живимо или је, пак, *ars vivendi* умети мрети? Ово је вечито филозофско питање које раздире крхко, трагично, тескобно-безвољно биће човека-сатира 20. и 21. века, засићеног од своје трансвеститске склоности да се у тренутку када није под маском, претвара и трансформише у Ла Метријев механицистички „строј“. Оно наликује готово камијевској гноми која гласи: „Све што је изванредан разлог да се живи, представља једнако добар разлог да се сконча.“ Марковић вели: „Није важно да ли ствараш свет, већ је важна илузија да учествујеш у том стварању. То је побуна животом.“ Исти се надаље пита: „Ко даје дијагнозу, побуњени, или болесни?“ Дихотомија и паралелизам имагинације и реалитета, овом роману дарује побуњеничко, пркосно-протестујуће и бескомпромисно-антиконформистичко обличје дуалистичке херезе, која принципу светлости противставља револтни, ривалски принцип таме. Она није бременита теолошким наметима борбе двају такмичарских прапочела Добра и Зла у лику Бога и Ђавола, него је пишчев циљ већма да истакне начело екстатичког динамизма који се ствара кроз борбу супротстављених, компетитивних, али комплементарних, сродних и повратно-спрегнутих начела. Ово нужно доводи до напретка након кога се с разлогом, удивљено и зачудно запитамо: Да ли је „Велики прасак“, чувени *Big-Bang* измишљен само зато да би и Бог, тај *Pontifex maximus* уметничке васељене, имао и сам у шта да верује?

Аверс овог романа, тј, његово лице јесте интимна повест, али реверс, његово наличје, јесте историцистички слојевито и брижљиво поетско хронолошко-просторно рашчлањивање са једном утилитаристичком, сврховитом и племенитом наменом: Наглашавање потребе умећа живљења у садашњем тренутку, као једновремене привилегије и проклетства сваког земаљског патника. Такође, оно што смањује извесност у успех ефективне унутарње контрареволуције

јесте футуристичка, антиципаторска и нереалистичка загладаност у будућност. Духовна „прозорљивост“, кроз отежавајућу девизу да је „нада сан будних“, зацело може бити само донекле покретачка. Наиме, неразборитим оснажењем одбрамбеног механизма сањарења и маште као надкомпензације, отупљује се оштрица револуционарних механизма који воде бољитку само хватањем у коштац са запрекама, на „јави“. Поркија каже: „Пре него што сам прешао свој пут, ја сам био тај пут.“ Сличан процес интроспекције и индивидуације који повезује рефлексивну спекулативност са конкретном акцијом, пролази и Иван Палмотић. Он није тип несувисло-безглавог, бесциљно-рђавотрасираног револуционара. Напротив, он је субјект који логички и промишљено осмишљава свој пут, преокрећући чувену максиму револуционара: „Држава се не укида, она одумире“, у властиту егзистенцијалистичко-индивидуалистичку есенцију која каткад титраво, а каткад горљиво пламти следећом објавом: „Ја себе укидам, али не одумирем“. Надаље, Марковић изговара: „Зашто је победницима служила пишчева машта? За забаву? Требало је да одлуче да ли ће га стрелјати, или ће и даље, у време доколице, забављати победнике. А зашто би га убили? Јер не знају, да ли и лојални сањају?“ Дакле, када се појединац не конформира свету него властитим етичким принципима и кодексима, да ли постаје револуционар или пак, латентни штетник који прети да се активира у трену кад се тај свет буде најмање надао његовом „црвеном помаку.“ Да ли је, дакле, непредвидивост и изненадност, управо та атрибуција опасности која једну акцију чини најпогубнијом и најрискантнијом по систем највећма зато, што је овај не може адекватно контролисати? Па зар није сурова истина да најтеже напијавамо пулс онда, када срце најбрже и најнеухватљивије куца?

Иван Палмотић је презриво одбацио свет управо својом аутореволуцијом. Та унутарња револуција, као онтолошки доказ његове самобитности и самониклости, за спољни, у самодовољности огрезли свет представља најразорнији и најопаснији вид контрареволуције, те страшну „нуклеарну печурку“ која се надноси над егоизмом крвожедних „револуционара.“ Појам револуционара, за Марковића симболичко-метафорички отелотворује канцерогени, запарљено-декадентно-деконструктивистички, паразитски део људске личности сваког појединца који својом неиницијативношћу и пасивном непредузимљивошћу саплиће и спотиче „стваралачко ја“ у процесу самоизградње. За Палмотића, слобода несумњиво значи и одговорност. То је оно рухо у које и Колаковски заогрће и заодева људски епицентар, усредсређујући га на суштину функционисања човека, а то је да се он не рађа са готовим смислом живота него да је смисао живота ствар његовог избора, те да живот није поклон који се добија и прима само до пола. Палмотић је *RARA AVIS* због једне своје готово ониричке особине: То је моћ апстракције и интериоризације света. Он је убеђен да није довољно само себе прилагодити свету и процес промене уперити ка споља, него и реализовати реверзибилни процес: Прилагођавање света јединки у једној разумној, оправданој, здравој и сврсисходној мери. Гласовити хесеовски оптимистичко-

песимистички концепт гласи: „Човек је величанствени оглед природе који постоји само једанпут.“ У том правцу погледе упире и Марковићев јунак свестан непобитне и неумољиве чињенице, да нема вечито-поновљивих и безбројних шанси, те да треба „ухватити“ сваку прилику да се од властитог живота нешто ваљано одистински начини. Питамо се: Да ли птица која рано рани, граби „две среће“, или једноставно хвата црва? Жаљење за прошлим и полагање рачуна *a posteriori*, не доноси лични бољитак и кочи прогресију. Такође, оно човека чини безмало сапетим у креирању и ширењу нових, свежих и оригиналних идеја, изазивајући непродуктивно „тапкање у месту“.

Палмотић каткад верује у моћ особите предестинације и његово ломљиво биће неретко подрхтава стрепњом од казне која му је предодређена. Али, та казна не би била одмазда за учињено, него освета за неучињено и зато се он још више плаши онога што није урадио, него онога што јесте учинио. Он није склон кајању, том чаробном, магијско-исцелитељском чину који грешно људско биће незаслужено чисти и испира од греха нечињења. Палмотић је готов да улази непрекидно у нова „гrotла“ са немалаксалим жаром управо стога, што његова плећа нису оптерећена бременом кајања које као камијевски срећни Сизиф увек наново проналази на дну своје планине, али му не робује. То није одраз његове неспремности да своје бreme наново котрља ка врху, него умећа да растерећено ужива док трчи иза њега, приликом котрљања камена на доле. Ескиважа за њега није прорачунато-манипулативни чин кукавице него „инвентивна станка“ за тактичко-стратегијско промишљање нове акције.

Према познатој Платоновој „Апологији Сократа“, овај последњи је на суду наводно рекао: „Али, већ је доба поћи. Мени у смрт, а вама у живот, а ко од нас полази на бољу срећу, то не зна нико, до Бог.“ Палмотић настоји да сам открије концентрат тајне живота. Он се не оптерећује бесплодно методологијама класичних револуционара, него суштином и циљем борбе. Проклетство револуционара јесте у томе што себелубиво теже да истакну да су они ти који доносе бољитак и да је баш њихово страдалништво *conditio sine qua non*, за сваки напредак. Циклотимна идеја величине потребно је да буде скрајнута у други план у односу на идеју напретка и то „смањивање“ самога себе и својеврсна деперсонализација пред Судбином човечанства која се једним личним прегнућем мења на боље, императив је који Палмотић наглашава у односу на фаворизацију феномена „жртве“ и „аскетизовано-мартиролошког херојства“. Камиказа је често одсецао прамен косе и чупао себи нокте, радећи то као неку врсту магијско-ритуалног чина пред сопствену смрт. Револуционари су, пак, опседнути стварима *post festum*, јер бременита савест и несвест о стварној суштини револуционарне акције која у бити треба да буде децентрирана, нужно доноси инспекторску опсесију „уклањања ранијих трагова“ и „чишћења дворишта“ који карактеришу „нечисте“ и неосвешћене савести. Оно што Палмотићу доиста даје прерогативе револуционара јесте његова свест о властитој усамљености. Овде се Марковић приближава фромовским поставкама о социјалној теорији личности, истичући осећање алијенираности (отуђења), као

предоминантног осећања човека у свим друштвеним системима. Та усамљеност и отуђеност праћени су снажним осећањима страха и несигурности, која красе и личност главног јунака. Притиснут осећањем тескобе он не бира излаз у виду простог, обезличеног и сервилног прилагођавања захтевима бескрупулозног друштва него уједињење са другим човеком у алтруистичку заједницу, у духу љубави, коју симпатише још Емпедокло у 5. веку пре нове ере када вели: „Љубав спаја, мржња раздваја.“ На тај начин, попут Фромовог човека, он конструктивистички „бежи од сопствене слободе“ и њеног тегобног данка, што доводи до благородног разотуђења.

Главни јунак надаље узвикује: „Гоне ме, а кажу да сам болестан.“ Идеја персекуције није само израз његове беспомоћности коју конвертује у симболичко-ритуалну „манију гоњења“. Наведена изјава није ни плод коришћења механизма пројекције којим мотив кога не можемо да задовољимо, будући да га друштво осуђује, неприлагођено приписујемо другима. Овде је реч о Палмотићевој свести о нужности остваривања прождируће „немани“ сопствене Мисије, на партикуларистичком нивоу, која га систематски и неумољиво прогони. Она нема додира са било каквом мегаломанском идејом величине, него са идејом о властитој одговорности. Разложност у реализацији Мисије, главног јунака поштеђује неумитног и неугодног осећања депресивности, снужености и потиштености у трену, када увиди да је „персекуција“ била измишљена. Поврх тога, његово биће није опхрвано сламајућим осећањем срамоте и болног стида, које обузима душе страдалника што пате од идеје величине, након болног суочавања са чињеницом да у објективној стварности нису постигли жељени циљ и да у очима других људи и нису оставили тако неодољив и непоновљив утисак, те да је њихова манија напосто била само исконструисана уобразиља.

Марковић се оправдано пита: „У каквој су вези перфидна команда и безусловна послушност? Болест не хвата оне који желе, који је чак и симулирају, већ неке друге, одабране“. Дакле, да ли је ауторитативна сугестивност порука из јунаковог „гласа савести“ довољно успешан „гонич“ на акцију, или је преко потребна привремена и разборита „хибернација“, примирење, тактизерски-мудро „утишавање“ разгорених страсти? Палмотић пажљиво, селективно и брижљиво „бира своје битке“, јер није сваки изазов део испуњења његове Мисије. Тиме објашњава познати медицински феномен да се у дебелом цреву врши коначна апсорпција, тзв. реапсорпција заосталих хранљивих материја и њихов прелазак директно у крвоток заједно са супстанцама које су се у крв упиле још у танком цреву, поткрепљујући чувену ставку да за добре ствари „никад није касно“. Поменути адлеровски принцип „стваралачког Ја“ овде добија свој пун израз, критички одузимајући здравом и позитивном мотиву самопотврђивања ону ретроградну, разграђивачку, разарачко-паразитску конотацију егоманичне доминације и „апотеотичне“ супериорности.

Занимљива је констелација и синергистички однос трију персоналистичких ентитета у динамичкој организацији романа. Она наликује на фројдовску динамичку организацију личности. Наиме,

„Ја“, „Ти“ и „Оно“ (Милан Тимотијевић, Тома Митић, Иван Палмотић), каткада су у складној, а каткад у антиномичној вези. Марковићево „Ја“ у роману, наликује на фројдовски „Его“. Он се руководи принципом реалности, а не принципом задовољства и настоји да акције подмиривања нагонског дела бића прилагоди објективним условима, кроз примену реалистичног мишљења о најкориснијим и најадекватнијим начинима подмирења жеља. Замислимо процес утопљења, тј, давлeња. Функција „Ега“, онаква какву је доноси писац, метафорички би могла да се упореди са улогом спасиоца који када хита у помоћ удављенику, неизоставно мора да добро осмисли своју акцију спасавања највећма тако, што ће свим силама настојати да утопљенику приђе с леђа, будући да се овај рефлексно хвата за тело спасиоца, те може доћи до утопљења обојице. Такође, ако је удављеник снажнији од спасиоца, овај мудро чека да се утопљеник добро измори и на тај начин изгуби снагу, да не би својом јачином и силином повукао у воду обојицу. Марковићев „Он“, оличен кроз фројдовски „Ид“ (Оно), репрезентује нагонски, инстинктивни део бића који тежи да неодложно, „сад и одмах“ буде задовољен, утажен. Сливовито проматрано, функција тог силовитог, разобрученог механизма може се упоредити са једном врстом осветничког „обмањивања света“ којој несвесно прибегава удављеник, извучен на обалу. Наиме, када спасилац даје удављенику дисање „уста на уста“, он неретко заборави да прстима друге руке затвори носнице унесрећеног, што узрокује излазак свег његовог удахнутог ваздуха „на нос“ удављеника. Трећи део личности коју представља „Супер-его“ (Марковићево „Ти“), очитује механизам дејства Супер-ега (Над-ја), који кроз систем уврежених етичких кодекаса има за циљ да акцију „Ида“ потисне и неутралише, уколико није у складу са укусом и нормама средине, те интројцираним системом вредности јединке. У процесу реанимације, овај механизам се може упоредити са функцијом језика утопљеника, кога је увек потребно избацити, а унесрећеног ставити на бок, да језик не би запао назад, затворио дисајни пут и изазвао угушење. Марковић као да поручује: „Мој онесвешћени јунак увек стоји усправно у својој обесвешћености. То је стога, што он не дозвољава да било ко манипулише његовим језиком и највећма зато, што жели да сам буде и остане господар свог властитог дисајног пута.“

Писац кличе: „Ништа није теже и кривије брањено од онога што је измишљено, што није могло да буде сачувано“. У једној од Гримових бајки прича се о младићу који је пошао у свет, да би научио да се плаши. Ко је научио да стрепи на правом месту и у право време, тај је овладао највишим знањем. Иван Палмотић се не боји да се боји. Ипак, он није расположива вуду-лутка, играчка у рукама сумњивих моћника намењена мултиплицирању зла, него човек који има куражи да сам себи нанесе рану из сопственог оружја. Најважније је следеће: Онај који користи вуду-лутку, пробада је на тачно одређена места. Иван Палмотић сам себи бира своју „Ахилу пету“ и то је једна од његових најлепших особина и привилегија. Следствено томе, читајући овај роман закључујемо да има шансе да се човечанству пружи одговор на питање: Како разликовати разблудан смех од протеста, у тренутку када вода расте испод Месечине?

Јованка СТОЈЧИНОВИЋ Николић

*МЕЂУЉУДСКИ ОДНОСИ И ЊИХОВА СУДБИНА У РАЗЛИЧИТИМ
ДРУШТВЕНИМ СИСТЕМИМА*

(Борислав Гаврић: *Учитељица*, Свет књиге, Београд, 2017)

Објављујући пети роман „Учитељица“, Борислав Гаврић, и сам дугогодишњи просвјетни радник, на неки начин, овим романом испуњава свој „дуг“, према учитељству и учитељевању, сматрајући да је у низу васпитно-образовних задатака, улога учитеља кључна за даље одрастање сваког појединца. Роман својом поучном садржајношћу и заинтересованошћу, када уђе у читаочеве мисли (од почетка до краја), не оставља га равнодушним и чита се у једном даху.

Радња романа одвија се између 1918. и 1945. године. Својим наизглед једноставним казивањем, приближеним педагошкој и животној стварности, успоставља равнотежу између унутрашњег и спољњег доживљаја свијета.

Главни лик-јунак романа је учитељица Милна Бела, која у потрази за бољом зарадом из Шлезије, тачније из града Устрога, стиже у варошицу Подгорина. Како је путовање трајало три дана у возу упознаје случајног сапутника, Иштвана Швајна, који путује такође из Устрога у потрази за послом, који га већ „чека“ у Подгорини у једној компанији „Solway werke m.b.h. Wien“. Наравно, свако путовање има своје изазове, који су у складу са дужином и временом provedеним на путу. Путовање, баш у истом вагону, изненада их зближава, тако да Милна и Иштван доносе одлуку да живе заједно у Подгорини, у Босни, иако не знају ни гдје се налази, али су сигурни да ће их воз тамо довести.

Иштван се одмах запошљава у фабрици, а Милна подучава дјецу имућнијих породица у варошици. Након неколико мјесеци, Иштван своју зараду све више троши коцкајући у оближњој кафани, гдје проводи више времена, него са Милном, па живот међу њима постаје све неподношљивији и отуђенији. Милна љубав доживљава као привиђење, па се доскорашња срећа претвара у ноћну мору. У међувремену, Милна добија посао у Народној основној школи у Подгорини. Као таква, упртила је на леђа бреме одговорности, јер у тадашњим временима учитељ је у мјесту запосљења био све и свја;

организатор свих културолошких и друштвених активности, течајева и разних курсева описмењавања становништва и слично.

С тим у вези, радњу романа прате протагонисти, који се појављују с времена на вријеме, и свако од њих има неку од улога, као на филму, пратећи извјесне појаве и законитости у варошици, те у складу са животним потребама и изазовима, учествују у креирању будућности. Поред Иштвана Швајна зачајно је напоменути и остале протагонисте: Млинара Зуку, Стојана Бабина, Генерала М, Митра Вукића Смиљкиног, снају Николину, баба Смиљку, пуковника Меклаудена, кочијаша Звркана, Анђу Партизанку, удбаша Симу Жеравицу...

Романописац се у потпуности остварио и показао списатељско умијеће описујући лик Милне Беле до танчина, посматрајући га из свих животних углова, јер за њу, како каже писац, није се могло само рећи да је била допадљива и привлачна за мушкарце, него и да је била уз сав свој изглед и једноставна, пуна тоpline и позитивне енергије, која је зрцалила из њених крупних очију и руменкастог лица покривеног дугим црном косом. Пријатељевала је најчешће са птицама и сунцем. Осмјехивала се попут заљубљене мјесечине. Кроз лик учитељице, Гаврић дочарава судбину интелектуалаца у друштвеном поретку тога доба, истовремено освјетљавајући суровост власти наспрам њихових живота, не нудећи излаз, него оставља могућност читаоцима да се увјере у блискост са садашњим временом, (нажалост на нашим просторима).

Преко лика Стојана Бабина, који је подворник у школи, писац у роману учвршћује везу између варошице и учитељице. Иначе, Стојан је био старији момак, до краја одан послу и учитељици, те је писменим путем посредовао код Генерала М. за запосљење, сматрајући да селу треба учитељ. Такође је био главна спона и веза између учитељице и своје породице у којој је живио са мајком Смиљком и снахом Николином и њеном дјецом.

Б. Гаврић, води тако вјешто и сигурно радњу романа, у којој се свакодневно одвија живот пуним плућима, понекад са очекиваним, а понекад неочекиваним исходом, не губећи из вида комуникацију са читаоцима, трудећи се да их стално држи у ишчекивању, водећи своје јунаке кроз непрегледну животну ријеку, иако у роману не слика репрезентативни свијет живота.

Тако је и ријека учитељице Милне у сталној тежњи да усидри што више лађа у своју луку (посебно, када је у питању рад у школи и друштвена ангажованост), јер живот јој са Иштваном не доноси више радости, нити заједничких дружења и излазака, нарочито што Он, Иштван, све своје слободно вријеме проводи у кафани коцкајући и опијајући се, па често и не сврати кући, него заноћи спавајући на столици. Милна доноси одлуку да се разиђу, одлазећи све чешће у шетњу у потрази за свјетлијим данима. Како би нашла што безболније рјешење за излазак из новонастале ситуације, одлази у куповину на пијаци. Гледајући робу на пијачним тезгама, у једном тренутку њен поглед укрсти се са погледом Митра Смиљкиног, као да се заједно нађоше у рибарској мрежи. Митар је на пијаци продавао производе

из сопствене „радионице“ (јаја, сир, кајмак, брашно...). Писац је то овако дочарао: „У том тренутку вријеме је изненада избацило Милну пред Митра, као што су морски таласи избацили Дон Жуана, пред прелијепу и наивну Аиду, послје судбоносног бродолома“.

Обострано, међу њима, јавила се нека „сладуњава патња“, нада и чежња, који ће касније прерасти у платонску љубав. Милни није засметало што се наново отворио њен свијет у „грандиозном стасу“ младића обученог у дуге црне чакшире и бијелу кошуљу утегнуту тканицом испод црног копорана, и обући коју је само могла да види на фоклорној дружини. Сусрет са Митром, поново јој је отворио нове, замишљене путеве, али ни налик оним које је имала са И. Швајном. Суштина животних слика је у шетњи која се скоро свакодневно одвијала покрај Зукине воденице и њиве, тако да је тај простор постао свједок времена, а у исто вријеме и чувар тајни. Та привидна срећа, нажалост, никада се није испунила. Узрок томе, није суштина са непознатим нити новим идејама, него друштвено уређење државе у којој су прописане животне норме.

Упркос свему, Милна и Митар доносе одлуку да се вјенчају, прве недеље послје Видовдана, а потом заједно посјете њене родитеље у Шлезији. Међутим, изненада долази до потпуно неочекиваног преокрета. Наиме, договарају се да Милниног директора Микула понуде да им буде вјенчани кум, како би га мало одобровољили, јер је почео Милну да позива на службене разговоре, како би јој скренуо пажњу на њено „исувише“ модерно облачење у односу на средину и нарушавање кодекса који је донијело Министарство просвјете Декретом Владе народног јединства.

С тим у вези, писац Гаврић нам открива карактер ликова у роману. Тако Микулу представља у неколико симбола који карактеришу тадашњи систем, боље речено, тачке укрштања драмске тензије из унутрашњег човјековог бића, са прописаним нормама понашања. У то нас Б. Гаврић увјерава, предочавајући нам низ слика које произлазе из поновног сусрета учитељице (М. Беле), са директором (Микулом) и кроз њих креира расположење својих ликова, које је у директној вези са општим расположењем и атмосфером у варошици Подгорини. Тада идеје трпе немогућност реализације планова, јер „Уредбом владе народног јединства Министарства просвјете“ између осталог је прописано:

**Учитељица јавне основне школе има за удају тражити дозволу Министарства просвјете, које ће дозволу додијелити ако се удајом не слаби материјални и друштвени положај учитељице...*

** За женидбу међу учитељским особљем не требају те дозволе.*

**Удаја без те дозволе сматра се добровољним иступом из службе.*

Тиме је стављена тачка на план Митра и Милне, „скован“ код Зукине воденице, чији је жрвањ осим жита, самлио њихове планове и наду за будућност. Нису то једини парадокси живота, јер из њих произилази лична драма ликова који прате радњу у роману, која им одређује судбину. Тако Милна одлази из Подгорине на Вучје брдо,

гдје је Митар некада чувао стоку и проводио већи дио врамена, носећи са собом цртеж младог гардисте, живећи са њим (цртежом-фотографијом), у „ватри“ платонске љубави.

Неспоразуми између власти и главног лика, су ипак започели много раније, а кулминирали су у вријеме избора када се требало одлучивати између Маршала и Краља. Учитељица је све вријеме била под присмотром Анђе Партизанке, која је подносила извјештаје главном удбашу, Сими Жеравици. Морала је реализовати и до краја испоштовати комплетну организацију изласка на изборе житеља Подгорине, онако како је то препоручивао владајући систем. У Милниним мислима су се стално смјењивале побједе и порази. Ни сама није знала да ли је на изборима извојевала побједу, јер на бирачком мјесту које је припадало искључиво њеној одговорности, једна куглица се нашла у кутији за краља. Ипак, није вјеровала да ће из свега изаћи као губитник, све до дана када јој је директор Микул саопштио да од вјенчања нема ништа.

Ипак, мјештани Подгорине, знајући за њену велику љубав, крадом (иако су скоро сви знали осим „оних којих се то највише тичало“), спремили су јој и ставили у њедра Митрову слику (фотографију). Отишла је баш као и ријека која надолази и пролази кроз село, враћајући се своме кориту по свој муљ, како је говорио Драган Колунџија. Била је жртва смртно подијељеног времена. На Вучјем брду је и сахрањена, ишчезла из живота као кап воде у мору.

Живећи у свијету са „мало наде“, а више страха од власти, Митру не преостаје ништа друго, него да се ожени дјевојком из варошице, Николином, са којом ће имати двоје дјеце. Ипак, бива одведен у логор у Њемачку, гдје ће издржати казну од четири године, и по повратку кући возом у Подгорину, изашавши у Добоју, да би чекао воз за своју варошицу, човјек у жељезничком одијелу, нуди му да преноћи код њега у кући, недалеко од жељезничке станице, јер воз за Подгорину креће тек сутрадан. Митар је одложио кофере у путничку гардеробу и кренуо са жељезничарем пред чијом се кућом пекла ракија. Сјео је на пањ и након четири године, наздравио по први пут осјећајући се слободно, истовремено чудећи се како ништа нема у држави (чак ни цигарета). Исприча да му је у заробљеништву било добро све док нису дошли Руси. Спомињањем Руса у негативном контексту, сви су поустајали и кренули, а двије прилике у кожним црним мантилима, зграбише га и одведоше у најдубљу ноћ.

Сахрањен је на Вучјем брду. „С једне стране до учитељице Милне, лежи кнез Перин, са друге Митар Вукић Смиљкин...“

Остаје записано да се прошло и садашње вријеме поново укрштају. Некада се трбухом за крухом долазило и у Босну, данас из Босне, пут Европе или...

Углавном, у роману су посебно добро и до танчина обрађени и дочарани ликови, од физичког изгледа, па до унутрашњих превирања, с акцентом на међуљудским односима, али њихова судбина је вјечито изнад мрачне провалије свакодневно угрожена. Као и у сваком режиму, побједник пише историју...

Словенка МАРИЋ

ИТАКЕ

(Весна Пешић и Ирина Деретић: *Итаке*, Пешић и синови, Београд, 2017)

Пред нама је једно необично, по много чему изузетно и несвакидашње књижевно дело. Двоумимо се да ли да га сврстамо у путопис или роман. Судећи по садржини оно је истовремено и занимљив путопис и роман са галеријом реалних и измаштаних ликова. Осим тога, свако поглавље насловљено је и може опстати као посебна и целовита прича са својом поруком. Ауторке Весна Пешић и Ирина Деретић у овом путопису-роману писале су о себи у трећем лицу, тако да, и на основу тога, овај путопис добија романескну форму. Мада су у питању две ауторке, тешко можемо распознати која је које поглавље писала. То тек можемо видети у садржају књиге.

Одредиште свих доживљаја је грчко острво Итака, најмање острво у Јонском архипелагу, не случајно, већ промишљено одабрано за ово посве узбудљиво путовање, острво до кога се тешко стиже без напора и бројних препрека.

Избор Итаке за одмор и туристичко путовање у новембру месецу, кад му време није, кад је туристичка сезона одавно прошла, има свој дубљи смисао. И зашто баш Итака? „Убога Итака! На глобалистичкој мрежи једва да је нашла простор“, с правом мисле Весна и Ирина. Али исто тако с правом закључују: „Итака је име са више значења него површине! Итака је митолошко место, место песника успешних и неуспешних, место луталица, гусара, трагача и ловаца, место Хомера, Кавафија и Казанцакиса. Понајвише она је Одисејев завичај, непрежаљена љубав, на коју се вратити мора. Место које чак ни чаробнице нимфе и сирене не могу ишчупати из Одисејевог срца, ма колико да су лепе и замамне.“

Итака је стога изазов за Весну и Ирину које желе да је упознају управо у време кад нема туриста који би могли упропастити сусрет са њом, кад је Итака сама, изворна, кад њени становници остану сами са собом и завичајем додељеним судбином или сопственим избором, завичајем са којима су њихови животи везани невидљивим и чврстим спонама. Оне желе да на Итаки „сиромашној, кршевитој и бесплодној“, али мирној и питомој, осете њен ваздух, мирисе, плавет мора у којој је

ушушкана, да доживе чар пејзажа и тајне малих градова и насеобина, расутих уз морску обалу. Суочавање са реалном и митском Итаком јесте суочавање са собом и са сопственом Итаком, коју, и не знајући, носимо у себи, јер „Итака је место из којег се одлази да би се у њега вратило“. Имајући у виду унутрашњи порив ауторки за путовање на Итаку, за ово помало изненада одабрано место ходочашћа, можемо закључити да су у потпуности и суштински оствариле своја очекивања, а нама понудиле надасве занимљиво и узбудљиво штиво уз које уживамо, али нас наводи и на дубље промишљање о сопственим Итакама, скривеним у нашем унутарњем свету. Отуда и наслов овог дела није *Итака*, већ у множини – *Итаке*.

Ауторке нам казују да су свој релативно кратки боравак на Итаки искористиле да изнајмљеним возилом обиђу итачке градиће, археолошка налазишта, музеј и друге занимљивости острва. Одселе су у Ватију, највећем месту на Итаки, у Телемаховој кући, из које се савршено види панорама града, кровови кућа боје сенфа, заливи који се надовезују један на други и штите ово удобно месташце. „Из готово свих дворишта извирују стабла наранџи, лимуна, маслина, нежних цветова, мајчине душице“, примећују наше путнице. Лирским потезима описан је и малени Фрикес, усамљено месташце од десетак кућа на северу острва, али са повећом луком са усидреним бродовима. Место њиховог ходочашћа и узбудљивих доживљаја је и Кјоњи, традиционално село на двадесет пет километара од Ватија. Ауторке са доста детаља и лирском снагом описују мале градове и села Итаке и очаравајуће пејзаже који се нуде њиховом погледу. Оне свакодневно истражују острво, а пажњу им привлаче археолошка налазишта и музеј у којима, рекло би се, траже најстарије слојеве који ће потврдити мит о Одисеју, најславнијем Итачанину. Но, сусрети са појединим местима нису дати као једноставни туристички водичи, нити су утисци о њима само лирски детаљи. У сваком и на сваком месту присутан је догађај или доживљај, тако да све на Итаки има своју причу. То је оно што држи пажњу читаоца и ствара знатижељу и очекивање нових доживљаја и ступање на сцену нових ликова.

Ликови у овом путопису-роману су стварни, људи које Весна и Ирина сусрећу на острву, али и они измаштани и они који не постоје у времену садашњем, већ у времену прошлом и будућем. То довођење ликова махом из прошлости у време садашње чини ово дело особитим и привлачним, али има и друго, филозофско значење. Ликови су дати у виду крокија, кратко, уз судбинску причу сваког од њих. Делују животно и убедљиво. За већину њих Итака је место исходишта и повратка, саставни део њиховог идентитета. Довољно је поменути неке од њих.

Константин, у чијој кући пребивају Весна и Ирина, детињство је провео на Итаки. У младости је отишао, школовао се у Атини и Лондону, по струци је инжењер који је развио добар посао у Атини. Он се одлучио на неочекиван корак, да прода свој посао у Атини и врати се на Итаку да би покренуо њену обнову. Каже да је доста дао Атини и да је време да се врати на своју Итаку и да остави неки траг управо на њој. Константин жели да омогући Итачанима да раде и да

имају од чега да живе. Летњи туризам је недовољан за опстанак, млади напуштају Итаку и одлазе у свет у потрази за сигурнијим животом. За Константина Итака је уточиште и нови почетак.

Угоститељ Аристотел је такође један од повратника на Итаку. Боравио је је 22 године у Аустралији, али због носталгије своје жене за Итаком, вратио се. Он воли Итаку, али се жали на тежак живот јер се заради нешто само у летњој сезони. Нашао је ипак задовољство у спремању хране. Он је и кувар и конобар. У његовој таверни Весна и Ирина уживају у храни. Аристотел је ненаметљив саговорник. Прати политичка збивања као и сви Грци и даје судове о њима. Аристотел је, уствари, представник итачких угоститеља чије таверне и кафеи више од пола године остају празни.

Карактеристичан је и лик Мелине, младе, прелепе жене, Атињанке која је напустила посао продаје антиквитета и вредних слика због кога је често путовала. Смирила се на Итаки јер се заљубила и удала за Итачанина. Ту је пронашла дом и мир.

Лик усамљеног Итачанина дат је у примеру риболовца Ариса, смиреног и гостољубивог човека који Ирину и Весну позива код себе на ручак. Живи у старој пожутелој кући са породичним фотографијама и иконама на зиду. Арис каже да их је ту некад било много, а сад је остао сам. Арис зна српски језик јер га је научио од једне Српкиње која му је сломила срце. Није се после ове љубави женио. Живи од продаје уловљене рибе. Чита књиге у слободном времену. На растанку са гошћама поклања им запис једног анонимног писца. У овом рукопису појављује се лик писца, уметника, коме је унутарња пустош отупела перо. Долази на Итаку без одређеног плана, али и да пише ако узмогне. После бесциљних лутања Итаком коначно проналази инспирацију. Ту је, напokon, препознао свој сан, почео да примећује светло, да чује звук ветра, осећа мирисе, да бива узбуђен и понесен. Отворила се његова унутрашњост, спољашња лепота се открила у свој својој величанствености. Кроз лик овог писца Итака је дата као симбол уточишта уметника који у њој траже подстицај за своје уметничко стварање.

Дедексенос, странац који долази на Итаку, лик је по свему супротан од претходних. Ауторке га карактеришу као човека великог ега и малог ума. То је тип савременог „пословног човека“ по мерама неолибералног капитализма, богаташа у вечитој јурњави за новцем и материјалним богатствима, који не преза да се бави мутним пословима да би по сваку цену увећао своје богатство које је само себи сврха. То је тип човека без духа коме ништа није свето, који по Итаки купује имања да би отворио коцкарнице. Он мисли да може све, да му је све дозвољено, да може да купи све што му се допада. „...Нема кога не могу да купим, новац је чудо“, каже Дедексенос.

Осим реалних ликова са којима се сусрећу Весна и Ирина, већ смо поменули, јављају се ликови из прошлости, измаштани и измештени у време садашње. Тако се Весна у Кјоњију, на обали мора, сусреће са човеком у плавој туници без рукава, опасаним златним појасем, са мноштвом златних плочица око врата, са наруквицом на којој је знак Винчанског писма. У мимоходу је окрзне. То је Хектор,

тројански принц и највећи јунак Хомерове „Илијаде“. „Најузвишенији међу племенитима, он је бранилац људских врлина и принципа части“, мисли Весна. Он је савршени мушкарац, њена жељена и недостајућа половина. Мисли још: „Зашто је изумро Хектор у мом времену?“

Нема прошлости, нема будућности, све је константни презент. Ову тезу савременог српског филозофа Велимира Абрамовића Весна користи управо за увођење ликова из давно прошлих времена. На исти начин то чини и са Павлом Соларићем, српским просветитељем, полихистором и песником, и Фредериком Нортотом, енглеским племићем и политичарем, страсним лингвистом и библиофилом, оснивачем Јонске академије на Крфу. Соларић и Норт су и у реалном животу били пријатељи. Живели су у другој половини 18. и првој половини 19. века и одиста путовали јонским острвима. У овој књизи они се сусрећу са Весном и Ирином на тераси Нортотове резиденције на обали мора. Води се дуг разговор о Соларићу и његовом раду.

На истој тој обали сусрешће се Пенелопа, Нортотова гувернанта са Одисејем после две хиљаде година. Туда ће наићи и модерна футуристичка једрилица, на чијем прамцу ће Весна привидети Велимира Абрамовића. Али не, то је праунук његов из времена будућег. Ово су уједно и последњи доживљаји Веснини и Иринини на Итаки.

У овом фантастичном поглављу реалистично су приказани ликови Соларића и Норта. На први поглед увођење ликова Соларића и Норта може изгледати сувишно. Међутим, оно има свој добар разлог. И Соларић и Норт су путници у ове пределе у које их је могла довести само страсна жеља за упознавањем ових историјских и митолошких места, иста жеља која је довела и Весну и Ирину.

Био би велики пропуст не рећи са су и Весна и Ирина ликови у овом необичном путописном роману. О себи су говориле у трећем лицу и носиоци су укупне радње дела. Свака од њих је аутор дела поглавља, али је тешко препознатљиво шта је која од њих писала. Само местимично се то препознаје ако имамо у виду да је Весна лингвиста и издавач, а Ирина професор филозофије. Ова два лика надопуњују један другог, тако да их можемо доживети и као јединствен лик у магичном сусрету са Итаком. Обе су страсни истраживачи, обузете истом жељом – да доживе Итаку онакву каква јесте данас, али и да оживе њену митолошку и реалну прошлост. Наоружане су свим могућим обавештењима са интернета и из литературе, знањем које имају о Хомеровој „Одисеји“. Но све је то недовољно. За њих је Итака тајна коју треба открити, доживети њене пределе, градове, људе. То, на светској карти тако незнатно острво, постаје средиште духовног доживљаја и духовног преиспитивања сопствених личности. Оне, пре свега, уживају у необичној лепоти пејзажа и насеља. Посве су необични гости града Ватија, скоро једини гости тих променљивих новембарских дана 2016. године. Зато су одмах уочене и скрећу пажњу. Воле поезију грчког песника Константина Кавафија, његове песме читају наглас шетајући улицама Ватија. У њиховом пртљагу из Београда стигла је и Хомерова „Одисеја“ и „Грчка острва“ Лоренса Дарела. На терасу Телемахове куће, где су становале, уредно су, преко

књига, положили малу фигуру винчанске богиње, Богиње Мајке. Стара, преисторијска Винча и Винчанско писмо заправо су њихове сопствене Итаке које су донеле на грчку Итаку. Ирина и Весна са страшћу читају поклоњеног „Одисеја“ Никоса Казанцакиса, једног од најзначајнијих и најпревођенијих грчких писаца. Установљавају да је Казанцакисов Одисеј имао сасвим другачију одисеју од Хомеровог. Оне воде дуге расправе о Хомеровом Одисеју, покушавајући да протумаче зашто Пенелопа не препознаје Одисеја иако је прерушен у просјака, зашто интуицијом не препозна свога мужа кога је двадесет година чекала одолевајући бројним просцима. Питања је много, а међу њима и оно: Да ли је лукави, мудри и сналажљиви Одисеј и први филозоф? То је, наравно, Иринин терен. Неколико поглавља је посвећено Одисеју. У једном (Платонова пећина) Ирина на алегоричан начин одговара на филозофско питање односа човека према ропству и слободи. Одисеј је јунак ове приче, онај који покушава да убеди барем једног човека у пећини да је роб и нуди му слободу. Не успева јер су робови обманути и убеђени да су слободни у својим ланцима. Алегорија и сатирични тон уперени су и на стање у савременом, глобалном свету, па и у нашем поднебљу. Питање слободе и ропства вечно је питање историје, али је духовно ропство најтежи облик одсуства слободе.

Весна и Ирина су ликови који се баве и другим суштинским проблемима савременог друштва. Њихова мишљења, закључци и поруке уткани су у свако поглавље књиге.

У стилском погледу овај путопис-роман је веома разнородан. У зависности од теме, околности за доживљај и субјективних утисака смењују се сликовити описи, приповедање и дијалози. Дијалози су умесни, функционално уметнути у приповедање. Може се рећи да различити стилски облици доприносе динамичности радње и укупној лепоти и функционалности стила.

Дело Весне Пешић и Ирине Деретић је, у сваком случају, нов изазов за читалачку публику и савремену књижевну критику.

Марко КРАГОВИЋ

ПУТ КРОЗ ВЕЛИКО ТЕЛО

(Антонио Карловић. *Тијела, степенице, сиромаштво*,
Фестивал поезије младих, Врбас, 2018)

„...чисти и неупрљани оним што сада собом носимо и називамо телом, у које смо затворени као остриге у своју шкољку.”

Платон, *Федар*

Рука на новој књизи је за мене као боси корак у планинском брзаку. Не знам колика је дубина, да ли је струја довољно јака да ме понесе и шта се налази испод површине а што би могло бити улов или убод. Тако сам загазио и у Антонијеву књигу.

Већ на прагу књиге песник ме уводи у свој лични почетак, у свој свет отеловљења простора, мириса, прокрвљења и ожиљавања свега што се може визуелно опазити. У сусрет ми иде изразито интимистички тон једног раног, најранијег Карловића, руке од којих се могла направити кућа, породични сто од кога се никада истински не устане. Антонио, већ на самом почетку збирке извршава својеврсни егзистенцијалистички нокдаун. Подсећа нас дискретно, да је један од најсуровијих и најупечатљивијих ентитета стварности коју познајемо свакако феномен једносмерног протока времена, посебно за нас који смо из неког дубоког разлога, нама још непознатог, по природи сакупљачи, конзерватори, чувари тихе и часне мисије која се зове отргнуће од заборава. Тај мотив се провлачи као средишња жица кроз целу збирку. Једна од најуспелијих и најјачих слика са почетка збирке, која изражава неку врсту грозничавог метафизичког гађења и снажне аутоироније, налази се у песми „*Стара купаоница*”. Кроз мотиве купаонице постоји тенденција испирања слојева прошлости који песник изражава као талог који се мора спрати како би се наставило даље. Али даље од сећања не може се брисањем, него само слагањем једног сећања на друго, што је опет, нека врста екстремног спорта. Тај клизав и стрми терен неизбежно доводи до повременог сурвавања на ниже и далеке нивое већ избледелог живота. То силажење у наше најтоплије раке Антоније користи не само ради пуне производње

једног меланхоличног тона, него ради самопрочишћења и већ наведене аутоироније, што је један врло храбар иступ који показује песникову зрелост у писању. Даље ме Карловић води кроз просторе мени итекако познате. О оцу који је увек негде доле, на доњем спрату, приземљу, подземљу, па и самом паклу, хвратајући за гушу својим црним рукама сваки наговештај страха од неизвесне будућности, празних уста и спокојног сна. Тим рукама Карловић се обраћа са дубоким поштовањем, чак и побожним, покајничким тоном. Песник их увећава до божанства које је немогуће достићи али га је могуће посматрати и имати га у виду као идеал.

На даљем путу кроз *Велико тело* испружено по овој збирци као факир у свом удобном душеку, наилазим на мелодичне синкопе, кратке изливе лирских тонова који ме умногоме подсећају на мелодију Пере Зупца. Присуство овог песника осећа на више места у збирци, па чак и Антоније на самом крају збирке убацује својеврсни римејк Мостарских киша и тиме одаје неку врсту захвалности великом ствараоцу. Тај специфичан сензибилитет који подсећа на укус јутра са почетка марта негде на обронцима Херцеговине, најбоље се осећа у песми „*Снијег*”.

Примећује се одмах да је језик који Антоније користи у збирци, сведен и прецизан, једноставан, са изразитим нагоном ка језгровитости стиха што је одувек било по мом личном укусу. У одређеним моментима, посебно у оним који се могу сматрати најлиричнијим у збирци, песник прибегава чешћој употреби самогласника и инверзије глагола ради стварања једне музичке атмосфере. То такође показује одређену храброст, јер је мелодија у модерној поезији, посебно код песника млађе генерације, доста запостављена, из разлога који зовем синдромом неуротичне тежње за другачијим, тзв. „синдромом избегавања”, избегавања онога што је време у традицији издвојило као непобитну лепоту само због тога што је – традиција, врло проблематична и као појам и као ентитет у поезији новијег датума и то са две, фаталистички настројене стране. Са једне стране стоји неуротични страх од претећег архаизма, неинвентизма, заосталости, па је све мање песама а све више естетички задовољавајућих конструкција. Са друге униполарности, опет, долази до пренаглашавања традиционалности и затварања поезије у један уски, елитистички круг нових пропагатора божанског идентитета којим се лако зарађују ружичасте насловнице и бесплатне карте за наравоученијска посела. Карловић је, чини ми се, направио добар маневар овом збирком и тиме избегао обе стране.

Како се у историји књижевности већ стотинама година воде расправе о утицају књижевности на спољашњи свет, прецизније о моделу ангажоване поезије који је са више аспеката и проблематичан и интересантан, тако се тај сукоб тежње за променом и тежње за спокојем, сукоб једног Сартровог голог атомизма и Гетеовских сфера, ломи и у самом песнику, који је у овој збирци чини ми се доста био скроман у том смислу па је дотакао само обресе свог израженог нагона за активизмом који сам пронашао у неким његовим песмама које у овој збирци нису објављене. Тако је он остао, сасвим оправдано

и очекивано за прву збирку, у пределима који су непролазни и дубоко везани за саму личну историју песника. *Великим телом*, једном својеврсном индукцијом, Кјеркегоровским механизмом, песник је покушао да сазна личну истину која се без грешке, увек може и назвати општом, јер лична истина, иако не једина, увек најснажније постоји.

На даљем путу кроз *Велико тело*, на самој његовој средини, умбилицусу, наилазимо на можда и најбољу Антониову песму у збирци, једноставног назива, „Успомене”. После те песме која је могла бити уметнута као основни стуб носач у било који део књиге, извире снажан осећај из прошлости, испуњен следећим питањима: Шта је тело, и трепераво и трулежно, патетично и митско, лако продајно на црним берзама у постфукујамовском крају историје. Да ли је то придев, објекат или само још једна дивна илузија? Тело као степенице које су ионако сумњив и двосмеран симбол, или тело као сиромаштво? Иако сам ова питања себи постављао много раније, онда када сам платоновску мисао о безвредности телесног усвајао по аутоматизму једне бунтовничке природе наспрам света у коме материја доминира сурово и до нивоа перверзије, читајући Антониову збирку опет су ми та питања, сада у нешто другачијем облику и стању духа, искочила пред очима.

Завршни делови књиге остају без тумачења, не због лењости њеног читача, него због чињенице да се добри текстови никада не завршавају.

.....

Велико тело у Антонијевој књизи не представља огољену материју, сецирано месо. То је својеврстан симулакрум материје која измиче тумачењу и која у себи садржи жестоку дијалектику на чијем је крају, а можда и на почетку, смрт. Између две смрти, са почетка и са краја, стоји песник пред девицом Маријом и стоји песник пред Тијелом, степеницама и сиромаштвом. Између две смрти, оне која је херојска и бесмртна, побожна и лепа, и оне која је пуки случај у непрегледном простору универзума, стоји песник који храбро и часно покушава да воли, посматра море, верује песми.

Давид КЕЦМАН ДАКО

КАД СЕ ЧОВЕК ОБЕСТРВИ

(Никола Шанта: *Панонска неман*, Дневник АД; Нови Сад, 2017)

Роман *Панонска неман*, писан на српском језику, веома је занимљиво и шире пажње достојно остварење. Наизглед само једноставном причом о добру и о злу, о нечем што му је до нераскидивости блиско, било да је реч о личном, или оном што је одраз или својство националног, русинског идентитета у том мноштву од нација на тлу Паноније, али је истовремено и са значењем свелјудског, универзалног, писац Никола Шанта (1959. у Ђурђеу) прилази са потпуном свешћу о постојасности и о битности значења *националне меморије*, те са потпуном свешћу и уважавањем оног што се, иначе, именује *културном сећања*. Без националне меморије, без оног суштинског у сржи националне свести, као и без културе сећања, засигурно нема ни потпуне јасности, нити довољно прецизности у спознаји како сопствене, тако и оне шире, националне прошлости. Нема прецизног увида у тежину значења трена садашњег, тиме ни бистрог погледа у оно што стиже временом будућим, времена увек у нечему времена несигурног, крајње неизвесног. Јер, ваља подсетити, или поткртепити важност мисли да је историја доиста „само један ланац повезаних догађаја који теку од прошлости ка будућности. Ако знате поједине карике тог ланца, онда је, наравно, много лакше, али морамо знати које су у том ланцу добре, а које лоше карике. Морамо имати изражену и потпуно заокружену јасну и прецизну, снажну свест о том и таквом ланцу историје и националне меморије свог народа – казује Гидеон Грајф, истраживач Института за Холокауст „Шам Олам“ у Израелу – *још ће бити боље да имамо свест и о ланцу који није наш, а са којим се, с времена на време, укрштамо, запетљавамо, раскидамо настале чворове и бивамо мањи, краћи, безначајнији.*“

Са ослоном на овакво или томе сродно поимање историје, као и на значење, односно на важност националне меморије и културе сећања, остварено је и ово дело. Њиме и ауторово потпуније и шире дознање тајне о својима који су заувек део њега, иако их никада није видео. Открићем тајне истовремено и пут до истине о свом роду, али и о народима са којима Русини вековима живе.

Све је у том процесу (само)откривања на страницама „Панонске немани“, романа мозаичног концепта, прожето емотивним, присним, саосећајним доживљајем оног у болу вечног. Приче су то о малим људима, о незнатим а трагичним, о злу, али и о примерима људске племенитости и доброте, о жртвама вечно постојане немани. Слово је то о свему болом непролазног, на различите начине дознато и сачувано, а са печатом је потпуне привржености људскости, свом свом роду, свом надасве људском вјерују. Као такво и може бити са свим знаковљем универзалности у поимању вечне борбе између добра и зла, између светлости и таме, те с тога у сваком ко причу добро (и добронамерно) разуме има отрежњујуће дејство истине која истином стиже и бива ослоном у неверици, у неспокоју. Бива наук попут оног који је похрањен и стиже из књига мудрости, Библије, на пример, где је у свему траг, одраз свега такође у болу преживљеног, оног што је са значењем вечне свежине сазнања, истине, од наука који не вене. Роман је, иначе, написан у форми диптиха. У првом су приче и дневнички записи који су одраз велике, сасвим разумљиве стрепње изазване надлажењем потмуле јеке од топовске канонаде са вуковарског ратишта, крајем августа 1991. године. Након веома занимљивих прича из свог живог, као и из живота својих предака, следи Емилова централна прича о злу, о злоделима панонске немани почињених у време ратова на тлу Паноније током двадесетог века. По злу је најстрашнија средишна прича о рацији мађарских фашиста почетком 1942. године у Ђурђеу, у Бачкој, у којој је побијено две стотине двадест и троје житеља овог мирног места, међу њима и Данило Виславски, нараторев деда по мајци, којег Емил никада није упознао, али су, вели, део један другог. Прича дозната казивањем мајке Ирине која је без оца остала у седмој години и „до краја живота је говорила: „Умрећу жељна љубави“.

Лик деде Данила Виславског познат Емилу по једној фотографији за коју зна да је изradio дедин, односно ђурђевачки будући злотвор, а пре тога „само“ његов комшија и пријатељ. И на насловној корици је групни снимак Русина-Ђурђевчана настао током уобичајане седељке на клупама и столицама испред трошних паорских кућа, током угодног разговора о свему и о свачему, испред куће Владимира Хорњака. Снимак који је, само неку годину уочи велике фашистичке одмазде и крвопролића у Шајкашкој, урадио некад само тако тихи и смерни фотограф Шандор Кираљи. – *То је онај – казује Емил – „који ће бити упамћен као један од највећих ђурђевачких злочинаца и егзекутора. Он ће коју годину касније не само да прави спискове људи за ликвидацију, већ ће бити упамћен по својој свирепости. У том тренутку док је фотографисао своје земљаке, док је кроз фотоапарат, главе покривене црним плаштом, гледао у њих, у своје комшије, људе које поштује, тај исти Шандор Кираљи тада никог није мрзео. Њих нема, али остале су приче о њима.*

Романом „Панонска неман“ остварен је тек део незаборава на трагична збивања у времену кад човек издајом, чињењем зла другом истовремено поништава и себе као разумно, мислеће, као и божије биће. Све уз помињање аутентичних имена људи који су доиста

постојали, који живе у нечијем тегобном сећању, уз указивање на погубност свега што и како бива када зло у човеку превлада над оним добрим, до гласнућа, до избега људскости у њима такође постојаног. Наспрам оних који су оличење таковог зла, већ поменутог фотографа, потоњег крвника Шандора Кираља, стоји лик плементог, у људскости постојаног човека, као што је учитељ Фрање Еперта, Немац родом из Апатина, упамћен по добрим делима, као и по томе што је при разговору често користио мудре изреке, попут ове, у злу времену са значењем и опомене и орјентира: „Нема стабла које би носило тако зле плодове као што је човек“.

Други део је „роман у роману“, мучна драма из времена „опсаде и ослобађања Вуковара 1991. године“, коју чине аутентични дневнички записи пријатеља из војске, новинара Мирона Ороса, једног из мноштва мученика који је преживео најпре бомбардовање Вуковара, потом и голготу, мало знану, као књижевну тему још и неначету тему, наставак страдања и свакојаког понижавања заробљених у „ослобођеном граду“, па у конвојима одведеним и процесуираним по затворима у Србији. Свестан да се братоубилачки ратови никад не завршавају, а не желећи да се због искрене исповести у својој хроници из вуковарског пакла између две ватре, између две идеологије, аутор Осор свој дневник не објављује за време кратког, а са ожиљцима у души и надаље мучног живота у миру. До пријатеља Емила стижу захваљујући љубазности Миронове кћерке Неле, а да она и не слуги како је то о чему је реч у записима, сведочењем о зверству међу људима потврда оног што Емил већ зна захваљујући сазнањима из прошлости, посебно о мађарској рацији у Ћурђеву. Између ова два стравична догађаја, у Ћурђеву и у Вуковару, „само“ што су из два времена и остварена у потпуно друкчијим околностима, ипак, постоји извесна сличност. Рат је учинио да многи и у Ћурђеву и у Вуковару остану без маске и да се тек тада укаже њихово право, зверско лице, да се неделом потврди њихова права природа. Највеће зло, али и највеће добро стиже од ближег, од комшије, бившег пријатеља.

У обе прозне целине такође потврда става овог писца да ыурђевачка рација и вуковарска катаклизма нису нимало случајне, да су и повезане, јер све то зло које човек наноси другом настаје захваљујући изнова разбуђеној панонској немани која се храни примитивизмом, безверјем, незнањем, непросвећеношћу, некултуром, погрешним представама и о себи и о другима, илузијама о националним посебностима, изузетностима, митовима, лажима, погубним идеологијама, вођоманијом... Тако се већ уводни део дневничких записа Мирона Ороса, у писму пријатељу, писцу Емилу, показује се базичним, чврстим ослоном за целовиту причу коју је новинару-страдалнику „великодудно“ изнедрио његов кратки и мучни живот. Бити растављен од породице и не знати за њихову судбину, бити изневерен од дојучерашњих пријатеља, колега, комшија, а само за то јер си друге нације, друге вере, јер им ниси отворени истомишљеник... Отуда и оваква мисао, готова дијагноза стања бића оног којег је зло у звер преобразило: – *Чудна нека потреба за уништавањем живота. Сви системи у природи, све човекове активности усмерене су на*

одбрану живота, а ово што се нама догађа, ово није дело човека. Ово је нешто друго. Ова немам смрти, зла и мржње обузела је људе. Увукла се у њихову душу. – казује аутор дневника, коме се једноставно мора веровати, јер је у позицији оног који све што види истовремено на својој кожи осећа и душом дубоко проживљава. С тога овај умни, слепилом мржње незагађени, искрен, а свим и свачим изневерени човек који је у позицији сведока и жртве, сугестивно предочава и своје виђење свега оног што се и како се збило у том делу панонског, југословенског, балканског пакла. А предочено је догађање и виђење из позиције мученика, те отуда и таква непосредност, сугестивност, све што је неостварљиво пише ли се на начин својствен оном кад „победник пише историју“. Иако је доживео голготу, ове записе твори новинар који је, уинат свему што је видео, доживео, претрпео, остао непоражен, јер не почивши зло, успео је у оном што је увек, а тек у време ратног вртложника најтеже: да одрбани и да од сваког зла сачува човека у себи.

Погубност дејства немани тема је овог романа. Сам појам „немам“, истакнут и у наслову Шантиног дела, са потврдом је жестине свог значења у готово сваском поглављу. Приче су то понајвише о злу али неизоставно је при том и слово о добру, а све што је у погледу људске природе у човеку или до човека. То, ваља признати, до најпотпунијег изражаја долази управо у време превласти зла над добром, у време рата и људског суноврата, а што се управо тада збива, пада и то у свим правцима.

Писање Николе Шанте о свему томе, крајње уверљиво, сугестивно, присно, дубоко емотивно, прожето је оним што је, иначе, својствено ауторовом дубоком, најпре људском, хуманистичком уверењу, а као такво у потпуном је складу са његовим хришћанским духом, а рекли бисмо и оним што је у основи сваке велике религије чије упориште је у љубави човека према човеку. Стога већ на почетку, знатно пре крајње драматичне повеснице о рацији у Ђурђеву, у Бачкој, као и све оне страве у вуковарском делу пакла, овај писац отворено предочава свој став да *„Све револуције нису ни за јоту промениле суштину човекове природе. Ни за јоту нису, у вечној борби добра и зла, која непрестано траје, како у нашим животима, тако и на глобалу, између народа, система, раса... Наш живот је мали ако се препустимо злу и дозволимо да оно победи, али ако победи добро, он постаје велики, јер постаје пример како човек може да покрене ствари на боље. Сетимо се само малих живота Фрање Асишког, св. Николе, мајке Терезе... Мале ствари, мала, свакодневно урађена добра дела довела су до тога да се њихове животне приче један од могућих путева према цивилизацији...“*

Шантини наратори, Емил у првом (у чијем је психолошком профилу потпуно препознатљив пишчев alter ego), а у другом делу и Мирон Орос, иначе, обојица Русини и обојица људи од пера, казују, или у (само)одбрани од сваког, а најпре од властитог заборава, бележе слово о оном пакленом у свом, као и о пакленом у туђим животима. О животима на земљи и међу људима у време кад се човек до крајности тако и толико ментално изобличи и тиме толико обестрви да се више и

не може назвати човеком. Обестрвљен, бездушан, пустошан и дивљи, човек се самопоништава, постаје бивши човек, јер чини велико зло најпре свом ближњем и то на начин какав ни једна животиња, никаква друга нема. Никад тако и толико безмерно не чини. А обестрвити се, значи остати и без разума и без душе, без срца и осећања. Свим тим губитништвом, тим празним у пустошним у себи, бива и остаје без оног најдрагоценијег: без љубави за другог. Оне љубави чији предуслов никад није са полазиштем у националној, верској, идеолошкој, било каквој припадности. Без добра и без љубави за друге, злу склони, чим им се укаже прилика да се у својој осиноности, обесности, себичности, силности, у самољубивости, а време рата је за то најподесније време, олако склизну са стазе којом само миран усправан човек може без стрепње од другог, али и без стрепње од себе самог а још незнаног, без страха од властитог суноврата, да ходи сунчаном, а не тамном страном живота. На стрницама овог Шантиног романескног остварења многи су примери зверства, обестрвљења, људског суноврата који стиже људе који не смогоше довољно снаге, а ни памети, да се супроставе несавладивом страху само за себе, те се олако позверише обестрвише и тиме се ставише у службу немани, у слућбу нечастивог.

Иначе, и сам почетак као и крај романа „Панонске немани“ у знаку је тријумфа хишћанског духа, тријумфа добра над силама зла, над злом које настаје као последице мржње, јер мржњом гасне сва светлост којом човек иде с наумом, с надом да се сретне с другим човеком, с циљем да се препознају и по људскости једначе, а не да се по налогу немани (само)пониште. Сусрећом у људскости и с надом, не гасне, него распирена бива она жар која од студени, од тоталног затамњења штити читав свемир.

Веома занимљивим садржајем и начином на који је, у односу на дела сродног тематског оквира, обелодањена је, и то са многим премисима самосвојности, па и смелости, истина о злу које од немани до човека непрестано стиже, иако – вели аутор – *зло не постоји само по себи, није као вера или љубав које постоје као светлост и топлина*. Речју, „Панонска немани“ Николе Шанте је људски потресна, истином обојена откривачка проза. Поглед у пакао или поглед са дна пакла, али увек је то поглед у правцу одакле у средиште људског ока пристиже светлост, она небеска, која никад не гасне.

Милица МИЛЕНКОВИЋ

КЊИЖЕВНИ СПОРАЗУМ ПЕСНИКА И ИЛУЗИЈЕ

(Ненад Трајковић: *Ветар са језика*, Исток, Књажевац, 2016)

Збирка песама *Ветар са језика* Ненада Трајковића (2016) објављена је као награђени рукопис песничком наградом „Раде Томић“ (2015), а потом се нашла у најужем избору за доделу награде „Бранко Миљковић“ у Нишу за књигу године 2016/2017, што је потврдило вредносни суд претходног жирија, али и читалачке публике чија заинтересованост за стиховима овог песника не јењава од када се представио песничким књигама: *Трагови* (2008) и *Водим те у музеј* (2011).

Кроз три комплементарна циклуса, песник Трајковић указује на свој особени поетски поступак грађења песме и онеобичених стиховних конструкција које у многим случајевима комуницирају са претходном литерарном лектиром. Метафоричким сагледавањем стварности и превођењем њених референци на језик поезије, збирка песама *Ветар са језика* нуди читаоцу ново искуство упознавања са генерацијом најмлађих српских песника.

Погледамо ли ближе насловну песму ове књиге увидећемо да се песнички кредо креће између рефлексивне и љубавне поезије чиме је читалац вешто увучен у игру између ова два, у овој књизи, по много чему нераскидива појма. Овде се мисаоност (логос) преплиће са осећањем љубави (ерос) тако да се веза прелаза међу њима не може лако уочити што доприноси вредносним капацитетима написаног. Лирски субјекат често бира својеврсно ишчезавање из оквира догађаја остављајући нас у запитаности, али и уверењу, како је освешћена духовност једна од битних тачака ове поезије: „ако дођеш и чујеш од других/ да често обилазим наша места/ као злочинац који изнова проживљава свој усуд/ лажу те/ ја никад нисам био тамо одистински/ саплео сам се давно при првом сусрету са тобом“ („Ветар са језика“). То извртање унутрашњости песме, попут огољавања неких истина које је читалац тек успут успео да ишчита, води ка урањању у моћ структуре поетизоване стварности која у овој књизи добија обрису надреалног.

траг ишчитавања

Таква је и прва песма „Шетња градом“, својеврсна песма панорамског описа града виђеног из његове унутрашњости, којом нас песник шета пустим улицама не само једног тачног постојећег историјског места из кога су сви отишли, а само он и „девојка поред коју воли“ остали ту, већ и кроз имплицитне наговештаје описа Јурија Томина у роману *Чаробњак иде градом* сведене на исту емоцију – осећај пролазности – „то свакако има везе са ишчежавањем/ ноћас када киша пробада уличне светиљке“, објасниће песник да би снажним стиховима поентирао метафизичку ћутњу и тишину утихнуле вароши: „моје усне се повлаче у шупљине векова/ тамо су наши отпали гласови“.

Први циклус збирке насловљен *Тачке осмеха* жицом емоције увезује тачке заумних осмеха духовних прегнућа лирског субјекта чији сусрети са људима иницирају иреалне тачке бивствовања чинећи низ којим се твори потенцијална истина изврнуте стварности са поентом из песме „Дан и ноћ“: „а ко може доказати да није испричао истину“.

Песникова стварност није само материјализована реалност већ је састављена од његових читалачких искустава и „живота“ у књигама. Отуда једна од антологијских песама ове књиге носи назив „На жици“ и гласи:

у селу одакле је отац
тоалети су били вањски
са рђавом жицом за папир
када сам први пут ушао
затекао сам Емили Бронте
коју је деда покушао обесити
било је непријатно
бити са дамом унутра
зато сам је узео у руке
и изнео напоље

сутрадан
показали су ми пун кофер
осуђених писаца
спремних за вешање

и то су биле прве особе
које сам икада ослободио“

или се богатство књига опева на следећи начин:

„у топлој соби
са земљаним подом
читао сам
школске лектуре наглас

*док је меси­ла
ба­ка би кри­шом за­пла­ка­ла
и пу­сти­ла су­зу у те­сто
јер за њу је сва­ка при­ча
би­ла и­сти­нит за­се­бан жи­вот*

*на­кон сва­ког чи­та­ња
хлеб је би­вао за­иста благ
(„Чи­та­ње на се­лу“)*

Парадокс руралног амбијента, сведеног на минимална сазнања о животу (рађање, породица, умирање), и ширине светова у књигама, довео је песника до могућности изна­ла­же­ња сјајних метафоричких израза којима је испри­ча­на једна универзална истина о људима и књигама, о књижевном споразуму како би то рекао Умберто Еко, о ономе што је пркос за­бо­ра­ву, иш­че­з­ну­ћу и про­ла­з­но­сти.

Отуда нас у другом циклусу збирке кроз *Сасвим обичне разговоре*, пошто нас је претходно уверио у један лик аутора и лирског субјекта књиге, песник Трајковић уводи у духовне разговоре са ближњима иницирајући сада значење разговора попут чувених античких дијалога којима се долази до неких духовних спознаја. Ово је уједно и најкомплементарнији циклус песама у овој збирци, садржи девет песама које у наслову садрже „Разговор са...“ и уједно показују још једно умеће песника да остане на разини и висини написаног у свакој од ових песама понаособ.

Последњи, трећи циклус књиге, носи наслов *Ако си сам ниси исти*, и ово је онај део књиге у којем доминира мотив сусрета, спајања, растанка и саживота двоје бића. Отуда стихови „стари кажу да си безначајан/ док луташ сам/ лутање у друштву је подношљивије“ („Кроз стакло“) упућују читаоца на стварност која је пролазна, али у којој јединство са другом половином доприноси целовитости и подношљивијем ходу као подсећању на могућу пре­ег­зи­стен­ци­јал­ну раз­дво­је­ност једног бића чија је сврха спајање на земљи (љубав) о чему је речено у песми „Поглед из две собе“:

*на тво­м каучу за опуштање
ви­део сам црте­же
у којима се могло за­увек остати
за­тим су уследи­ла неко­лика пи­тања
на која сам дао не­га­тиван од­говор
у то­тал­ној не­га­ци­ји све­га
учинио сам да не постојиш*

*на мом каучу за опуштање
ви­де­ла си црте­же који не­мају зна­че­ња
на­кон при­до­би­ја­ња на­кло­но­сти
пи­тања су из мене тек­ла стереотипно
твоје не је ули­ва­ло на­ду
он­да си рек­ла да то­бом вла­да хаос
а да ја уопште не постојим*

*тако си непостојећем облику
уредила стварање“*

Збирком песама *Ветар са језика* Ненад Трајковић подсећа читаоце како је поезија кадра да стварносне облике преводи на нове језике вешто баратајући мотивима који су холограми, тачке спајања метафизичког и материјалног, суштинска места сусрета илузије и реалности. Ненад Трајковић допушта својој песми да на суптилан начин проговори о овоме и својом личном егзистенцијом то и докаже. А њена егзистенција и оживљавање већ оживљених светова у њој, зависе од читалаца и читања. У том смислу проширити своје литерарно искуство Трајковићевим песничким опусом право је освежење и немерљиво богатство за оне који су спремни на нове књижевне споразуме – на оне књижевне споразуме предодређене ауторовим (и нашим) искуством са метафором увек пролазне, ветровите, стварности. Отуда су „ветрови са језика“ необична синтагма која преиспитује значење и значења, именовања и именоване, а самим тим постојање и оне који постоје. Довољно да се поезија уздигне идејом аутора и оригиналним приступом обрати савременом читаоцу.

Пушкин

Тања ПРОКОПЉЕВИЋ

ИГРЕ ПРОЛЕЋА И СЕНЕ

(Марија Пргомелја, *Игре пролећа и сене*, Прометеј. Нови Сад 2017)

Свако ко узме у руке збирку прича „Игре пролећа и сене“ Марије Пргомелје сигурно ће имати нешто ново да дода што ће се разликовати од утиска оних који су већ нешто прибележили о овој књизи. Можемо одмах на почетку да кажемо да је пред нама специфична збирка која ће посебно обрадовати оне читаоце који воле да домаштавају приче, а и оне који су дорасли томе да се радују књижевним творевинама других аутора (писаца и песника) које Марија Пргомелја цитира и помиње у својим причама заступљеним у књизи „Игре пролећа и сене“. У њеним причама, тако, наћи ћемо: Црњанског, Владана Десницу, Мешу Селимовића, Мику Антића, Радмилу Лазић и др. Можда су се приче таквог склопа могле и очекивати од аутора какав је Марија Пргомелја, иначе професор књижевности и тренутно докторанд на филозофском факултету у Новом Саду, а такође песник и књижевни критичар.

На самим корицама збирке, „Игре пролећа и сене“, налазимо највероватније само део рецензије коју је за ову књигу приредио Слободан Владушић. Он нам између осталог каже: „...У центру овог текстуалног простора, налази се самосвесни проповедач, али не онај постмодеран, који ужива у негирању могућности постојања приче. Приповедач у збирци прича *Игре пролећа и сене* приповеда о простору у коме се укршају живот (пролеће) и његове сене (књижевност). Живот, то су каталози различитих типова љубави, а сене, каталози омиљених писаца, саговорника и нежних пријатеља...“ Овај приказ о књизи који се налази на корицама збирке прича „Игре пролећа и сене“ произашао из пера Слободана Владушића, представља значајан увод у оно што нас очекује у самој књизи, јер нам књига пружа веома узбудљиво, покатакд лавиринтско путовање, путовање које нам дарује нова и нова изненађења, а та изненађења су поред тема и садржаја прича, скопчана и са начином казивања прича. Због тога нам је овај мали приказ на корицама толико важан и ми га одмах усвајамо и њиме се водимо.

Лако је приметити да су приче у збирци „Игре пролећа и сене“ веома различите. понеке су врло лепо укомпоноване, имају прегледан

увод, разраду и закључак. Такве приче нам не задају главобољу, ми их читамо са лакоћом заваљени у столицу и посматрамо како писац лепо и поетично везе своје приче. Ове приче су писане, онако, приповедачки, и аутор у њима у свом стилу гради причу, описује главне јунаке и са њима одређене друштвене појаве. Овакве приче су настале као плод животног искуства. Можда ће од таквих прича најјачи печат оставити прича „Руски чај“, она која говори о дивном и топлом пријатељству између старије жене и младића. Судбина је главном јунаку, једно јутро, доделила непроцењиво пријатељство. Она је ударила у њега: „Ударила је у мене када је излазила из продавнице... гледао сам како се наранце расипају по статкlastом тротоару... Наранце и лимуни су зграбили нови живот, плесали“. Тако је аутор започео ово пријатељство и ову причу. Уз присног пријатеља, који му постаје као мајка, главни јунак проналази испуњеност и душевну безбрижност. А затим, у једном исповедном моменту, уз руски чај, главни јунак својој пријатељици открива цео свој живот: психолошка стања чланова његове породице и чак проблеме социјалне природе, а сазајемо тада још боље колико уз праву мајку овај младић није пронашао ону душевну топлину потребну једном сентименталном бићу какав је и сам и колико му даровано пријатељство значи...

У књизи „Игре пролећа и сене“, аутор у причама често себе ставља у улогу књижевног јунака који се некада приказује у женском, а некада у мушком роду, а покаткад аутор је само приповедач и није у улози књижевног јунака.

Збирка има доста прича у којима је главна тема сама књижевност, аутор нас уводи у свој књижевни свет и, као што смо рекли, читамо тада цитате из дела познатих писаца и песника који је аутор за нас одабирао и разговарамо тада и ми са писцима са којима и сам аутор у својим причама разговара. Аутор нас подстиче да размишљамо о књижевности, Понекад то чине и самим насловом прича као што су: „Курс креативног писања“, „Идеално место за настанак приче и др.

У књизи постоје и апсурдне приче и врло кратке приче. Заправо, Марија Пргомела је овом збирком показала завидну способност да са тако мало речи испише читаве странице о животу, љубави, личности њених јунака. То је одлика доброг писца, она то чини чак и онда када не открива име свог јунака чији живот и карактер толико верно описује са тако мало речи. Пушта нам на вољу да одаберемо име јунаку кога читајући њену причу тако добро упознајемо.

Ова не толико обимна књига, дакле, представља велику лепезу разноликости, али су приче веома повезане. Можда та успела повезаност може да се припише томе што су сви јунаци прича интелектуалне личности које се много посвећују књижевности, које живе градским животом углавном уз књиге и сусрете, та искрена и њима битно пријатељства и дружења уз кафу. Све приче су готово савршено повезане са врло интересантним насловом књиге. Иако се слажемо да је у наслову пролеће заправо значи сам живот који буја и све оно што га чини: пријатељство и ликови које аутор у причама описује, а сене књижевност која прати главне јунаке приче,

ми слободно можемо пустити машти на вољу када је у питању наслов ове збирке прича и његова повезаност са причама. Полазећи рецимо од фотографије на корицама књиге, ми можемо проширити наше видике и фотографију приказану на корицама повезати са садржајем и насловом књиге. Та шума приказана на фотографији, шума са високим дрвећем кроз коју продире светлост, рекло би се светлост пролећног Сунца, само је слика обједињених прича. Шума је густа, али та дрвећа нису превише разбокорена и лишће је проређено. Може се само претпоставити колико је ту титрања услед маленог поветарца који се уз то пролећно Сунце нађе у овој шуми на фотографији приказаној. Тада се сене лишћа стапају са дрвећем баш као што су приче стопљене једна са другом, иако су различите, стопљене са насловом, а и са читаоцем – пружају књигу обједињену, просто модерну игру порука и звука. Такође и истоимена прича „Игре пролећа и сене“ коју можемо наћи у збирци, даје нам нову идеју о тумачену наслова збирке и његову повезаност са самим причама. Па рецимо, „Игре пролећа и сене“ јесу потврде новог пролећа, уствари нове стваралачке инспирације која прати сваког писца и која ће у њему бити присутна док не оствари зрео плод, који увек оставља траг по завршетку, некада болног трага. То пролеће, та инспирација која у писцу изазива нову срећу и бујање, преточена је игром у сене, уствари, новонастале збирке које ишчекујемо услед рађања новог пролећа која ће свакако бити окренута књижевности, баш као што су књижевности посвећене и све приче ове збирке.

Збирку „Игре пролећа и сене“, свакако треба читати са концентрацијом и дубоком пажњом након чега смо тек способни да у њој истински уживамо и вреднујемо је.

Љиљана ЛУКИЋ

МЕЛАНХОЛИЧНИ ЕХО ЖИВОТА

(Ранко Павловић, *Плавет*, Бдење, Сврљиг, 2018)

*Откад се извио из глине
и закорачио камењаром,
човјек сања о лету, да крилом
којег нема дотиче далеку плавет.*

Ранко Павловић

Ево још једне збирке пјесама у богатом књижевном опусу Ранка Павловића, која нас задивљује широким дијапазоном мисаоног видокруга, тежњом ка продору у несазнајно и астрално, као и необичношћу и свјежином експресије поетског израза.

Не дијелећи пјесме у циклусе, Павловић пјева о пролазности живота, о родном граду, о отаџбини, о љубави која је негдје у сновима, о мајци, оцу, уопште о свему ономе што му је драго или блиско.

Пролазност живота је велика тема свјетске и наше књижевности. Павловић је не посматра у временском слиједу него као космичку појаву датости одређених трајања. Честице материје које обитавају у космосу одраз су природних сила тешко разумљивих људима. Појединац може да докучи те тајне само упијајући у себе „сонорна сазвучја док се стапају у ријечи“. И шта је у том случају човјек, појединац, пјесник исказује стиховима:

*То што досад бијаш и што јесам
само је трен, а у том трену –
твој живот је трептај.*

(Трептај)

Схватајући човјеков живот као најкраћи могући временски интервал вјечности, Павловић га одређује трагичном конотацијом, која изазива у нама тужне акорде. Та туга се често прелива у меланхолију, у сјету, у поимањс живота као блеска свемира, у коме ми тражимо смисао окрећући се себи самима (*Завири понекад у себе*), знајући да је „дуг пут до себе“ (*Дуг пут*), али тражећи одговор на своја питања и на небу, „чије знакове одгонетамо/док трагамо за кључем/ за отварање његових брава“ (*Небо над нама*).

Поједине Павловићеве пјесме, као успјели медаљони, освајају нас својом филозофском истином, лапидарно изреченом као што је то у пјесми *Имаћеш све*:

*Када останеш без ичега,
а остане ти само Ријеч,
имаћеш све. Јер, помоћу ње
изградићеш нов свијет
и себе у том свијету.*

Пјесник је свјестан да израћањем у окосницу живота губимо могућност маштања, али он хоће да се издигне изнад тога и препусти свијету снова. Опет једна језгровита пјесма дочараће нам илузију снова који су крхким нитима одвојени од наше свакодневице:

*Између жеље и сна
само је крхка нит
на коју нижемо
бисере наше несанице.*

*Хоће ли та нит
издржати олово уздаха?
(Крхка нит)*

Какав метафорички ватромет пјесник постиже овим стиховима?! Треба бити велики умјетник маште, али и ријечи да би се ово испјевало. Каква љепота и хармонија исплутава из ових редова! Остаје нам да задивљено ишчитавамо ове стихове више пута, налазећи у њима сазнање о нашој несразмјери између могућности и жеља, између стварности и маште.

Ови стихови „повући“ ће за собом и оне о неузвраћеној или само измаштаној љубави. У пјесми *Хвалоспјев опалој власи* пјесник пјева о изгубљеној љубави, о „нади да ће се вратити она које нема“ а у пјесми *Зима без снијега* повезује природу са својим осјећањима дискретно исказаним: „Видим ли то / усамљену сњежну пахуљицу, / сличну овом зимском дану у мени, / која лелујајући тражи мој длан?“

Павловић је пејзажиста који вјешто „слика“ описе природе, избјегавајући при том клишетиизирание изразе и устаљене поетске фразе. Описи годишњих доба, убачени обично у тематски разноврсне оквире, дјелују оригинално и допадљиво, ма о ком годишњем добу је ријеч. (*Облаци, Вјетар, Невријеме* и др).

У сложености живота човјек је често усамљен и та самоћа изазива меланхолична осјећања: „Сам у хотелској соби, / а када сам сам, / никоме нисам потребан“ (*У хотелској соби*), или : „Остадосмо море и ја сами, / Оно моћно, ја мрва на пијеску“ (*С морем насамом*). Схватајући величину природе у односу на човјека, долазимо до трагичног положаја људске врсте коју прати кратак животни вијек. Због таквог става, човјека, поготово пјесника, прати жеља за сазнањем, за трагањем за истином која често досеже и до метафизичког поимања.

*Небо над нама је оклоп,
чије знакове одгонетамо
док трагамо за кључем
за отварање његових брава.
(Небо над нама)*

Али, Павловић зна и да се радује животу налазећи срећу у успоменама које га подјећају на далеко дјетињство и младост, а најљепша сјећања везана су му за мајку. Антологијска је пјесма *Мајчино чекање*. Са минуциозном прецизношћу дочаравања душевног стања мајке, њених стрепњи, бојазни, надања и очекивања, пјесник ствара контрастну слику мајке у периоду синовљевих ријетких долазака кући из града и слику мајке која на небу, заједно с пјесниковим оцем и браћом, стрпљиво чека на његов долазак. Завршни стихови пјесме остављају стажан утисак:

*И осјећам да, клечећу пред Свјетлошћу,
свесрдно моли Небо коме припада
да минуте у вијекове растеже,
јер - има она времена, чекаће стрпљиво,
као што је и за живота чекала
моје ријетке доласке у њену самоћу.*

Павловић је умјетник ријечи што се открива већ на почетку пјесме: „У прут јасена, дрхтав на међави, / у прамичак зебње расплинута, чекала је мајка моје ријетке доласке / из далеког града, са школовања.“ Метафорично и метонимијско стиховање одликују необичне поетичне конструкције које дају посебну драж и љепоту пјесниковој замисли.

И пјесников отац опјеван је у овој књизи (лијепа пјесма *Пањ*). У пјесми *Хљеб из дјетињства* обједињено је неколико тема: сиромашно дјетињство, очев лик и данашњи сиромашни живот пензионера. Дјечачић (пјесма је испјевана у првом лицу) машта о томе да постане пекар како би се, умјесто кукурузе, могао најести сомуна које отац купује приликом ријетких одласка у град. Социјална нота доминира нарочито у завршним стиховима пјесме: „...А доље, под прозором, / врапци се отимају о корицу хљеба, / који је пензионерка са петог спрата / за њих одвојила од скромног ручка, / донесеног из народне кухиње.“

У овој збирци пјесник не заборавља ни свој град обраћајући му се ријечима:

*О, како си, граде мој у сјећању, био млад,
и како смо били млади, како смо јурили
по шипражју тамо гдје су сад солитери.
(Град под снијегом)*

Опијевајући у више пјесама, и у разна годишња доба, свој град, пјесник пјева и о свом малом, али великом народу који сличан процвалом цвијету пркоси мразу. Тај његов мали, а велики народ „храни се земљом / наслијеђеном од предака, и напаја / причом коју су му очеви оставили“. Али тај

*Мали народ воли што је велик
у жељи да не дозволи корову
да изђика по његовим вртovima.
(Мали народ)*

Ова успјела пјесничка творевина разликује се од уобичајене патриотске поезије специфичним видом обухвата теме и њеним свођењем на минималистичку структуру, али снажном и иновантном

метафоричношћу.

Снагом осјећања одише и пјесма *Очевина* у којој долази до изражаја пјесников револт јер му је отета очевина, а он нема помоћи ниоткога: „Савјети са свих страна, / а ниоткуда руке и алатке/ који би искоријенили / шибље, трње и коров / по напуштеној очевини“.

Павловић је пјесник који је дубоко уронио у стварност иако би желио да продре и у онострано, у астралне предјеле несазнајног:

*Данас сам из телефонског именика
избрисао двадесет шест бројева.
Имена нисам, јер с пријатељима,
тамо гдје су отишли да ме чекају,
успостављам астралну везу.*

(Астрална веза)

Иако свјестан трагичне судбине човјекове произашле из неминовности смртог исхода, овај пјесник неће да се преда песимизму и затрује живот депресијом. У пјесми „Пркос“, иако пред амбисом, види другу страну, у коју хоће да „тијело и мисао настани“ јер:

*Амбис припада ономе
ко не види другу страну.*

Тако се надвладава трагичност живота а један од начина те борбе је и поезија (књижевно дјело) које остаје и након свог творца. Њоме се дотиче „далеке плавети“, дотиче астралних висина на којима ће трајати.

Као посебне цјелине у овој збирци могле би се узети четири: *Мали лирски лапидаријум, Птица и човјек, Метаморфоза у шуми и Очи*.

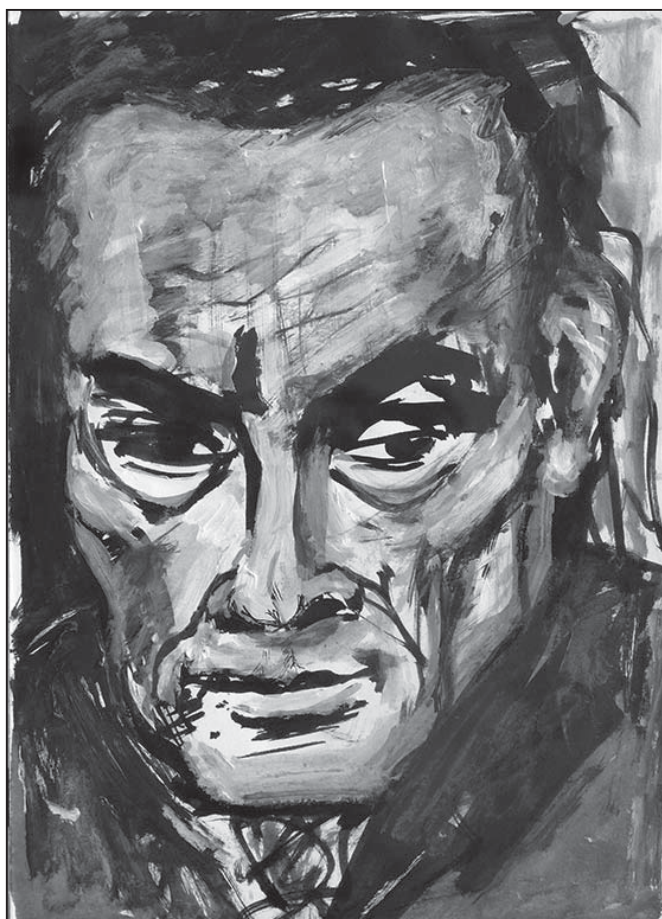
Прва цјелина се састоји из пет пјесама: *Камичак, Међу њеним прстима, Биљка из камена, Учити од јасписа и Камен о врату*. Све те пјесме дотичу се одгонетања пролазности живота и „одгонетања тајне вјечности“ а испреплетене су са тананим љубавним осјећањима. Друга цјелина састоји се из седам пјесама: *Богиња мајчинства, Цврлут, Пјесма, Сан о лету, У птицу бих да се прометнем, Она која пјева и она која вреба и У Шенбруну, 18. јуна 2016*. И у овом циклусу Павловић је близак теми о пролазности живота везујући је за мала бића птице. И кад не буде пјесника „птица ће и даље пјевати / да свијет још траје онакав / каквим је створен да кроз њега минемо“. Друга тема овог циклуса је човјекова тежња ка висинама. Трећа цјелина се састоји из пјесама: *Храст, Бреза, Цер*. У овој цјелини пјесник се поистовјећује са природом, са шумом: „Коријењем урањам до предака/ и храним се њиховом причом,/ обраслом заборавом“ (*Храст*). Четвртом цјелином од петнаест пјесама и завршава се ова збирка. Скоро све пјесме из ове цјелине опијевају љубавно осјећање. Неке од њих испјеване су у форми хаику пјесама.:

*У ноћни цвијет
Сјатиле се звијезде.*

*Јутром свјетлуцају
У њеном оку.*

Својим обимним стваралачким опусом Ранко Павловић уврстио се у наше истакнуте књижевне ствараоце. Посебно треба истаћи његову лирику, која није само емотивна и сублимна него и мисаоно дубока и снажна. Добро одабран наслов збирке указује на пјесникову тежњу за спознајама које, као Да Винчијевски *sffumato*, остају негде у обрисима магле, недокучиве и несазнајне.

Великом броју књижевних награда, чији је добитник Ранко Павловић, прикључује се и Награда „Гордана Тодоровић“ за његову најновију поетску збирку *Плавет* која представља успјело лирско остварење.

Арсениј Тарковски

Владимир УВАЛИН

КУЛТУРНА ДЕШАВАЊА У ВРБАСУ (1960–1964)

Законом о подручјима општина и срезова у НР Србији (крајем 1959), део Народног одбора среза (НОС) Врбас ушао је у састав НОС Нови Сад.¹ У састав тог среза ушла су места Народног одбора општине (НОО) Врбас, а од 1963. места Општинске скупштине Врбас, која и данас административно-територијално припадају Општини Врбас.²

Након ове административно-територијалне промене пословима културе у Врбасу бавиће се: Аматерско позориште (1953), Клуб љубитеља музике са хором и оркестром (хор Лира од 1954, са прекидом), Народна библиотека (1956), Музичка школа Стеван Ст. Мокрањац (1959),³ Културно-просветна заједница (1959), Културно-пропагандни центар (1960-1964) и Установа за приказивање филмова – Биоскоп Слобода.

Сва насељена места у Општини Врбас имала су библиотеке. Све до децембра 1962. године оне су биле самосталне, а онда су обједињене у једну установу, Народну библиотеку, а оне постале њена одељења. Народну библиотеку, у данашњем саставу, основао је НОО Врбас, 7. децембра 1962. године. Овим је извршена интеграција свих јавних библиотека општине.

Савез организација за ширење књиге у АП Војводини током 1961/62. године, поред рада на ширењу и популарисању књиге у свим

¹Закон о подручјима општина и срезова у НР Србији, *Сл. гласник НРС*, бр. 51, 12. XII 1959.

²После доношења новог Устава 1963. године и усклађивања законодавства, НОО променили су назив у општинске скупштине. Уставним законом о укидању срезова АПВ, 31. III 1965. године укинута су срезова као друштвено-политичке заједнице, а престале су са радом и среске скупштине и њихови органи. Од укидања срезова, њихова права и дужности на територији АПВ врши АП Војводина (*Сл. гласник НРС*, бр. 7, 13. II 1965). ИАГНС, Ф. 364, Историјат Скупштине Среза Нови Сад 1945-1965.

³На основу Одлуке НОГО Врбас, бр. 12.850, од 16. XII 1954, основана је Нижа музичка школа у Врбасу. Ова одлука ступиће на снагу када је одобри ИВ САП Војводине. Школа је била на буџету НОГО Врбас и имала је ранг непотпуне средње школе (чл. 1-3. Одлуке). Школа је радила до августа 1956. године. ИАГНС, Ф. 309, К 96, 12850; Владимир Увалин, *Од музичког течаја до ОМШ у Врбасу* (1952-2017), Врбас, 2017, 16.

местима Војводине, инсистирао је на оснивању Клубова љубитеља књиге.

Професионални председници Културно-просветне заједнице (КПЗ) били су Војислав Дедић и Перка Харамбаша, до септембра 1963. године, када је именована за директора Спомен основне школе – 20. октобар.

„У граду је формиран Културно пропагандни центар, са својим организационим јединицама: Одељење за организовање свих врста културно-уметничких програма, позоришних представа, пригодних програма, музичких програма и семинара, [...]; Одељење фото и кино службе - издавање фото новина, снимања свих актуелних догађаја у нашој Комуни, снимање дија и 8 мм филмова у црно-белој боји, организовање фото изложби, [...] и Одељење за сервисне услуге“.⁴

У развоју КПЦ у Војводини забележени су, у посматраном периоду, и успеси и падови. Године 1959. у Покрајини је радило четири оваква Центра, а 1962. петнаест. Али већ 1963. свега седам КПЦ раде као самосталне установе. Делатност ових угашених установа преузимају друге установе, или пак те активности престају радом Центра.

Након укидања КПЦ, 1965. године, формираће се Центар за културу.⁵ Директори КПЦ Врбас били су: Радивоје Мирковић, Јовица Мирослављевић и Петар Димник.

Делимично пословима културе бавили су се Раднички универзитет (1955) и Клуб јавних и друштвених радника. Владо Паланчанин, тадашњи председник Социјалистичког савеза радног народа (Социјалистички савез) у Врбасу, почетком јула 1961. године, преузео је дужност директора Радничког универзитета (РУ) у Врбасу.⁶

РУ је током 1962. године користио разне облике рада, почев од предавања, семинара, течајева, филмских и позоришних представа, све до вечерњих школа. Формирао је клубове љубитеља књижевности и музике.⁷ Повео је акцију на сузбијању неписмености. Та акција покренута је на Пленуму Социјалистичког савеза у Врбасу, новембра

⁴Акт Културно пропагандног центра Врбас, бр. 22, 18. I 1962. Током 1961. године 12 КПЦ Војводине организовало је 3.032 приредбе у 244 места, које је посетило 1.252.000 грађана. Најбројније приредбе су око приказивања филмова, затим забавно-музичке, разне изложбе и музички концерти. *Дневник*, 25. VII 1964. 10.

⁵Интеграцијом Центра за културу при РУ, Градског аматерског позоришта и Дома омладине, фебруара 1968. године, формиран је Дом културе Врбас. *Годишњи извештај Дома културе Врбас 1968*, Врбас 1968, 3.

⁶*Дневник*, 10. VII 1961, 5; Почетком новембра 1957. године, именован је Савет за просвету и културу НОО Врбас, у саставу: Владо Паланчанин, председник, док су чланови: Димитрије Миловић, Амалија Николић, Динка Секички, Јован Кулић, Петар Димник и Ратомир Валок. ИАГНС, Ф. 309, св. 8, седница, 9. XI 1957.

⁷Почетком септембра 1968. године Миљан Вишњевац, председник Општинске скупштине Врбас, пустио је у рад локалну радио-станицу. Она ће у почетку емитовати редован програм на српскохрватском, мађарском и русинском језику, два пута недељно-четвртком и недељом. Радио-станица радиће у склопу РУ Светозар Марковић-Тоза. *Дневник*, 2. IX 1968, 5.

1963. године. Организоваће се потпуно образовање одраслих, које ће се спроводити у три етапе трогодишњег дошколовања.⁸

Савет за културу и физичку културу Општине, на седници од 23. децембра 1963. године, доно је Закључак: „Да се укине Клуб јавних и друштвених радника Општине. У просторијама дотадашњег Клуба сместиће се галерија, архив и завичајна збирка, а инвентар је преузео КПЦ.

Музичка школа Стеван Ст. Мокрањац (Музичка школа) у Врбасу основана је 1959. године. Од почетка су радили одсеци: клавира, хармонике, виолине и дувачких инструмената. Годишње се школовало, у просеку, 120 ученика. Директори Школе били су: Милорад Вучетић (1959-1962), Стеван Гера (1962-1963), Бранислав Цвијановић (1963-1964), Стеван Гера (1964-1965) и Милорад Вучетић (1965-1968).

На сам Дан Републике 1963. године, Стеван Гојшина, председник Општинске скупштине Врбас, отворио је Спомен основну школу - 20. октобар, за чију изградњу је утрошено 120 милиона динара. Овој свечаности, поред многобројних просветних и друштвено-политичких радника Општине, присуствовао је и Стојадин Љубљеновић, председник Савеза за просвету и културу Среске скупштине Новосадског среза.

Осмогодишње (основне) школе у Врбасу, још од 1958. године, имале су своје ученичке-литерарне листове: ОШ Петар Петровић Његош, *Из ђачких клупа* (до 1976); ОШ Светозар Милетић, *Наше новине* (до 1997. године, са вишегодишњим прекидом) и ОШ Братство јединство, *Варнице=Szikrák* (до 1968). На крају шк. 1963/64. године ОШ 20. октобар почела је да издаје годишњак *Летопис*. За Дан ослобођења Врбаса, 20. октобра 1964. године, штампани су *Сусрети*, лист ученика ОШ Општине Врбас. Гимназија од 1953. године издаје свој лист *Млади дани* (са прекидима).

У оквиру Југословенских пионирских игара, у другој половини јануара 1961. године, у Врбасу је почело снимање емисија Радио Новог Сада, *Наш град у будућности (Мој град 1981. године)*. Програм за ову емисију извели су ученици ОШ Светозар Милетић.⁹ У тој емисији школска литерарна секција Вук Карацић, приказала је, у виду позоришне игре, визију младих литерараца кроз двадесет

⁸Према попису из 1961. године од 42.853 становника у врбаској општини 9.038 је без икакве школске спреме, 17.630 нема завршена 4 разреда ОШ, док је осмогодишњу школу (ОШ) завршило 3.286 становника. Од 26.768 грађана, старијих од 20 година, 3.861 становник је неписмен, а од тога броја 80% су жене. Међутим, треба узети у обзир да је порасту броја неписмених допринео и већи број сезонских радника, који се овде и настанио. Исто, 27. XI 1963, 10.

⁹„Савет друштава за старање о деци и омладини Југославије дописом, бр. 576/1-1960, обавестио је овај Савет да је у сарадњи са Културно-просветним већем Југославије и ЦК Народне омладине Југославије решио да следећу годину посвети проблемима културно-уметничким активности деце. У том циљу предложио је организовање велике манифестације Југословенске пионирске игре, чији Савезни одбор већ функционише“. *Акт Савета за просвету НР Србије*, бр. 02-4842/1-1960, 20. IX 1960.

година, под називом *Спреси свој лист за фестивал 1981. године*. У снимању су учествовале и остале секције школе. Радио Нови Сад ће снимак ове емисије приказати у оквиру свог програма за децу.¹⁰

Почетком марта 1961. године у Врбасу је одржан књижевно-ликовни сусрет, у којима ће учествовати књижевници и сликари представници радничко-сељачких литерарних клубова Србије. Ову ретку културну манифестацију, посвећену 20-годишњици револуције, организовао је РУ у Врбасу и редакција Културног јутра из Београда.

Поред сељака и радника-писаца у тродневним разговорима учествоваће и неколико еминентних културних радника. Прво је Чедомир Миндеровић одржао предавање *Књижевност и револуција*. Разговор о савременим појавама у ликовној уметности водио је академски сликар Зуко Џумхур, председник ликовних уметника Србије и Славољуб Богојевић, уредник *Књижевног јутра*.

У оквиру тродневног боравка писци су читали своје радове у врбаским радним колективима, школама и местима Општине. Другог дана програма књижевник Танасије Младеновић евоцирао је успомене на погинуле књижевнике. Ова културна манифестација завршила се приредбом, под називом *Велико црвено сунце*, које је одржана у сали РУ.

Фестивал аматерских позоришта Новосадског среза почео је 22. априла 1961. године у Врбасу. Фестивал је отворио Андрија Пејовић, председник НОО Врбас. За овај Фестивал, путем општинских смотри, припремала су се укупно 34 аматерска позоришта, са близу 1.000 учесника. На општинским смотрима изабрано је осам најбољих аматерских позоришта и то из: Бечеја, Бешке, Новог Сада, Змајева, Турије, Жабља, Бачке Паланке и Врбаса, са укупно 230 учесника.

Жири Фестивала сачињавали су: Лука Дотлић, режисер Српског народног позоришта (СНП), Иштван Варга, режисер драме Радио Новог Сада, Димитрије Ђурковић, редитељ СНП и Бошко Зековић, директор Позоришта лутака у Новом Саду.

На сам дан отварања фестивала, у фоајеу Аматерског позоришта у Врбасу, отворена је изложба сликара аматера Новосадског среза. Изложбу је отворио академски сликар Бела Пехан, професор овдашње Гимназије. Поред гостију отварању изложбе присуствовали су Шандор Цирок, потпредседник Среског народног одбора и Душан Драгинчић, председник КПЗ Новосадског среза.

Своје радове изложили су: Андреј Кишгеци, Катарина Ховачева, Јурај Бовђиш, Марија Маљахова (Бачки Петровац); Ференц Карољи, Јакоб Миклош, Јанош Маковић, Слободан Каћански, Никола Јелкић (Бечеј); Андрија Вал (Нови Сад), Петар Ризнић, Јован Харамбаша (Врбас); Јожеф Паша, Хранислав Поповић (Бачко Градиште) и Шандор Вечера (Бачка Паланка).

Овај Фестивал остаће запамћен по томе да је прва три дана у сали Аматерског позоришта у Врбасу, капацитета од 400 седишта, било једва двадесетак гледалаца. Предвиђајући овако слаб одзив

¹⁰*Наше новине*, лист ученика осмогодишње школе Светозар Милетић Врбас, бр. 8, 8. III 1961, 5.

публике, приређивачки одбор је благовремено организовао акцију откупа карата у радним колективима. Међутим, овај подухват доживео је неуспех. Наметнуло се питање: Да ли је можда требало више ангажовати врбаске интелектуалце и ученике средњих школа?

У суботу, 29. априла, последњег дана Фестивала, одржано је саветовање позоришних радника – *О актуелним проблемима у раду са аматерским позориштем*.

Почетком новембра 1961. године у КПЦ у Врбасу отворена је занимљива изложба, под називом *Акварели кроз векове*. На изложби су били заступљене репродукције чувених сликара из разних епоха. Највише су били запажени радови Лотрека, Гога, Сезана, Пикаса и др. Ову изложбу посетио је већи број грађана, а нарочито ученика средњих школа, са својим професорима.

Приликом обележавања Дана ЈНА 1961. године, сама прослава отпочела је 20. децембра, доласком Лепе Пијаде у Врбас. У Клубу јавних и друштвених радника организован јој је пријем од стране Председништва Општинске конференције за друштвену активност жена. Посетила је Трикотажу, Напредак и Свилару „Сава Ковачевић”. У сали РУ одржала је вече посвећено преминулом револуционару Моши Пијаде, да би затим отворила изложбу његових уметничких радова.

Крајем априла 1962. године завршена је смотре дечјих позоришта из једног дела Новосадског среза. Позоришне представе су извођене у сали Аматерског позоришта у Врбасу. Учествовала су дечје позориште из: Равог Села, са представом *Три мале сестре и велики везир*; Бечеја, са представом *Црвено маче*, на мађарском језику. Од Врбашана наступиле су дечје позоришне групе Шећеране, са представом *Златан зуб*; школе Душан Вукасовић, са представом *Друг за друга*; ОШ Светозар Милетић, са представом *Сињи галеб* и ОШ Братство јединство, са представом *Прича о малом Муку*, на мађарском језику.

Смотра је трајала два дана. Наступило је 115 младих извођача. Представе је посматрало укупно 1.980 гледалаца. Жири су сачињавали новосадски глумци Зорица Вукић и Ђорђе Јелисић и Јован Мирослављевић, члан Аматерског позоришта у Врбасу.

Најбоље представе биле су Прича о малом Муку, коју је режирао Јожеф Хорват и Црвено маче, у режији Марије Тамаш, на мађарском језику, и представа на српскохрватском језику Сињи галеб, коју је режирала Ружица Вулић.

У јутарњим сатима 1. маја 1962. године грађане Врбаса пробудили су складни звуци новоформираног дувачког оркестра Музичке школе у Врбасу. Пролазећи улицама, оркестар је у ствари позивао грађане на излет и богат програм прославе 1. маја

Смотра аматерских позоришта Новосадског среза у Србобрану, одржана је од 19. до 27. маја 1962. године, уз учешће преко 100 аматера из шест позоришних друштава. Након званичног отварања Смотре, Драмска секција Гимназије Жарко Зрењанин из Врбаса извела је рецитал поеме Зрењанин, Оскара Давича, у режији Михајла Поповића.

Стварање услова и могућности за богатији културно-забавни живот Врбашана била је главна тема састанка Секције за културу, просвету и школство Друге месне заједнице у Врбасу, која је одржана крајем маја т.г. Колико је ово питање заинтересовало грађане могло се видети по томе што је сала Зантског дома била препуна. Преко 300 грађана пажљиво је слушало реферат Јакова Хромиша, учитеља „Његошеве” школе.

На конференцији је покренуто питање Омладинског дома. Омладина је до тада имала свој омладинску салу која није могла да задовољи њихов културно-забавни живот. Због тога је предложено да се горња велика сала Хотела „Централ” уступи омладини. Затим да се музички аутомат, који се налазио у пивници Хотела, пренесе у нови Омладински дом. Тај дом са музичким аутоматом и дневном штампом служиће, у току целог дана, омладини за забаву и разоноду.

Почетком јуна исте године у просторијама РУ у Врбасу отворена је прва самостална изложба слика двадесеттворогодишњег врбаског сликара Ратка Шоћа (Цетиње, 1938). Ова изложба изазвала је велико интересовање грађана и њу је првих дана посетило близу 2.000 посетилаца. Ратко Шоћ, наставник цртања и сарадник КПЦ у Врбасу, изложио је укупно 29 слика и графика. Овај млади сликар освојио је врбаску публику. Публици су се нарочито допали његови радови: Мој ујак из Аризоне, Баба Љубица, Кокта и Врбас.¹¹

Не памти се да је Српско народно позориште (СНП) у Новом Саду у једном дану имало толико гледалаца, као 7. јула 1962. године. Већ рано ујутро, стигао је из Врбаса воз пријатеља позоришта, како су га тада назвали. Дошли су њиме ученици ОШ из Врбаса. За велики број путника воза пријатеља позоришта посета Новом Саду био је значајан догађај, јер им се тада, први пут, пружила прилика да присуствују представи професионалног позоришта.

Композиција воза пријатеља позоришта довезла је око 1.500 ученика. Како би могли гледати три представе, поделили су их у четири групе. Глумци СНП извели су им: *Охридску легенду*, балет Стевана Христића; *Вук бубало*, веселу игру Бранка Ћопића и *Хајде да стварамо оперу* (Мали димничар), дечју оперу Бенцамина Бритна.

Воз пријатеља позоришта организовао је врбаски РУ, на иницијативу Управе СНП. Међутим, посета Новом Саду није искоришћена само за посету представама, већ и за обилазак галерије, музеја, Петроварадинске тврђаве и других знаменитости града.

Ова иницијатива прерасла је у традицију и она несумњиво представља зачетак новог вида културног и организованог викенда за децу, каквих је до тада било мало.

Четврти воз пријатеља позоришта, 8. јуна 1965. године, довезао је 968 малишана из ОШ Општине Врбас. Та посета организована је под

¹¹ *Дневник*, 5. VI 1962, 10. Након тога Ратко Шоћ излагао је у неколико градова Војводине, Паризу и 1966. године у Марсељу, на изложби савремене југословенске карикатуре. Његова ликовна активност усмерена је на сликарство, цртеж и карикатуру. После четири године, крајем септембра 1968. године, поново излаже у новосадском Салону Удружења примењених уметника. Исто, 5. IX 1968, 8.

мотом Посетимо награђене представе, када су им изведене представе *Халелуја*, на великој сцени и *Свет*, на сцени Бен Акиба.

Тих дана (1962) у Врбасу је покренута иницијатива за поновно оживљавање активности градског хора, чији је рад, због неповољних услова, био прекинут. Иницијатива је потекла од Музичке школе, која је хору могла да обезбеди погодне услове за рад. Поред тога, омладина Врбаса желела је да посећује концерте класичне и хорске музике, која се већ годинама негује у овом граду. Биће то мешовити хор, са око 40 чланова.

Према програмима хорског репертоара већ тада се могло закључити да ће они знатно допринети развоју музичког живота у Врбасу. Осим јавних наступа у концертној сали, предвиђено је и одржавање музичких приредби у фабричким халама.

Значајно је напоменут да се поред акције оживљања рада градског хора, у згради Музичке школе завршавала изградња просторије Клуба љубитеља музике. У овој просторији одржаваће се радни договори, припреме за концерте и вечери посвећене великанима - композиторима класичне и забавне музике. Та просторија отворена је уочи Дана Републике, 28. новембар т.г.

На почетку шк. 1962/63. године из врбаске Музичке школе отишли су Милева и Милорад-Миња Вучетић. Прешли су у Музичку школу *Вук Караџић* у Лозници.¹²

Реферат за просвету и културу Одељења за друштвене службе НОО Врбас, својим дописом, 15. септембра 1962. године, обавестио је школе: „Да без службене потврде Одбора за друштвене службе не могу у школи гостовати разне уметничке и музичке групе. Наиме, све је већи број таквих појединаца или група који се појављују у школама нудећи извођење својих програма (окулисти, артисти, гитаристи, гуслари и томе слично) да их уз одређен хонорар приказују ученицима. [...] Да би се стало на пут оваквим дивљим наступима појединаца и група, [...]“¹³

Уочи Дана Републике, 28. новембра 1962. године, у Врбасу је организована Трибина младих са Дневиковим усменим новинама. Радове новосадских новинара пажљиво је слушало 200 слушалаца. Истој је присуствовао и Драгутин Раданов, у чијој кући је за време Другог светског рата штампан други и трећи број Слободне Војводине.

Прослава је настављена свечаним отварањем тематске изложбе Све наше победе нераздвојно су везане за име друга Тита. Преко 120 великих фотографија о разним значајним догађајима из живота наших народа и друга Тита, у предратној Југославији, за време НОБ-е и тадашњој социјалистичкој изградњи наше земље. Ове фотографије

¹² „Вучетић, Станка, Милева, стручни учитељ, рођена 5. 11. 1931. у Цетињу, Црна Гора, дошла 1. 9. 1962. године из Школе за основно музичко васпитање *С. Ст. Мокрањац* Врбас; престанак радног односа 1. 2. 1965“. „Вучетић, Недељка, Милорад, стручни учитељ, рођен 13. 2. 1931. у Рисну, Црна Гора, дошао 1. 9. 1962. из Школе за основно музичко васпитање *С. Ст. Мокрањац* Врбас; престанак радног односа 1. 2. 1965“. *Матична књига запослених МШ „Вук Караџић“*, Лозница, редни број 2. и 3.

¹³ *Обавештење ОДС Општине Врбас*, бр. 05/4-11704, 15. IX 1962.

представљале су драгоцен материјал који је речито говорио о жртвама и победама народа Југославије. Након тога одржана је вече посвећено Иви Лоли Рибару. Радове о Лоли читали су Вукашин Говедарица, Љубица Алексић и Бранислав Мухић.

После трогодишње паузе у Аматерском позоришту у Врбасу изведена је представа на српском језику. Припремљена је комедија *Два цванцика*, Милована Глишића, у режији Љубомира Петровића. У извођењу представе учествовало је око 30 чланова. Током наредног периода чланови Аматерског позоришта извешће на српском језику још неколико представа. Драмска секција актива Народне омладине у насељу Виногради, чији чланови раде у склопу Аматерског позоришта, извешће драму *За крухом*, а ученици Гимназије драму *Јуче по подне*. Јануара 1963. године Аматерско позориште извешће драму *Царство мрака*, од Толстоја.

У културном делу листа *Дневник*, 13. јануара 1963. године, пренето је *Упознавање Александра Тишме*, поводом објављене новеле *Вртлог*, Сирмаи Кароља.¹⁴

„Ова књига приповедака заслужује да буде приказана српскохрватској јавности већ и зато што представља ново дело једног од најистакнутијих писаца Мађара у Војводини.

Иако припада генерацији која је била зачетник литерарног живота Мађара на овом терену, Сирмаи није пошао, као његови вршњаци, путем бележења једне раније књижевно нефиксиране стварности – стварности мађарског живљења у Војводини, нарочито на селу – него је израдио дело врло мало условљено тлом, често и сасвим херметично. То се огледа и у збирци *Вртлог*, а најизразитије баш у његовом најуспелијим текстовима“.

Пишта (Стеван) Шапи, директор врбаског Кинематографског аматерског друштва, био је познат у овој средини као страствен киноаматер, сниматељ неколико документарних филмова из скоро свих области друштвеног живота у Врбасу. Током фебруара 1963. године у организацији КПЦ, у оквиру Пионирске трибине, приказао је низ својих документарних дечјих филмова. Већина приказаних филмова снимљена је у боји.

Током 1962. и у првој половини 1963. године у Врбасу су запажени напори Установе за приказивање филмова „Слобода“, која

¹⁴СИЗ за културу општина Врбас и Темерин, на предлог Меморијалног одбора Карољ Сирмаи, на свечаним седницама својих скупштина, истог дана, 1. октобра 1975. године, донеле су Одлуку о установљењу књижевне награде Карољ Сирмаи. „У спомен књижевника Кароља Сирмаи и давања јавног признања за наистакнутије вредности војвођанске новелистике установљава се књижевна награда Карољ Сирмаи“ (чл.1). Једне године награђује се збирка новела писана на мађарском језику, а следеће године на српском језику. Награда се додељује на годишњицу смрти Кароља Сирмаи и уручива се на свечаној седници Меморијалног одбора. Прва награда уручена је 1976. Иштвану Немету (*Németh István*), а други добитник је Александар Тишма. *Bordás Győző* (Ђезе Бордаш) и Мирослав Тепић, *Szirmai-Emlékkönyv, Harmincöt éves a Szirmai Károly Irodalmi Díj* = Спомена Сирмаи, тридесет и пет година Књижевне награде Карољ Сирмаи, Нови Сад 2010, 44

је објединивши биоскопе у Општини, скромним средствима, а добрим делом властитим снагама, реконструисала и обновила биоскопе. У Врбасу је, у балконском делу сале, оспособљено још 90 седишта. Реновирана је летња башта, те набављени нови кино-пројектори. Директор је Стеван Шапи.¹⁵

У оквиру прославе Дана устанка народа Србије 1964. године Биоскоп Слобода у Врбасу организовао је, у летњој башти, представу нашег домаћег филма *Ветар је стао у зору*. Представа је требала да почне у 20,30 часова. Пред улазом летње баште окупило се око 700 посетилаца, и у часу када је Драго Драгнић, радник Биоскопа, покушао да отвори врата маса је навалила на иста. Насртај је био толико жесток да је дошло до пада бочног зида летње баште, када је повређен радник Биоскопа. Да ли је ово било културно?

Фебруара 1963. године, у јавним библиотекама на подручју Општине Врбас било је 20.000 књига. Највише их је у Народној библиотеци, преко 10.000, а најмање у Одељењу библиотеке у Равном Селу (око 1.000). Школске библиотеке на територији Општине имале су укупно 22.000 књига. Ако се овом броју дода још око 7.000 књига, колико је имала библиотека при РУ, као и књижни фонд ПИК Врбас, у библиотекама врбаске општине било је укупно 46.000 књига.¹⁶

Више од половине овог књижног фонда није се довољно користио. На фебруарској Скупштини КПЗ донет је закучак – Да се предузму потребне мере како би се ове књиге, на подручју Општине, више користиле и постале доступне ширем кругу читалаца.

На Смотри хорова, оркестара и фолклорних секција Пионирских организација Општине Врбас, априла 1963. године, запажен је оркестар или боље речено квартет гитара ОШ „Светозар Милетић”, под руководством Тихомира Шувакова, наставника математике и физике. Оваква музичка форма увек је радо била виђена, као тачка, у програмима Врбаса.

У оквиру прославе 8. марта т.г. у РУ отворена је изложба Војводина у НОБ, а у сали Аматерског позоришта, Партизанско

¹⁵Дневник, 22. VI 1963, 10. При крају септембра 1964. године на седници Просветно-културног већа Скупштине Војводине изнет је податак - Да у Војводини, после Словеније, постоји најразвијенија мрежа установа и организација за приказивање филмова. У Покрајини је 1963. године радило 300 биоскопа, чије је представе гледало 16.387.000 гледалаца. Тај број је за последње три године смањен, за преко три милиона, што је последица пораста броја ТВ апарата по домаћинствима, али и због самог стања биоскопа. Они се налазе у неприкладним зградама, не располажу ни минималним бројем кино-пројектора, немају летње баште, а преко 90% је без уређаја за вентилацију. Исто, 26. 9. 1964, 10.

¹⁶Исто, 27. II 1963, 13; У 77 библиотека и огранака библиотека НОС Нови Сад, у 64 насељена места, било је 195.810 књига, што је практично значило да је на сваког становника Среза долазило просечно нешто више од пола књиге. Број читалица је такође мали - 38.468, од чега су већину чинили ђаци и студенти, док је релативно мало радника и службеника који позамљују књиге из јавних библиотека, истакнуто је на Скупштини Среског савеза организација и установа за ширење књиге. Исто, 10. IV 1963, 10.

вече, на којем је гостовала Мара Кустурић из Београда, учесница Прве конференције АФЖ у Босанском Петровцу. У оквиру прославе зрењанинско Народно позориште извело је две представе, прву *Дугоња, Видоња и Трбоња*, за децу и *На зеленој реци чун*, за грађанство.

Клуб љубитеља музике, марта т.г. одржао је концерт за раднике Фабрике намештаја „Дрина”. Концерт је одржан, после радног времена прве смене, у највећој фабричкој хали. У програму је учествовао градски хор, забавни оркестар и певачи забавних и народних мелодија. Ова форма рада Клуба изазвала је велико интересовање колектива других предузећа и фабрика.

Захваљујући активности Клуба, музички живот у Врбасу почео је да се развија и поприма нове облике. Сваке среде у клупској просторији одржавали су се концерти класичне и народне музике, са популарним уводним излагањима. Ове концерте редовно је посећивало око 60 слушаалаца, управо толико је просторија Клуба могла да прими.

Поред тога, Клуб је организовао неколико успешних музичко-забавних наступа. Најуспешнији били су *Хајд у коло весело* (преко 400 посетилаца), такмичење *Микрофон је ваш*, између Врбаса и Куле (500), другу *Чајанку младих* (300 посетилаца) и др.

После Општинске смотре аматерских позоришта, априла 1963. године, стало се на становиште да ни једна изведена представа нема неопходан ниво за учешће на Среској смотри у Србобрану. Управо овај став био је одлучујући да УО КПЗ Врбас донесе одлуку да из Општине Врбас на Смотри, од 28. априла до 12. маја 1963. године, не учествује представник Општине.

Среска смотра дејих аматерских позоришних група одржана је у Врбасу, од 24. до 28. априла т.г. Смотру ће отворити Милорад Ненезић, потпредседник НОО Врбас, а присутне је поздравио Бошко Зековић, председник Савеза дејих аматерских позоришта Новосадског среза. После отварања Смотре ученици ОШ „Петар Петровић Његош” извели су рецитал За Титом. На овој смотри Општину Врбас представљала је драмска група ОШ „Братство јединство” из Врбаса, са бајком *Чуднотворне гајде*, Арпада Бенедика, на мађарском језику, у режији Јулија Тот-Каша.

Драмска група ОШ „Братство јединство” из Врбаса пласирала се на VI мајске игре у Бечеју. У жирију Игара били су: Јован Виловац, уредник *Дневника*, председник; Јожеф Шулхоф, књижевник, Бошко Зековић, управник Позоришта лутака у Новом Саду и Мирослав Антић, књижевник, као чланови.

У оквиру прославе Дана младости, 25. маја 1963. године, у Врбасу су отворене две тематске изложбе фотографија. У феојеу Градског аматерског позоришта отворена је изложба фотографија Љубише Писаревића, сарадника *Дневника*. Та изложба, са око 100 фотографија, приказала је развитак врбаске привреде од 1959. до 1960. године. Друга изложба – *Привредни развој Новосадског среза* постављена је у просторијама РУ.

У другој половини маја 1963. године КУД Будо Томовић из Титограда изводио је турнеју по Бачкој. Под руководством професора Владимира Шоћа, кореографа Друштва, одржан је концерт и у Врбасу.

У оквиру обележавања Дана ослобођења Врбаса, 20. октобра, припремљен је богат културно-уметнички програм. СНП из Новог Сада, у сали Аматерског позоришта, извело је представу *Бановић Страхиња*, док је гитариста Јован Јовичић приредио концерт. Затим је отворена самостална изложба радова сликара Бранислава Вулековића, и изложба Дете као мотив у светском сликарству.

Сликар Бранислав Вулековић, професор Учитељске школе у Сремским Карловцима, изложио је двадесетак својих радова. Овај млади уметник изазвао је интересовање врбаске јавности. У току једне недеље, колико је била отворена, изложбу је посетило преко хиљаду грађана, међу којима је већи број ученика средњих и основних школа. Приликом отварања изложбе, професор Вулековић, истакао је: „Ову изложбу сматрао сам као дуг према свом граду, пошто сам у Врбасу завршио Гимназију и упознао се са основама сликарства“.

Треба истаћи да је Бранислав Вулековић, као ученик Гимназије „Жарко Зрењанин“, био један је од најмарљивијих чланова Сликарске секције коју је водио академски сликар Бела Пехан, професор овд. Гимназије. Своје школовање Вулековић је затим наставио на Ликовној академији у Београду.

У циљу оживљавања аматерског рада на пољу хорске и музичке делатности и рада фолклорних група, управа Музичке школе, новембра месеца 1963. године, организоваће састанак са руководиоцима Синдикалних подружница. На овом састанку Стеван Гера поднеће реферат на тему: *Оживљавање хорске, музичке и фолклорне делатности*. Састанак је одржан у згради Музичке школе (Улица Саве Ковачевића, бр. 94).

Програм поводом Дан Републике 1963. године припремили су ученици Гимназије и Музичке школе, са својим наставницима.¹⁷

На Скупштини КПЗ Новосадског среза, 5. и 6. децембра 1963. године, у оквиру Заједнице образовани су: Савез радничких и народних универзитета; Савез аматерских позоришта; Савез установа и организација за ширење књиге и Савез музичких друштава.¹⁸

У току 1964. године у Врбасу су обележене годишњице од смрти Вука Караџића (стота) и Стевана Мокрањца (педесета).

Прво је Одбор за обележавање годишњице смрти Вука Караџића у Врбасу припремио академију у сали Аматерског позоришта. О животу и делу Вука Караџића говорили су Стеван Гојшина, председник Општинске скупштине и Коста Јанчић, професор овд. Гимназије. Ученици Гимназије извели су сценски приказ из живота и рада Вука Караџића, Моје благо у пепелу расте, у режији Јовице Миросављевића.¹⁹

¹⁷В. Увалин, нав. дело, 27.

¹⁸У оквиру КПЗ среза деловала су 2 професионална позоришта, 18 аматерских позоришта, преко 80 јавних библиотека, 7 народних и 6 радничких универзитета, 4 културно-пропагандна центра, 77 биоскопа, 68 КУД, 19 хорова, 11 оркестара и др. културне установе и организације. *Дневник*, 4. и 6. XII 1963, 10/15.

¹⁹Скупштина КПЗ Србије, 26. X 1964. године, установила је Вукову награду, коју ће додељивати организацијама, установама, институцијама

Затим је, 7. новембра т.г, у ОШ Вук Караџић у Бачком Добром Пољу одржан Сабор просветних радника Општине Врбас, њих око 300.

Програм Сабора чиниле су следеће активности: *Отварање изложбе посвећене Вуку Караџићу*; *Предавање: Вук као вођа културне револуције*, др Голуб Добрашиновић, кустос Вуковог и Доситејевог музеја из Београда; *Предавање: Вук у својој породици*; Ђуро Гавела, директор Вуковог и Доситејевог музеја; *Рецитал: Стаза нека се зна*, чланови Дrame СНП из Новог Сада и у 20 часова позоришни комад Народни посланик, од Бранислава Нушића, чланови СНП.

Пленум Савеза музичких друштава Војводине, 5. марта 1964. године, одлучио је да, после десетогодишње паузе, поново почне организовање Фестивала музичких друштава Војводине. Овогодишњи Фестивал посвећен је обележавању 50-годишњице од смрти великог српског композитора Стевана Мокрањца. Право учешћа имали су сви аматерски хорови, оркестри и фолклорне групе. Тим поводом Савез ће 30. и 31. марта организовати у Руми централну прославу – Смотру хорова, оркестара и фолклорних група.

Музичка школа у Врбасу, позвала је просветне раднике Општине да се укључе у хор Клуба љубитеља музике, који је бројао око 20 редовних истинских чланова, а што је био недовољан број да би се припремило и извело једно Мокрањчево дело за Смотру.

Након тога Савет за просвету СО Врбас, 19. марта т.г, одржао је састанак просветних радника основних и средњих школа у Врбасу, где је размотрено питање – *Прослава 50-те годишњице смрти Стевана Стојановића Мокрањца*.²⁰

У сали Аматерског позоришта, 20. маја 1964. године, одржан је први митинг поезије. Своје песме читали су врбаски ученици, студенти и радници: Анђелко Штруц, Милорад Делић, Радомир Шоћ, Ксенија Деканић, Мирко Миљанић, Милан Драгнић и др. Као гост наступио је Гојко Јањушевић, песник из Новог Сада.

Поводом Дана младости ученици Музичке школе у Врбасу приредили су концерт, а нешто слично учиниће и хорови пионирских организација.

Савет за културу Општинске скупштине у Врбасу, крајем маја 1964. године, донео је одлуку о отварању сталне изложбе слика и скулптура. У дотадашњим просторијама Клуба јавних и друштвених радника, које су адаптиране за ове потребе, поред галерије биће смештена и Завичајна збирка - пронађених експоната и других историјских докумената. Тада је започео рад на прикупљању експоната за ову Збирку, која временом треба да прерасте у музеј. Градски музеј отворен је 17. новембра 2015. године. При КПЗ Врбаса формирана је комисија која ће радити на сређивању Збирке и формирању фото-документације историјских места и објеката на територији Врбаса. Захваљујући помоћи грађана Збирка је сакупила

и појединцима за постигнуте резултате, изузетне вредности, на подручју ширења културе и просвете. Вукова награда заменила је дотадашњу Седмојулску награду.

²⁰Позив Савета за просвету СО Врбас, бр. 05-42869, 12. III 1964.

одређен број историјских предмета-експоната, а међу њима је и документ *Urbarium* из XVIII века.²¹

Убрзо након тога, за Дан устанка народа Републике Србије, отворена је изложба посвећена НОБ овог краја. На изложеним фотографијама приказана су сва значајнија места у граду где су се налазиле партизанске базе, као и фотографије учесника покрета и бораца овог краја.²²

Уочи Дана Републике у Фабрици уља и биљних масти у Врбасу гостовала је Опера СНП из Новог Сада. Зауостављене су фабричке машине, њихову буку заменила је музика Чајковског, са магнетофона. У кратком уводу радници су упознати са историјом балета, а након тога изведен је, у фабричкој хали, фрагмент из балета Лабудово језеро. По завршетку ове инпровизоване представе Мирко Хаднађев, првак Опере, захвалио се на пријему. Ову посету организовао је РУ у сарадњи са КПЦ Врбас.

Поводом 20-годишњице ослобођења града Општинска скупштина Врбас, 8. децембра 1964. године, установила је Спомен плакету 20. октобар, која ће се од те године додељивати, радним и друштвеним организацијама, као и истакнутим појединцима за показане резултате. Данас је то Награда Општине Врбас.

Крајем децембра 1964. године Председништво КПЗ Војводине расправљало је о неким питањима у вези са укидањем срезова и о задацима КПЗ у предстојећим условима рада. Том приликом истакнуто је да се после укидања срезова појача активност општинских Заједница и учини све да се постојећи кадар у општини боље организује.

Укидањем среских КПЗ, општинска КПЗ Врбаса мораће убудуће, много самосталније, да одлучује и ради него до тада, а самим тим да на себе преузме и већу одговорност на организовању и реализовању културног рада у општини.

На Пленуму Покрајинског већа КПЗ Војводине, 7. децембра 1965. године у Новом Саду, истакнуто је: „У 21 општини у Војводини (ту је и Врбас) постојали су Фондови за културу. Они су у Војводини формирани пре четири године. Формирани у жељи да се преко њих утиче на стабилност средстава неопходних за финансирање културе и поред запажених слабости Фондови би уз пунију ангажованост могли да одиграју значајну улогу у наредној правилној расподели средстава намењених култури“.

²¹Ово је оргинални документ из 1772. који је донела Марија Терезија, како би решила урбаријалне односе и олакшала положај сељака у Бачкој. *Водич Музејске збирке Врбас*, Врбас 1998, 30.

²²*Дневник*, 9. VII 1964, 6. На седници МО Социјалистичког савеза у Врбасу, половином септембра 1964. године, предложено је да се обнови кућа Драгутина Раданова - Бапина база.

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 1000 динара за физичка, а 1600 динара за правна лица.

Претплата се може уплатити на жиро рачун број 840- 98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис Траг”.

Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона на број 021-707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Бранислав Зубовић. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Народна библиотека „Данило Киш”, 2005 – (Петровадин : „Футура”). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407